

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

YAHUDİLİKTE BESLENME KURALLARI
(KAŞERUT)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bahar MAMMADLI

BURSA – 2013

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

YAHUDİLİKTE BESLENME KURALLARI
(KAŞERUT)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bahar MAMMADLİ

Danışman
Prof. Dr. Ahmet GÜÇ

BURSA – 2013

TEZ ONAY SAYFASI
T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Dinler Tarihi. Bilim Dalı'nda 701121012 numaralı Bahar MAMMADLI'nın hazırladığı "Yahudilikte Beslenme Kuralları (Kaşerut)." konulu Yüksek Lisans Tezile ilgili tez savunma sınavı, 12./07./ 2013 günü 16,30 – 17,50 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının **Başarılı** olduğuna **Oybirliği** ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet Güç

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Doç. Dr. Recep Gici

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Yrs. Doç. Suteyman SAYAR

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

15/07/2013

ÖZET

Yazar : Bahar MAMMADLİ
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı : Dinler Tarihi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı : x +113
Mezuniyet Tarihi :
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ahmet GÜÇ

YAHUDİLİKTE BESLENME KURALLARI (KAŞERUT)

Çalışmamızda Yahudilikte helal ve haram sayılan yiyecek ve içecekler geniş şekilde ele alınmıştır. Bu yiyecek ve içeceklerin hangi durumlarda helal ve hangi durumlarda haram sayıldığı araştırılmıştır. Ayrıca yiyecek kurallarına uygun olarak hangi hayvanların kurban olarak kesilebileceği, hangilerinin kesilemeyeceği de çalışmamızda yer almaktadır. Çalışmamızda sofraya uygun olarak etli ve sütü yiyeceklerin aynı sofrada yenilip içilmemesi hakkında da bilgi bulunmaktadır.

Yahudi beslenme kuralları gereği bayram sofralarında hangi tür yiyecek ve içeceklerin kutlama aracı olarak kullanılması hakkında ayrıntılı bilgi vermekteyiz. Diğer taraftan Yahudilikte birtakım hububat ve meyvelerin kutsal olma özelliği de vardır ki, çalışmamızda bununla ilgili de ayrıntılar belirtilmektedir.

Anahtar kelimeler: Yahudilik, Tevrat, kaşer, şehita, tuma, kurban, yasak, kutsallık.

ABSTRACT

Yazar : Bahar MAMMADLI
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı : Dinler Tarihi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı : x +113
Mezuniyet Tarihi :
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ahmet GUC

EATING RULES IN JUDAISM (KOSHERUT)

In this paper, food and beverages considered “halal” or “haram” are widely worked out in Judaism. The cases in which these food and beverages are considered halal or haram have been investigated. Besides, our study deals with the issue of which animals can or can not be sacrificed in accordance with eating rules. In our study, there is also such information that in accordance with table manners the meals containing meat and milk can not be eaten on the same table. Moreover, we have given detailed information on what kind of meals and drinks are being used on tables as a means of celebration under eating rules in Judaism. Apart from that, In Judaism some cereals and fruits have the distinction of being holy, details of which have been reported in our study.

Key words: Judaism, the Torah, kosher, shehita, tuma, sacrifice, prohibition, holiness

ÖNSÖZ

*“Doktor sadece iyileşmesini umut ettiği hastalarının perhizini kısıtlar.
Tanrı da aynı şekilde, gelecek bir hayat umudu olanlar için gıda kuralları koyar.
Diğerleri her şeyi yiyebilir.”*

Midraş, Leviticus Rabbah 13/2

Tanrı insanlara hayatlarını sürdürebilmeleri için yeryüzündeki nimetleri sunmuştur. İnsan hayatını devam ettirebilmesi için yeme ve içme gibi zaruri bir eyleme tabidir. Bu eylemin çeşitli dinlerde belirli kurallara uygun olarak yapılması gerekmektedir. Yiyecek ve içeceklerle ilgili her dinin kendi kuralları bulunmaktadır. Bu bağlamda insan, hayatını devam ettirebilmesi için mensup olduğu dinin kuralları gereği emir ve yasaklara uymak zorundadır. Bizim ele aldığımız konu da ilahi dinlerden biri olan Yahudilikte yiyecek ve içeceklerle ilgilidir. Türkiye’de Yahudilikle ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Gerek Yahudi tarihi, gerekse de genel anlamda Yahudi gelenekleri ile ilgili birçok çalışma mevcuttur. Fakat beslenme kuralları ile ilgili kapsamlı çalışma sadece Doç. Dr. Sami Kılıç tarafından yapılmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada onun “İlahi Dinlerde Yiyecek ve İçecekler” adlı kitabından önemli ölçüde yararlanılmıştır. Ayrıca çalışmamızda Türkçe kaynakların yanında Rusça kaynaklardan da yararlandık.

Çalışmamız giriş, iki bölüm, sonuç ve eklerden oluşmaktadır. Giriş kısmında helal ve haram kavramları, kaşerut kavramı geniş olarak ele alınmıştır. Çalışmada kaşerut kurallarının Yahudiler için ne kadar önem arz ettiği vurgulanmaktadır. Aynı zamanda kaşerut kuralları ile ilgili şehita kesim kurallarından etin kandan arındırılmasına kadar her şeyi en ufak ayrıntısına kadar belirtmeye çalıştık. Bunları da küçük alt başlıklar şeklinde derleyerek, bu konularla ilgili daha sonra yapılacak olan çalışmalara küçük çapta da olsa bir katkı sağlamayı hedefledik.

Çalışmamızın birinci bölümü Yahudilikte helal sayılan yiyecek ve içecekleri kapsamaktadır. Bu ilk bölümde, girişte olduğu gibi, Yahudi geleneğinde helal sayılan bütün yiyecek ve içecekleri ayrıntılı olarak ele aldık. Burada yenmesine izin verilen kara ve deniz hayvanlarını, kuşları, aynı zamanda böcekleri geniş olarak ele aldık. Hangi hayvanların kurban olarak sunulabileceğini ve hangilerinin avlanabileceğini de konumuza

dâhil ettik. İlk bölümün ikinci kısmını helal sayılan içecekler oluşturmaktadır. Yahudilikte içilmesine izin verilen hayvansal ve bitkisel içecekleri araştırarak onların Yahudi günlük ve dini hayatında taşıdığı önemi belirtmeye çalıştık.

İkinci bölümde Yahudilikte haram kabul edilen yiyecek ve içecekleri ele aldık. Bu bölümün ilk kısmına Tevrat'ta geçen ilk yasakla başladık. Daha sonra domuz eti, deve eti, yırtıcı hayvanlar, küçük kara hayvanları gibi yenmesine izin verilmeyen, haram sayılan hayvanlarla devam ettik. Yahudilikte haram sayılan yiyeceklerin özelliklerinin helal sayılan yiyeceklerin özelliklerinden daha ayrıntılı ve daha geniş olduğunu gördük. Belirtmek gerekir ki, Yahudi geleneği yemek konusunda çok geniş kısıtlamalar getirmiştir. Hatta bu kısıtlayıcı kurallar içinde bazı ilgi çekici yasak ve cezalar da bulunmaktadır ki, çalışmada bunlar ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünün ikinci kısmında haram sayılan hayvansal ve bitkisel içeceklere yer verilmiştir. Ayrıca helal sayılan içeceklerin hangi durumlarda ve hangi günlerde içilmemesi gerektiği de belirtilmiştir.

İster Tevrat'taki ayetlerden alıntılar yaparak, ister diğer kaynakları kullanarak yaptığımız bu çalışmada, konu ile ilgili ayetlerden de örnekler verilmiştir. Bu örnekler mukayeseli şekilde dipnotlarda belirtilmiştir. Ayrıca çalışmada tefsirlerden yararlanarak konuyu imkânlar ölçüsünde incelemeye gayret ettik. Genel bir değerlendirme ile çalışmaya son verdik.

Bu çalışmada yardımı dokunan bütün hocalarıma teşekkür ediyorum. Özellikle de gerek ders gerekse tez dönemi boyunca her konuda yardımını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Ahmet Güç'e teşekkür etmeyi bir görev telakki ediyorum.

Bahar Mammadli

Bursa - 2013

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1
A. BİR KAVRAM OLARAK HELAL VE HARAM	1
B. YAHUDİLİKTE HELAL VE HARAM	4
C. BİR KAVRAM OLARAK KAŞERUT	5
D. HAYVAN KESİMİ – ŞEHİTA	10

BİRİNCİ BÖLÜM

YAHUDİLİKTE HELAL KABUL EDİLEN YİYECEK VE İÇECEKLER

I. HELAL KABUL EDİLEN YİYECEKLER.....	15
A. HAYVANSAL YİYECEKLER.....	17
1. Kara Hayvanları.....	18
a. Yenmesine İzin Verilen Hayvanların Özellikleri.....	18
b. Kurban Olarak Sunulan Hayvanlar	19
c. Kurban Etinin Yenmesi.....	23
d. Kaşer Hayvanın Yenilmesi Helal Kısımları (Yumurtası).....	24
e. İç Yağı ve Siyatik Siniri	26
f. Helal Sayılan Kuşlar	26
g. Kuş Kurbanı	27
h. Helal Kabul Edilen Böcekler	30
1. Avcılık	30
i. Kaşer Hayvanlar Kutlama Aracı Olarak.....	31
2. Deniz Hayvanları.....	33
a. Helal Sayılan Deniz Hayvanlarının Özellikleri.....	33
b. Balığın Etli ve Sütü Yıyeceklerle Yenmesi	34
c. Balık Kutlama Aracı Olarak.....	35
B. BİTKİSEL YİYECEKLER	36
1. Bitkisel Gıdaların Etle ve Sütle Yenmesi	37

2. Hububat Alış Verişi.....	38
3. Kansız kurbanlar.....	38
4. Ekmek Takdimesi.....	39
5. Tuz Takdimesi.....	39
6. Kutsal meyveler.....	40
7. Kutsal Hububatlar.....	42
8. Bayram Sofralarında Hububat ve Meyveler.....	43
II. HELAL KABUL EDİLEN İÇECEKLER.....	46
A. HAYVANSAL İÇECEKLER.....	48
1. Süt ve Süt Ürünleri.....	48
2. Süt Kutlama Aracı olarak.....	49
B. BİTKİSEL İÇECEKLER.....	50
1. Şarap.....	50
2. Tevrat'ta Şarabın Önemi.....	51
3. Şarap Takdimi.....	53
4. Dini Bayramlarda Şarap.....	53
5. Özel Günlerde Şarap.....	57

İKİNCİ BÖLÜM

YAHUDİLİKTE HARAM KABUL EDİLEN YİYECEK VE İÇECEKLER

I. HARAM KABUL EDİLEN YİYECEKLER.....	59
A. HAYVANSAL YİYECEKLER.....	63
1. Etle Sütün Bir Arada Yenmesi.....	63
2. Etle Sütün Bir Arada Pişirilmesi.....	64
3. Mutfakta Etlü ve Sütü Kaplar.....	64
4. Kara Hayvanları.....	65
a. Haram Sayılan Kara Hayvanlarının Özellikleri.....	65
b. Domuz Eti.....	65
c. Deve Eti.....	67
d. Yırtıcı Hayvanlar.....	67
e. Küçük Kara Hayvanları.....	68
f. Yırtıcı Kuşlar.....	68
g. Kaşer Olmayan Hayvanların Yumurtaları.....	69
h. Böcekler.....	69
ı. Dişileri İle Yavruların Aynı Günde Kesilmesi.....	70
i. Sakat Hayvanlar.....	70
j. Leş Yeme Yasağı.....	70
k. Başkası Tarafından Kesilen Etin Yenme Yasağı.....	72
l. İnsan Öldüren Hayvanın Yenme Yasağı.....	72
5. Deniz Hayvanları.....	73
a. Balık ve Diğer Deniz Ürünleri.....	73

Balık Satın Alırken Dikkat Edilmesi Gerekenler.....	74
B. BİTKİSEL YİYECEKLER	75
1. Zamana Bağlı Olmayan Yasaklar	75
2. Farklı Cins Hayvanların Sürdükleri Tarla	76
3. Zamana Bağlı Yasaklar	76
II. HARAM KABUL EDİLEN İÇECEKLER.....	78
A. HAYVANSAL İÇECEKLER	79
1. Süt Yasağı.....	79
2. Tevrat'ta Yasak Olan Altı Sıvı	79
3. Kan Yeme Yasağı.....	80
4. Kan Sunusu.....	81
5. Balık Kanı.....	82
6. Kan Yeme Cezası	82
7. İç Yağı ve Siyatik Siyatik Siniri Yasağı.....	83
8. Yağ sunusu	84
9. Şabat Günü Yasağı	85
B. BİTKİSEL İÇECEKLER	85
1. İçki yasağı.....	86
2. İçkinin İçilmemesi Gereken Özel Durumlar	88
3. Yas Törenlerinde İçki Yasağı	91
4. Oruç Zamanı İçki Yasağı.....	91
SONUÇ	93
EKLER	96
KAYNAKLAR.....	106

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
Bkz.	: Bakınız
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
gr.	: Gram
Hız.	: Hazreti
İ.S.	: İsa'dan Sonra
kg.	: Kilogram
M.Ö.	: Milattan Önce
s.	: sayfa
s.a.v.	: Sellallahu Aleyhe Vesselam
ss.	: sayfalar
vb.	: Ve Benzeri
ve dğr.	: Ve Diğerleri
vs.	: Ve Saire
yy	: Yüzyıl

GİRİŞ

A. BİR KAVRAM OLARAK HELAL VE HARAM

Tarihin ilk devirlerinden bugüne kadar insanlar toplum halinde yaşamış ve belirli bir kültü, gelenek ve dine bağlı olmuşlardır. Bağlı oldukları dinin inanç ve uygulamalarına uymak zorunda kalmaları onların dinlerinin gerektirdiği belirli yasaklara tabi olmalarını sağlamıştır. Bu yasaklar Arapça’da “helal” ve “haram”, Türkçe’de “yasak” ve “yasak olmayan” kelimeleriyle karşılanmaktadır.¹ Kendi inanç sistemlerine uygun olarak, Allah ve din kurucuları tarafından belirlenmiş helal ve haram kavramları iptidai dönemlerden günümüze kadar bütün dinlerde önemli bir konu olarak tartışıla gelmiştir. Sözlükte master olarak “bir şey bir kimseye yasak olmak”, isim olarak da “yasaklanan, helal olmayan şey”

¹ Helal kelimesi Kur’an-ı Kerim’de “tayyibat” kelimesi ile ifade edilir. Kelime, güzel söz, verimli temiz toprak, iffetli kadın, güvenli şehir, güzel koku, lezzetli yemek, temiz su, asil aile, meşru kazanç vb. anlamlarda kullanılmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de tayyibat kelimesi nesnelere doğasındaki temizlik ve kirliliğe işaret eder. “Onlar, yanlarındaki Tevrat’ta ve İncil’de yazılı buldukları Resule, o ümmi peygambere uyan kimselerdir. O, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helal, kötü ve pis şeyleri haram kılar.” Bu ayet, bir taraftan Resulullah’ın dinen temiz veya pis sayılan şeyleri belirlemede yetkili kılındığına işaret ederken, diğer taraftan İslam’da helal kabul edilen yiyeceklerin aynı zamanda insan tabiatına uygun, sağlığına yararlı, temiz ve lezzetli olduğunu göstermektedir. Ayrıca Yüce Allah, Kur’an-ı Kerim’de peygamberlere ve müminlere temiz gıdalarla beslenip iyi işler yapmalarını emretmektedir. “Ey iman edenler! Eğer siz ancak Allah’a kulluk ediyorsanız, size verdiğimiz rızıkların iyi ve temizlerinden yiyin ve Allah’a şükredin.” “Ey peygamberler! Temiz şeylerden yiyiniz ve iyi ameller işleyiniz. Doğrusu ben, sizin yaptığınız şeyleri tamamen bilirim.” Fakat insanlar zaman zaman Allah’ın emirlerini değiştirmiş, bazen de insanların hataları yüzünden Yüce Allah birtakım şeyleri yasaklamıştır. “Benden önce gelen Tevrat’ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri helal kılmak için gönderildim ve Rabbiniz tarafından size bir mucize de getirdim. Artık Allah’a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.” “Tevrat indirilmeden önce, İsrail’in (Yakub’un) kendisine haram kıldığı dışında, yiyeceklerin hepsi İsrailoğullarına helal idi.” Bkz. **Kur’an – ı Kerim Meali**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009, A’raf, 7/157; Bakara, 2/172; Mü’minun, 23/51; Al – i İmran, 3/50, 93; Adem Yerinde, “Tayyib”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul 2011, XXXX, 196-197; Remzi Kaya, **Kur’an-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes’te Helal ve Haram Gıdalar**, Kaya Matbaası, İstanbul 2000, s. 69

anlamına gelen haram kelimesi² bütün dinlerde riayet edilmesi gerekli yasaklar sistemini içermektedir.³ Bu yasaklar sisteminin tayin ve tespit edilmesi sağlığa aykırı bulunduğu, temiz olmadığı (içkinin, kanın, domuz etinin, kumarın ve zinanın yasaklanması gibi) vb. gerekçelere bağlıdır ki, bunlara da bütün dinlerde aynı şekilde uyulmamaktadır. Genel anlamda ise haram, yapılması din tarafından yasaklanan fiil olarak tanımlanmaktadır.

Helal, haramın karşıtı olup dini literatürde mükellefin yapıp yapmamakta serbest bırakıldığı davranışları ifade etmekte olup dinen yapılması veya yenilip içilmesi yasaklanmayan, serbest bırakılan şey demektir. İptidai kültürlerde basitçe kutsal ve kutsal olmayan alan arasındaki ilişkiler ağında yer alan helal anlayışı, sonraları monoteist dinlerde daha da geliştirilerek "herhangi bir şeyin dine uygun oluşu" anlamına bürünmüştür.⁴ Allah ve din kurucularının bir şeyin helal olduğunu belirtmesi veya işlenmesinin günah olmadığını bildirmesi, o fiilin helal olduğunu gösterdiği gibi, o fiil veya şeyin yasaklandığına dair bir delil bulunmaması da helal olduğunu gösterir. Buna göre bir şey, dinin açık bir hükmüne, yasağına ve ilkesine aykırı olmadıkça helaldir. Helal kavramının, meşru, caiz, mubah tabirleri ile yakın ilişkisi vardır. Çoğu zaman da eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

Bir kavram olarak "haram"; yapılması, yenilip-içilmesi, kullanılması ve inanılması dinen yasak olan şeyler demektir.⁵ Helal ise, yasaklardan arındırılmış anlamına gelmektedir. Bu iki kavramı biri diğzerinin zıddı olarak tanımlamak da mümkündür. Helalin muhtevası çok geniş olup sınırlandırılması ve isimlendirilmesi oldukça zordur. Helal olan şeylerin yapılması ve kullanılmasında dini yönden bir sakınca olmadığı gibi bilakis övülmektedir. Haram ise terk edildiğinde sevabı, işlendiğinde cezayı gerektirmektedir. Bu bakımdan kişinin helalleri ve haramları bilmesi; birincilerine yönelmesi, ikincilerinden de korunmaya çalışması lazımdır.⁶

² Kürşat Demirci, "Haram", DİA, İstanbul 1997, XVI, 97.

³ Demirci, "Haram", DİA, XVI, 98.

⁴ Demirci, "Helal", DİA, XVII, İstanbul 1998, 174.

⁵ İslam'da haramın karşılığı olarak "habis" kelimesi kullanılmaktadır. Kelime, genellikle kötü insan, kötü evlat, şer, kâfir, şeytan, bozuk iş, haram, kötü kokulu yiyecekler gibi anlamlarda kullanılmaktadır. İslam'a göre varlıklar, dolayısıyla da insanlığın yemesi ve içmesi halinde zararına olacağı gıdalar, ya tabiatları veya nitelikleri dolayısıyla habis sayılırlar. Bu nedenle de Allah bu gıdaları yasaklamaktadır. Örneğin, akmış kan, leş vb. şeyler tabiatları itibariyle habistirler. Ayrıca soğan, sarımsak gibi maddeler ise asılları itibariyle temiz olmakla birlikte çevredekileri rahatsız eden kokuları yüzünden habis sayılmaktadırlar. Bkz. M. Zeki Duman, "Habis", DİA, İstanbul 1996, XIV, 379; Kaya, a.g.e., s. 98.

⁶ Mustafa Erdem, "İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1997, c. XXXVII, s. 151.

Her dinin kendi inançlarına bağlı olarak helal ve haramları içine aldığı belirli yasaları vardır. Helal ve haram kavramı bütün dinlerde aynı kabul edilmemektedir. Bir dinde uyulması gereken yasaklar başka bir dinde helal olanları içermekle birlikte, ileri sürülen yasaklar her zaman ve mekânda ve herkes için aynı seviyede geçerli değildir. Bizim ele alacağımız konu yemekleri, genel anlamda beslenme kurallarını içerdiğinden helal ve haram kavramlarını gıdalar üzerinde yoğunlaştıracamız. Bu bağlamda birkaç örnek vermek faydalı olacaktır. Erken dönemlerden itibaren ortaya çıkmaya başlayan yasaklamalar daha çok yiyecek kültürüyle ilişkili olmuştur. Örnek olarak, kabilenin kendisinden türediğine inanılan totem hayvanları (bazen bitkiler) ve yine kabile fertlerinin hayatını tehlikeye sokan diğer canlıların yenmesi -bazı özel merasimler hariç- yasaklanmıştır.⁷ İptidai kültürlerdeki bu helal ve helal olmayan anlayışı, sonraları monoteist dinlerde daha geliştirilerek "herhangi bir şeyin dine uygun oluşu" veya "uygun olmayışı" anlamına bürünmüştür. Mesela Hint geleneğinde haram kavramının işlendiği temel külliyat olan *Brahmanlar*⁸ ve *Manu Kanunlarına*⁹ göre et yeme ve alkollü içecek içme temel haramlardandır. Fakat bu yasaklamalar aşağı kastlara doğru inildikçe hafiflemektedir. Ayrıca Manu Kanunları yiyeceklerle ilgili çok sayıda haramı kapsar. Özellikle mantar, soğan ve pırasa gibi yiyecekler ve içki haramdır. *Sudralar*¹⁰ gibi alt kastlar için ise bu yiyecekler helaldir. *Budizm*¹¹ ve *Jainizm*'de¹² en başta gelen haram zina

⁷ Demirci, "Haram", DİA, XVI, 99.

⁸ Brahmanlar, "Brahminlere ait olanlar". Hinduizmde Vedalardan sonraki döneme (muhtemelen M.Ö. XIII-V. yüzyıllar) ait olan Sankritçe kutsal metinlerdir. Brahmanaların temel konusu dua ve kurban törenleriyle ilgili bilgiler vermektir. Bkz. Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara 1998, s. 70.

⁹ Manu Kanunları, (Manu Sanhita) Hinduizmin kutsal literatürü içerisinde yer alan yaklaşık 2700 ifadeden oluşan kitaptır. Hindularca ilk insan Manu tarafından derlendiğine inanılan ve tarih olarak Upanişadlar'dan önce olan bu kitap dinsel hukukla ilgili kuralları ve efsaneleri içerir. Brahmanizm'in çok önemli kaynaklarından biri olan bu kitap, gerçekte, İ.S. II. yüzyılda derlenmiştir. *Manava – Drahma – Sastra* adıyla da anılır. Bkz. Gündüz, a.g.e., s. 246; Orhan Hançerlioğlu, *İnanç Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1983, s. 377.

¹⁰ Sudralar, dinsel bilgileri öğrenmeleri yasaklanan en aşağı sınıf halktır. İşçi kastını dile getirir. Bkz. Hançerlioğlu, a.g.e., s. 585.

¹¹ Budizm, M.Ö. 6. veya 5. yy'da Gautama Buddha'nın öğretilerine dayalı olarak Hindistan'da kurulmuş olan misyonerliğe dayalı büyük inanç sistemlerinden biridir. Günümüzde yirmi dokuz ülkenin halklarınca benimsenen ve insanlığın büyük bir bölümüne egemen olan bu inanç, İ.S. VI. yüzyılda Hindistan'da yaşayıp yaşamadığı tartışma konusu olan *Gautama Saykamuni* tarafından ileri sürülmüştür. Hindistan'da doğup orada gelişmesine rağmen sonradan anavatanında hemen hemen yok oldu ve daha ziyade uzak doğuda yayıldı. Tarihi süreç içerisinde Budizm, iki ana kola ayrılmıştır. Bunlardan Hinayana'nın (küçük araba) Tharavada (eskilerin geleneği) ekolü, Güneydoğu Asya'da, Ceylan, Burma, Tayland ve Kamboçya'da yayılırken, Mahayana (büyük araba) mezhebi ise Tibet, Çin, Kore, Japonya ve Vietnam'da taraftar buldu. Bkz. Gündüz, a.g.e., s. 71; Hançerlioğlu, a.g.e., s. 113.

¹² Jainizm, Brahmanizm'in düzeltilmesi olarak meydana çıkan tanrısız Hint dinidir. Budacılıktan az önce ortaya çıkmış ve Budacılık gibi Brahmancılığın bir reformu olarak ileri sürülmüştür. Başlıca özelliği

ve hayvan eti yemektir.¹³ Fakat İslam, Yahudilik, Hıristiyanlık gibi ilahi dinlerde et yemek helal kabul edilmiştir. İçki içmek de İslam'da, Budizm ve Jainizm'de haram sayılmakta, fakat Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta içilmektedir. Aynı şekilde domuz eti İslam'da ve Yahudilikte haram kabul edilmesine karşın, Hıristiyanlıkta yenilmektedir.

B. YAHUDİLİKTE HELAL VE HARAM

İslam dışında, İlahi dinlerde helal ve haram konusuna en çok yer veren din Yahudiliktir. Yahudi literatüründe oldukça geniş bir şekilde işlenen haram kavramı Tevrat'taki "613 Emir"le (taryag mitzvot) ilişkilendirilmiştir. Rabbinik geleneğe göre Sina'da Hz. Musa'ya vahyolunan 613 emrin (mitzvot) 365'i haram kavramı içerisine giren yasakları, 248'i helalleri kapsar. Bunlar içerisinde kaşer yasalarıyla ilgili olanların sayısı ise 27'dir.¹⁴ Rabbinik gelenek haramların sebebini sorgulamamaktadır. Eski Ahid'in ilk kitaplarında- haram kavramı genişçe irdelenirken helal konusuna yönelik bir açıklama görülmemektedir. Erken Yahudi düşüncesinde haram kavramının tam zıddını belirtmek için kullanılan helal kelimesi ("İhlal etmek" anlamında İbranice hal kökünden, Levililer, 21/6; Hezekiel, 22/26; Amos, 2/7), daha çok "sıradan" ve "kirli" anlamına gelmekte olup kutsalın dışındaki ve karşısındaki şeyleri belirtir (Levililer, 10/10-, I.Samuel, 21/4). Yahudi literatüründe helal konusu daha çok yiyeceklerle ilgili kurallar dolayısıyla gündeme gelmiş, ancak İslami literatürde olduğu gibi kapsayıcı bir helal anlayışı geliştirilmemiştir.¹⁵ Eski Ahit'e göre haramlara uyulmadığında dinin inkârı anlamına gelerek günahkâr durumuna düşülür ve sonuç itibarıyla şiddetli cezalar uygulanır. Bununla birlikte emirlerin insana faydalı olduğu hususu sıkça vurgulanır. Haramlar İsrail'in kutsallığını güçlendirir. Bunlar insanı arındırmak ya da İsrail'i faydalandırmak içindir. Yahudi öğretileri belli başlı üç unsur ihtiva eder. Birincisi emirler ve yasaklar, ikincisi bu emirlere itaat veya isyana bağlı olarak mükâfat veya cezadır. Üçüncüsü ise kendilerinde ilahi emirlerin sonuçlarını mümkün kılan tarihi şahsiyetlerin hayat hikâyeleridir. Zira eğer Allah insana bazı emirler vermiş ve bunların uygulanmasına göre sonunda ona mükâfat veya ceza va'd etmişse, hiç

onun da Budacılık gibi tanrısız oluşudur. Kendisine *Cina* (Muzaffer) ya da *Mahavira* (Ulu kahraman) adı verilen bir soylu tarafından kurulan bu din, yaratılma olayıyla yaratan düşüncesini yadsır. Dilimize *Cayna'cılık* adıyla çevrilen *Jainizm* (bu deyim, kurucusunun *Jina* lakabından türemiştir), bilimsel bir temelden yola çıktığı halde bilim dışı savlar ileri sürmüştür. Dinin amacı, insanları ruh göçünden kurtarmak için *nirvana*'ya sokmaktır. Bkz. Haçerlioğlu, a.g.e., s. 283.

¹³ Demirci, "Haram", DİA, XVI, 99.

¹⁴ Ali Osman Kurt, "Yahudilikte Kaşer ve Kaşer Ekonomisi", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas 2010, XIV, 107.

¹⁵ Demirci, "Helal", DİA, XVII, 174.

şüphesiz ki, ona bu hareketleri yapma veya yapmama ‘gücünü’ de vermiştir.¹⁶ Bu husus Tevrat’ta şöyle ifade edilmiştir: “Önünüze yaşamla ölümü, kutsamayla laneti koyduğuma bugün yeri göğü size karşı tanık gösteriyorum. Yaşamı seçin ki, siz de çocuklarınız da yaşayasınız.”¹⁷ Ayrıca Yahudilere göre Tanrı, haramların sebebini bildirmemiştir, emirlerin sebebi araştırılmamalı ve olduğu gibi kabul edilmelidir.¹⁸

Yahudi gıda yasaları gereği, Yahudiliğin en eski çağlarından beri, kişi Tanrı’sına bağlılığını bazı beslenme yasalarına ve yasaklarına sadık kalmak yoluyla da ispatlamak zorundadır. Tanrı ilk insanı yarattığında ona:

“İşte yeryüzünde tohum veren her otu, tohumu meyvesinde bulunan her meyve ağacını size veriyorum. Bunlar size yiyecek olacak.”(**Tekvin 1/29**) demiş, ancak cennetteki bir ağacın meyvesini yasaklamıştı. Daha sonra, Tufan bitip de Nuh, gemisini terk ettiğinde Tanrı ona yeryüzünde yaşayan tüm canlıların etini yiyebileceğini ancak henüz ölmemiş/can taşıyan hayvanı yememeyi ve “eti canı ile” yani kanı ile yememeyi emretmişti.¹⁹

Bu ilk yasak ve emirlerden sonra çok daha kapsamlı bir gıda kuralları dizisi Yahudi beslenme yaşamına hâkim olmuştur. Bu kurallar Yahudilerin, varlıklarını bin yıllar boyunca sürdürmesini sağlayan bir hijyen amacı taşıdıkları gibi, kendilerini diğer komşu milletlerden ayrı kılan, asimilasyona engel olarak birleşmemelerini sağlayan bir nitelik de taşımışlardır.

C. BİR KAVRAM OLARAK KAŞERUT

Yahudi beslenme yasaları ve kuralları Tevrat’ta Levililer 11. ve Tesniye 14. bölümlerinde ayrıntılarıyla belirtilmektedir. “RAB Musa ile Harun’a şöyle dedi: İsrail halkına deyin ki, ‘Karada yaşayan hayvanlardan şunların etini yiyebilirsiniz...’ ” (Levililer, 11/1-2 vd.), “İğrenç sayılan hiçbir şey yemeyeceksiniz. Şu hayvanların etini yiyebilirsiniz: Sığır, koyun, keçi...” (Tesniye, 14/3-21). Daha sonraları din adamları ve düşünürler bu yazılara çeşitli yorumlar getirerek “Talmud”, “Maimonides”in yazıları ve Yosef Karo’nun “Şulhan Aruh” gibi kitaplarında inceleyip açıklık getirmişlerdir. Bu kural ve yasalara “Kaşerut” yasaları ve onlara uygun olan nitelikteki gıdalara da “Kaşer” gıdalar

¹⁶ Yaşar Kutluay, **İslam ve Yahudi Mezhepleri**, Anka Yayınları, İstanbul 2001, s. 176-177.

¹⁷ Yasa’nın Tekrarı, 30/19.

¹⁸ Demirci, “Haram”, DİA, XVI, 99.

¹⁹ Suzan Alalu vdğr., **Yahudilikte Kavram ve Değerler**, İstanbul 2001, s. 120-121.

adı verilmiştir.²⁰ Yahudi geleneğinde helal ve haram kurallar bütününe “kaşerut” denilmektedir. Kaşer sözü, İbranice’den tercümede “uygun olan”, “doğru” anlamlarına gelmektedir.²¹ Kaşer: Yahudi fikhında yenilebilecek olan yiyeceklere verilen addır. Kaşerut ise, helal anlamına gelir. Yenilmesi dinen yasak olan şeylere ise “Terafa” adı verilir.²²

Yahudilerin beslenmeleriyle ilgili kuralları kaşerut belirlemektedir. Kaşer, yiyeceklerin Yahudi dinine uygunluğunu belirleyen kurallardır;²³ uygun, helal, geleneklere göre kabul edilebilir demektir. Genellikle, dini kurallara uygun olarak hazırlanan yiyeceklerin tümü ve bu tip gıdaları satan kasap ve gıda dükkânlarına verilen isimdir.

“Kaşer” kelimesi Tevrat’ta yer almamaktadır. Burada İsrailoğulları’na yemeleri için müsaade edilen hayvanlar, “tahor” (temiz) olarak belirtilirken, yenmemesi gerekenler ise “tame”²⁴ (temiz olmayan) veya “trefa”²⁵ (iğrenç) gibi (Levililer, 11; Tesniye, 14/3-20) kelimelerle tanımlanmaktadır. “Suda yaşayan bütün pulsuz ve yüzgeçsiz canlılar sizin için iğrenç sayılacak.”²⁶ “İğrenç sayılan hiçbir şey yemeyeceksiniz.”²⁷

Kaşerut, Tevrat’a ve dini esaslara göre tespit edilmiş çerçevede yer alan kurallara göre Museviler için yenmesi mubah olan yemeklerin hazırlanmasında göz önünde tutulması gereken hüküm ve gelenekler sistemidir. Bazı yemekleri yeme yasağı, Tevrat’ta sebebi açıklanmayan *mitsvalardan*²⁸ biridir.²⁹ Yahudi düşüncesine göre sağlıklı beslenmek

²⁰ Alalu vdğr., a.g.e., s. 121.

²¹ Haim Donin, **Bit Yevreem**, “Şamir”, Yerusolim, 1991, s. 109; <http://www.kosher.ru/Obshee/index.html>

²² Gündüz, a.g.e., s. 223.

²³ Mehmet Aydın, **Ansiklopedik Dinler Sözlüğü**, Konya 2005, s. 363.

²⁴ Tame, bir tuma kaynağından etkilenmiş kişi, hayvan ve bitkiye denir. Tuma ise kişinin kutsal mabede girmesine ve kutsal yiyecekleri veya herhangi bir yiyeceği yemesine engel olan maddi ve manevi kirlilik demektir. Kirli, murdar gibi kelimeler bu durumdaki insanı ve eşyayı tam olarak karşılamadığından tame tabiri kullanılır. Tame, bir bakıma, insan ve eşyanın kutsallık ve saflığına engel olan bir tür manevi kirliliktir. İnsan için kullanılan tame, Tevrat’ın belli şartlar altında birtakım kısıtlamalar getirdiği kişiyi ifade eder. Hayvanlar için kullanılan tame ise tiksindirici, pis ve murdar olan ve dolayısıyla etlerinin yenilmesinden uzak durulması gereken kaşer olmayan hayvanları ifade eder. Bkz. Talmud, Bereşit, 527; Vayikra, 168-171, 897, 901; Hullin, 59a; Devarim, 14/7, s.311’den naklen Sami Kılıç, **İlahi Dinlerde Yiyecek ve İçecekler**, Sarkaç Yayınları, Ankara 2011, s. 79.

²⁵ Kaşer sözcüğünün zıt anlamlısı olan trefa, İbranice parçalanmış sözcüğünden gelir. Vahşi hayvanlar tarafından parçalanmış ve doğru bir şekilde kesilmeyen hayvanları kasteder. Geleneksel olarak trefa, yenilmesi dini kanunlar tarafından uygun bulunmayan her şeyi kapsar. Bkz. Benjamin Blech, **Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik**, Gözlem Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2003, s. 270.

²⁶ Levililer, 11/12.

²⁷ Yasa’nın Tekrarı, 14/3.

²⁸ Mitsva, her Musevi’nin yerine getirmekle ve korumakla yükümlü olduğu emir veya kuraldır. Mitsvaların kaynağı Tora, Neviim ve Talmud’dur. Geleneksel mitsva sayısı 613 olup, bunlardan 248 adedi “Ase”

insana moral açısından da tesir eder. Örneğin, kişi emosyonel ve asabi biri ise o, acı gıdalardan ve içkiden uzak durmalıdır. O daha çok ekşi yemekler ve serin alkolsüz içecekler tüketmelidir. Balıkla eti bir arada tüketmek sağlığa çok zararlıdır. Hatta balıkla et bulyonunu bile tüketmek sağlık açısından zararlıdır.³⁰ Yahudiler kaşerut kurallarına sadece sağlığa yararlı olduğu için değil, aynı zamanda RAB'in de hükmü olduğu için uyuyorlar. Bu, dinin Yahudilerden talep ettiği bir disiplindir. Rabbi Haim Donin'in de dediği gibi: "Âlimlerimiz: 'İnsan 'Ben domuz eti yemek istemiyorum, çünkü domuz eti sevmiyorum' dememeli, 'Ben domuz eti yedim, fakat RAB bunu bana yasakladı' demeli' " derdi.³¹ İnançlı bir Yahudi her kuralda, onda gizli olan bir anlamın olduğuna emindir. Birçok Yahudi, atalarının imanlarını değiştirmektense ölmeyi tercih eder. Tevrat'ta kısıtlama sebeplerine sadece bir işaret vardır: eğer her yerde kaşerut kurallarından bahsediliyorsa, onda kutsallığa davet var demektir. Yahudilikte her şey Tanrı'nın emrindedir. Bundan dolayı kabul edilmiş bütün beslenme kuralları hiçbir anlama ve sorgulama gerektirmeden uygulanmaktadır.³² Ayrıca söz konusu kurallar Yahudi ve Yahudi olmayanı birbirinden ayırmakla Yahudilerin Tanrı katındaki özel konumunu belirlemekte ve Yahudilerle Yahudi olmayanlar arasındaki sosyal ilişkileri kısıtlamaktadır. "Yediğin şey neyse sen de osundur" şeklinde bir Rus atasözü vardır. Bu, kişi kendi yemeğine dönüşüyor demek değildir. Bu, insan ne kadar temiz yerse kişiliği de o kadar temiz olur anlamına gelmektedir. Zira kişinin yediği yemek onun kişiliğini nitelendirir ve onu etkiler. Kaşerut da Yahudilere onların vahşi değil, tam tersine sivil, hatta ayrıcalıklı insanlar olduklarını hatırlatır.³³ Zira insanın sağlıklı ve uzun ömürlü olması onun ne şekilde beslendiğine bağlıdır.³⁴ Temiz olmayan hayvanların sıralandığı Levililer kitabının on birinci maddesi şöyle bitmektedir: "*Tanrınız RAB benim. Kendinizi kutsayın ve kutsal olun. Çünkü ben kutsalım...*". "*Tanrınız olmak için sizi Mısır'dan çıkaran RAB benim. Kutsal olun, çünkü ben kutsalım.*"³⁵ Ayrıca Levililer kitabının onuncu ve yirmi birinci maddesi de kutsallıkla ilgili *pasukları*³⁶

(yapacaksın), 365 adedi de "Lo Taase" (yapmayacaksın) şeklindedir. Bkz. Yusuf Besalel, **Yahudilik Ansiklopedisi**, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2001, II, 415.

²⁹ Besalel, a.g.e., II, 313-314.

³⁰ Şlomo Gançfrid, **Kıçur Şulhan Aruh**, ŞAMİR, Yerusalam 1994, s. 173.

³¹ Donin, a.g.e., s. 109-110.

³² Milton Steynberg, **Osnovi İudaizma**, Biblioteka – Aliya, 1991, s. 142.

³³ Eliezer Gevirç, **Ştobı Ponyat i Postiç, Voprosı i Otvetı Po İudaizma**, İzdatelstva Şvut Ami, s. 74.

³⁴ Kaşrut, <http://ravvinat.ru/ru/departments/kashrus/>

³⁵ Levililer, 11/44-45.

³⁶ Pasuk, Yahudi dini literatüründe "Tevrat'ta geçen cümle" ve "tüm Tevrat için kullanılan takma isim" olmak üzere iki anlama gelmektedir. Genel olarak ise Tevrat'ta geçen cümle (ayet) anlamında kullanılmaktadır. Bkz. Bereşit, s. 520'den naklen Kılıç, a.g.e., s. 32.

içermektedir: “Kutsalla bayağı olanı, kirliyle temizi birbirinden ayırt etmelisiniz.”³⁷ “Tanrıları için kutsal olacaklar, Tanrıları'nın adını lekelemeyecekler. Çünkü onlar Tanrıları RAB'be yakılan sunu ve yiyecek sunusu sunuyorlar. Kutsal olmaları gerekir.”³⁸ Yahudilere göre, onların kutsal olmalarını bizatihi Tevrat açık bir şekilde belirtmektedir. Öyle ki, İbrahim'e yapılmış olan vaatten beri, bir tek ve mutlak olan Allah, İsrail milletiyle imtiyazlı münasebetlere girişmiştir. Böylece İsrail, ahit cemaati olarak tanınmaktadır. Ahit gereği Tevrat'ın bütün kanunlarına uymakla İsrailoğulları'nı kutsal bir millet haline getirmelidirler.³⁹ Yahudiler, ahde sadık kalırlarsa, yani ahde uyarlarsa; Allah da, onların "seçkin bir kavim" kılınacağını ve "arz"a ancak iyi kulların varis yapılacağını açıklamıştır.⁴⁰ “Ben Her Şeye Gücü Yeten Tanrı'yım, dedi, Benim yolumdan yürü, kusursuz ol. Seninle yaptığım antlaşmayı sürdüreceğim, soyunu alabildiğine çoğaltacağım.”⁴¹ Bu kanunlara uymak beraberinde pek çok ağır yükümlülüğü de getirmektedir. Beraberinde getirdiği yükümlülüklerle birlikte bu kanunlara riayet etmek Yahudiler için kutsallığa ulaşmak demektir. “Siz benim için kâhinler krallığı, kutsal ulus olacaksınız. İsraililer'e böyle söyleyeceksin.”⁴² Ayrıca bu kurallara uymakla, bir Yahudi kendisini kutsiyet basamaklarında yukarı çeker. Fakat onların ihmali durumunda ise, yalnızca ruhunu kirletmekle kalmaz, aynı zamanda kutsiyet hakkındaki anlayış yeteneğini de yitirmiş olduğuna inanır.⁴³

³⁷ Levililer, 10/10.

³⁸ Levililer, 21/6.

³⁹ Francine Kaufmann - Josy Eisenberg, “Yahudi Kaynaklarına göre Yahudilik”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1987, XXIX, sayı 1, s. 272.

⁴⁰ Abdurrahman Küçük, “Yahudilikte Arz-ı Mev'ud Anlayışının Boyutları”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1994, XXXIII, Sayı: 1, s. 102.

⁴¹ Yaratılış, 17/1-2.

⁴² Mısır'dan Çıkış, 19/6.

⁴³ Kur'an-ı Kerim'de Yahudi halkının kutsal kılınmasıyla ilgili bir ayette vurgu yapılmaktadır. “Andolsun biz, İsrailoğullarına kitap, hükümranlık ve peygamberlik verdik. Onları güzel ve temiz yiyeceklerle rızıklandırdık ve onları (dönemlerinde) âlemlere üstün kıldık.” Ayette geçmiş tecrübelerden ibret alınmasını sağlamak üzere İsrailoğulları'na bir atıf yapılması uygun görülmüştür. Fakat Kur'an-ı Kerim ayetlerinden bildiğimiz kadarıyla Yahudiler Allah'a karşı nankörlük eden kavim olarak bilinmektedirler. Şöyle ki, onlar kendilerini Allah'ın sevgilileri kabul ederek, yabancıların mallarını kendilerine mubah, Allah'ın haram kıldıklarını kendilerine helal kılınmış temiz ve hoş şeyleri onlara haram kıldık. İçlerinden inkâr edenlere de acı bir azap hazırladık.” “Verdiğimiz rızıkların iyi ve güzel olanlarından yiyin (dedik). Onlar (verdiğimiz nimetlere nankörlük etmekle) bize zulmetmediler. Fakat kendilerine zulmediyorlardı.” Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de belirtilen şu ayette Ehl-i Kitap'ın Hz. Peygambere (s.a.v.) uyararak onun yolundan gitmeleri gerektiği açıkça ifade edilmektedir: “Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Resul'e, o ümmi peygambere uyan kimselerdir. O, onlara iyiliği emreder,

Diğer taraftan Yahudilere göre sofrada güzel sohbetin yanı sıra aynı zamanda Tevrat hakkında da konuşulması kendilerinin kutsal bir topluluk olmasına kanıttır. Zira eğer aynı sofrada, *Birkat Amazon*⁴⁴ duasının yanında Tevrat da konuşulursa o zaman o sofrada, Tanrı'nın huzurundaymış gibi daha da üstün bir seviyeye ulaşır. Hatta *Rabbiler*⁴⁵ *Bet Amikdaş*⁴⁶ yıkıldıktan sonra Yahudi yemek masasını Mabed'deki Mezbah'ın yerini almış kutsal sofraya nitelendirmişlerdir. *Mişna*'da⁴⁷ bununla ilgili: "Ancak sofrada yemeğe oturan üç kişi Tevrat sözleriyle yemek yerlerse Tanrı'nın sofrasında ziyafet etmiş sayılırlar"⁴⁸ denilmektedir.

Bazı Yahudilerin yerine getirdiği Yahudi sofrasının en ilginç kurallarından biri ise yemeğin sonunda, şükretmeden önce bütün bıçakların masadan kaldırılmasıdır. Çünkü bıçak tıpkı kılıç gibi, savaş ve şiddetin simgesi sayılmaktadır. Zira Tanrı, Bet Amikdaş'taki sunağın inşa edilmesi esnasında taşların kesilmesinde bıçak ve kılıç kullanılmamasını emretmiştir.⁴⁹

onları kötülükten alkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helal, kötü ve pis şeyleri haram kılar. Üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır. Ona iman edenler, ona saygı gösterenler, ona yardım edenler ve ona indirilen nura (Kur'an'a) uyanlar var ya, işte onlar kurtuluşa erenlerdir." Bkz. Bakara, 2/57; Nisa, 4/160-161; A'raf, 7/157; Casiye, 45/16.

⁴⁴ Birkat Amazon, yemekten sonra Tanrı'ya teşekkür etmek gayesi ile okunan bir duadır. Yahudi geleneklerini içeren "Alaha" kitabı, Birkat Amazon duasının özellikle ekmek yenilen bir öğünden sonra okunmasını önerir. Bu dua, yemeğin bitiminde yemeğin yendiği yerde, oturarak, Tanrı'nın gerektiğinden fazla yemek verdiğini dile getirmek için dua bitimine dek, arta kalan ekmek ve tuz kaldırılmayarak, hep birlikte özellikle kadınlar tarafından geleneksel bir makamla okunur. Bkz. Besalel, a.g.e., I, 124.

⁴⁵ Rabbi (Üstadım), nitelikli bir Yahudi din yetkilisi ve öğretmeninin unvanıdır. Mişna dönemlerinde bu tabir bir saygı ifadesiydi ve M.S. birinci yüzyılda Sanhedrin kuruluşunun seçilmiş üyelerinin adydı; bu kişiler, Yahudi dinindeki uzmanlıklarıyla ünlüydüler. Bu unvanın verilme törenine "Semih" denirdi. Bu, ancak Erest İsrail'de yapılabildi. 1492'de Yahudilerin İspanya'dan kovulmasını izleyen yıllarda din adamlığı ücretli bir meslek oldu. Çünkü din adamları başka seçim kaynağı olabilecek bir iş bulamıyordu. Rabbi'nin maaşını cemaat veriyordu ve yetkileri de bazen Yahudi olmayan mahalli makamlarca saptanabiliyordu. Bkz. Besalel, a.g.e., II, 515.

⁴⁶ Bet-Amikdaş, Yahudi ibadetindeki merkezi tapınak; Yeruslayim'deki Moria Tepesi'nde kuruldu. Birinci Tapınak, Kral Şelomo tarafından M.Ö. 960 dolaylarında kurulmuş ve Nabukadnesar yönetimindeki Babilliler tarafından M.Ö. 586'da yıkılmıştır. İkinci Tapınak ise, M.Ö. 520 dolaylarında açılmış ve Titus tarafından yönetilen Romalılar'ca M.Ö. 70'te yıkılmıştır. Bkz. Besalel, a.g.e., I, 109.

⁴⁷ Mişna, kelime anlamı: "etüt etmek için tekrar etmek." Tevrat'ın yorumlarından oluşan büyük eserdir. Dinsel yasaların tümünü kapsar. Önceleri ağızdan ağza iletilen Mişna, 2. Yüzyılın başlarında Rabbi Yehuda a-Nasi tarafından (135-220) düzenli bir şekilde derlenerek yazıldı. Mişna konularına göre altı fasıla ayrılır: Zerahim, Moed, Naşim, Nezikin, Kodaşim, Taarot. Her fasıl 63 masehete, her masehet pereklere, perekler de mişnalara ayrılır. Mişna devrinin din bilgilerine Tanaim adı verilir. Mişna yazıldıktan sonra 300 yıl boyunca bütün ayrıntılarıyla incelendi. Yorumlandıktan sonra, biriken çalışmalar Emoraim tarafından Gimara adı verilen geniş bir edebi eser içinde toplandı. Her devirde birçok din bilgini Mişna'nın yorumu üzerinde çalışmalar yapmışlardır. Bkz. Besalel, a.g.e., II, 413-414.

⁴⁸ Naftali Haleva, *Pikve Avot*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.S., İstanbul 2004, s. 60-61.

⁴⁹ Blech, a.g.e., s. 285.

Ayrıca Yahudiler, pek çok yasak ya da kuralı kendileri çözemedikleri durumlarda Rabbiler'e danışırlar. Örneğin, eğer tesadüfen sütlü ve etli yiyecek birbirine karışmışsa veya sütlü yiyeceğin kabında etli yiyecek hazırlanmışsa, bu durumda ne yapmak gerektiği konusunda Yahudi mutlaka bir Rabbi'ye danışmalıdır.⁵⁰

Kaşerut, Yahudilikte oldukça geniş bir kavramdır. Yahudi temiz ve kirli olanı sadece yemekte değil, hayatın her dalında ayırabilmelidir. “...Sizi öteki uluslardan ayırtan Tanrınız RAB benim. Temiz hayvanlarla kuşları kirli olanlardan ayırt edeceksiniz. Sizin için kirli ilan ettiğim hayvanlarla, kuşlarla, küçük kara hayvanlarıyla kendinizi kirletmeyeceksiniz. Benim için kutsal olacaksınız. Çünkü ben RAB kutsalıyım. Bana ait olmanız için sizi öbür halklardan ayırt tuttum.”⁵¹ Yasak yiyecekleri tatma arzusuna direnmek bir irade gerektirmektedir. Bu irade Yahudilerin kaşerut kurallarına uymalarını sağlar. Yahudiler yüz yıllar boyunca yasak yiyecekler konusunda kendilerine özgü bir tutum sergilemişlerdir. Toplumda seçilmiş, ayrıcalıklı bir konuma sahip olduklarını ve Tanrı tarafından kutsandıklarını vurgulamışlardır. Yahudilere göre Kutsallık, kendi nefisini yönetebilme yeteneğidir.⁵²

D. HAYVAN KESİMİ – ŞEHİTA

Yahudiler, kaşerut doğrultusunda hayvan kesimine de çok önem vermektedirler.⁵³ Zira başka dinlerde buna rastlanmaz.⁵⁴ Yahudi yaşam biçiminde; herhangi bir hayvan etinin yenmesinin serbest bırakılmış olması, o hayvan etinin “Kaşer/Yenebilir” sayılabilmesi için yeterli olmamaktadır. Etinin yenilmesine izin verilmiş hayvanın “Şohet” adı verilen bir uzman kişi tarafından ve dini usullere göre kesilmiş olması temel koşuldur. “Şohet”, dinsel kurallar çerçevesinde hayvan kesimi için özel olarak eğitilerek uzmanlık

⁵⁰ Gançfrid, a.g.e., s. 205.

⁵¹ Levililer, 20/24-26.

⁵² Donin, a.g.e., s. 112.

⁵³ Aydın, a.g.e., s. 363.

⁵⁴ Yukarıda de belirtildiği üzere başka dinlerde, İslam'da, Yahudilikte olduğu gibi ayrıntılı kesim kuralları yoktur. İslam'a göre hayvan kesilirken Allah'ın adını anılması gerekmektedir. Yalnızca Allah'ın adı anılarak kesilen hayvanlar helal kılınmıştır. “Üzerine Allah adı anılmayan (hayvan)lardan yemeyin. Çünkü bu şekilde davranış fasıklıktır.” Bu ayetle ilgili değişik görüşler bulunmaktadır. Örneğin, Hanefiler'e göre sadece kasıtlı olarak Allah'ı anmadan kesilen hayvanın etini yemek haramdır. İmam Şafii'nin görüşüne göre ise, eğer asıl niyet Allah adına hayvan kesmekse, o halde bilerek de olsa bilmeden de olsa, Allah'ın ismi zikredilmeden kesilen hayvanın eti yenebilir. Bkz. En'am, 6/121; Hayreddin Karaman vdğr., **Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2012, II, 463.

kazandırılmış ve bu amaçla görev yapan kesim ve hayvan sağlığı denetim görevlisidir.⁵⁵ Şohet, sadece bir Yahudi kasabı değil, derin dini bilgiler ve şehita kurallarını iyi bilen biri olmalıdır. O hayvan anatomisi ve fizyolojisini iyi bilmeli, bu konuda zor bir sınavdan geçmeli ve hahambaşılıktan şehita kurallarına uyan belge almaya hak kazanmalıdır.⁵⁶ Bu yüzden Şohetler, dini bilgiler bakımından özel olarak yetiştirilir. Kendilerine şohet belgesi verilir. Bu belge Hahambaşılık veya *Bet-Din*⁵⁷ üyeleri tarafından verilmektedir.⁵⁸ Bilgilerinden emin olan ve şerefli bir şohet, Yahudiler tarafından başka küçük işleri yerine getirmek için de çağırılır. Bu durum özellikle küçük kavimlerde olur. Fakat günümüzde şohetlerin sayısı hayli azalmıştır, hatta bu işi artık veterinerler üstlenmiştir.

Ayrıca şohetlerin kıyafetleri de farklı olmalıdır. Şöyle ki, şohetlerin kıyafetleri genellikle uzun olmalı, sadece bir tür kumaştan dikilmeli, kemerden aşağıda cepler olmalıdır. Başları her zaman, hatta uykudayken bile kapalı olmalıdır.⁵⁹

“Şehita” adı verilen hayvan kesim işlemi de dinsel bir nitelik taşır ve kesin yasalarla belirlenmiştir. İlk şart kesilecek hayvanın tam sağlıklı, ilk bakışta görünen organları bakımından kusursuz olmasıdır. Kesilirken hayvanın acı çekmesinin önlenmesi ve “Şehita” işleminin ona en az ıstırap verdirecek bir yöntemle yapılması temel esastır. Yani hayvan elden geldiğince hızlı kesilmelidir. Bıçakta ketlik, çentik olmamalıdır. Kesim zamanı bıçak hiç durmamalı, bir ileri, bir geri gidip gelmekle hayvan kesilmiş olmalıdır. Ayrıca hangi türden olursa olsun hayvanın ilk önce nefes borusu, hemen ardından da yemek borusu kesilmelidir.⁶⁰

“Şehita”, “Halef” adı verilen ve son derece keskin özel bir bıçakla yapılır. “Halef” çelikten imal edilmiş bir tür bıçak olup uzunluğu; kümes hayvanları, küçük ve büyükbaş hayvan kesimi için olmak üzere üç ayrı boydadır. “Halef”in uzunluğu, kesilecek hayvanın boynunun en az iki katı kadar olmalıdır. Hayvan kesiminde kullanılan bıçak düzenli olarak

⁵⁵ Alalu vdğr., a.g.e., s. 122.

⁵⁶ Donin, a.g.e., s. 118.

⁵⁷ Bet-Din, dini konseydir. Tevrat’a göre İsrailoğulları’nın buldukları her şehirde bir dini konsey oluşturmaları gereklidir. Üç yargıçlık bir heyet, ceza davalarına bakardı. Daha yüksek mahkemeler ise, Büyük ve Küçük Sanhedrin’den oluşurdu. Diaspora’da daima Yahudi dinsel konseyleri mevcut olmuştur. Esasen Bet-Din müessesesi 2. Bet-Amikdaş döneminde yerleşmiş, Orta Çağ’da da Yahudi otonomisinin simgesi olmuştur. Modern zamanlarda Bet-Din; boşanma kurallarının denetimi ve çeşitli dinsel konularda hakemlik gibi görevler yapar. Bkz. Besalel, a.g.e., I, 116.

⁵⁸ Aydın, a.g.e., s. 363.

⁵⁹ Sergey Aleksandroviç Tokarev, **Religiya v İstorii Narodov Mira**, Politizdat, Moskva 1963, s. 219.

⁶⁰ **Dinler Tarihi Ansiklopedisi: İslamiyet, Hıristiyanlık, Musevilik ve İlkel Dinler**, Gelişim Yayınları, İstanbul 1976, II, 463.

Bet Din görevlilerince kontrol edilmektedir. Dolayısıyla şöhet, kesimden önce bıçağının kesime uygun olup olmadığını kontrol ettirmek için Bet Din'e giderek "olur" alması gerekmektedir. İhtiyaç gerektiğinde bıçak keskinleştirilir veya değiştirilir.⁶¹ "Şohet", bıçağın keskinliğini her kesim öncesinde kontrol ettikten sonra, hayvanın şahdamarını bir tek bıçak darbesiyle keserken özel bir "*Beraha*"⁶² okumalıdır.

Ayrıca kesimden sonra hayvanın hangi parçasının yenilip, hangisinin yenilmeyeceğini kontrol ederek karar veren görevliler de vardır. Diğer taraftan pazarlarda satılan etin kontrolü için de "el-Hallah" adı verilen görevliler bulunmaktadır.⁶³

"Şehita" yasaları uyarınca kesilen hayvanın içi "Şohet" tarafından açılıp iç organları incelenir, temizlenir ve herhangi bir ölümcül hastalığı olup olmadığı araştırılır. Hayvanın bir yıl içinde ölmesine neden olabilecek herhangi bir hastalığa yakalandığına ilişkin herhangi bir kuşkunun doğması halinde, söz konusu hayvanın eti "Kaşer" sayılmaz.⁶⁴ Ayrıca kesilen hayvanın iç organları, özellikle de karın ve göğüs boşlukları incelenir. Eğer iç organlarda her hangi bir hastalık tespit edilirse o hayvan da kirli sayılır ve yenmez. Hatta kesilen organlarda küçük bir cisim, mesela bir saman çöpü bulunursa hayvan yine yenmez. Çünkü hayvanın iç organında olan her hangi bir cisim onun kesilmesini duraksatabilir.⁶⁵ Hayvan kesimi kaşerut kuralları doğrultusunda yapıldıktan sonra ete "Kaşer" damgası vurulur. Yahudiler kaşer olmayan ve kaşer damgası bulunmayan yiyecekleri yemezler. Yahudilerin yediği etlerde "Kaşer" damgası bulunmalıdır.⁶⁶ Sadece "Şehita" kuralları uyarınca kesildikten sonra, yenebilir nitelikte olduğu belirlenerek "Kaşer" damgası basılan hayvan, tüm kanından ve dince yasaklanmış olan bazı yağ, damar ve bölümlerinden arındırıldıktan sonra, tüketiciye ulaştırılmak üzere

⁶¹ Ya'kubi, Tarih, I, 67 ve Tışuvot ha-Geonim mi-Toh ha-Gniza nşr. Assaf (1929), s. 185'den naklen Nuh Arslantaş, **İslam Toplumunda Yahudiler, Abbasi vs Fatmi Dönemi Yahudilerinde Hukuki, Dini ve Sosyal Hayat**, İz Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 324.

⁶² Beraha-Tanrı'ya yöneltilen teşekkür ve övgü sözlerinden oluşan duadır. Knesset a-Gdola ve sonraki hahamlarca hazırlanmıştır. Bilgelerin koyduğu bir kaideye göre (Berahot 12a, 40b) bir beraha; Tanrı'nın yüze isminin yerine telaffuz edilen "Adonay" kelimesi ile O'nun krallığını zikretmezlik edemez. Bu durumda özel ve standart dışı türden olanları haricinde berahalar şöyle başlamalıdır: "Baruh Ata Ad... Eloenu Meleh Aolam" ("Kutsalsın Sen Ey Tanrımız Ad..., Evrenin Kralı.") Talmud'a göre, ideal olarak bir Yahudi 100 berahot söylemelidir. Günlük dualarda yer alan Amida'nın kapsamındaki "18 berahot" gibi kutsamaların haricinde Maimonides (Yad, Hazaka, Berahot) üç kategori beraha saptamaktadır. Bkz. Besalel, a.g.e., I, 104-105.

⁶³ Arslantaş, a.g.e., s. 326.

⁶⁴ Alalu vdğr., a.g.e., s. 122-123.

⁶⁵ Hayrullah Örs, **Musa ve Yahudilik, İstanbul**, 1966, s. 385, 386.

⁶⁶ Aydın, a.g.e., s. 363.

“Kaşer” et satma belgesine sahip kasaplara sevk edilir.⁶⁷ İsrail’de ve İsrail dışında da gıda ürünlerini son derece yetenekli ve kapsamlı şekilde test eden bazı kuruluşlar vardır. Satılan gıdaların etiketlerinde bu kuruluşların ürünün kaşer olduğuna dair işaretleri-mühürleri vardır. Fakat yine de her Yahudi ürün alırken bu işaretlerin sahte olmamasına dikkat etmelidir.⁶⁸

E. ETİN KANDAN ARINDIRILMASI

Diğer taraftan, hayvan kesimi ve etin kandan arındırılması işlemlerinin de şehita kurallarına uygun olması gerekir. Hayvan kesimi zamanı şöhetler mümkün olduğu kadar kanı çok akıtmakla bunu az da olsa sağlamaktadırlar. Fakat etin kandan arındırılmasını en iyi şekilde sağlayan ev kadınıdır. Ev kadınları bir kere suya koymakla eti bütün kanından arındırmış olurlar. Zira et tuzlanmadan önce çok dikkatli bir şekilde yıkanmalıdır. Özellikle bunu kan olmayan yerde yapmak daha uygundur. Eti suya koyarken dikkat edilmelidir, su etin her tarafını kaplayacak şekilde olmalıdır. Et her tarafı suyla kaplanacak şekilde yarım saat boyunca suyun içinde tutulmalıdır. Ayrıca etin konulduğu su fazla soğuk olmamalıdır. Eğer su çok soğuksa önce su ısıtılmalı⁶⁹, aksi halde et katılaşabilir ve kan etten tam olarak çıkmayabilir. Etin tuzlanacağı tuz çok ince olmamalıdır, çünkü o şekildeki tuz suda çabuk erir ve hiçbir etkisi kalmaz. Fakat tuz fazla iri de olmamalıdır. Yoksa etle birlikte daha çabuk düşer. Gerektiği kadar orta hacimli tuz kullanılmasına dikkat edilmelidir. Çiğ et şu şekilde tuzlanıp bir saat bekletildikten sonra yıkanıp pişirilebilir.⁷⁰ İçi temizlenmiş kuşun özellikle iç tarafı yıkanmalıdır. Tavuğun içinde bulunan yumurta eğer katı kabukla örtülmüşse onu normal et gibi suya koyarak yumuşak olmasını sağlamak, tuzlamak ve yıkamak gerekir.⁷¹ Bütün bu kurallara uymalarının en önemli sebeplerinden biri Yahudilerin kendilerini Tanrı’nın seçilmiş halkı olarak nitelendirmeleridir. Onlar kendilerini kutsal topluluk olarak görmekte ve halen de bu özelliği koruduklarına inanmaktadırlar. Bu sebeptendir ki, Yahudiler yüzyıllar boyunca diğer din mensuplarıyla hiçbir ticari ve sosyal ilişkide bulunmamışlardır. Bu da onların kendi hayatlarını kısıtlamalarına, kendi içlerine kapanmalarına, kendilerini başka milletlerden ayrı yaşamaya mahkûm etmelerine sevk etmiştir. Bu yaşam tarzı Yahudi

⁶⁷ Alalu vdğr., a.g.e., s. 123.

⁶⁸ Zeyev Grinvald, *Subbota Prazdniki Budni, Zakoni i Obıçai Yevreyskoy Jizni*, 1989, s. 223.

⁶⁹ Stiven Rouzen, *Vegetarianstvo v Mirovix Religiyax (Transçendentnaya Diyeta)*, “Filosofskaya Kniga”, Moskva 2008, s. 64

⁷⁰ Beki L. Bahar, *Efsaneden Tarihe Ankara Yahudileri*, Pan Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 43

⁷¹ Gançfrid, a.g.e., ss. 186-188

filozof ve sosyalisti Moses Hess'in ifadelerinde de kendini bulmaktadır. Ona göre Yahudi ırkı, çeşitli iklim etkilerine rağmen, bütün karakter özelliklerini yeniden üretmiş saf bir ırktır. Dolayısıyla da Yahudi tipi yüzyıllar boyunca aynı kalmıştır. Ayrıca Hess, bütün denemesi boyunca Yahudilerin uzun süre varlığını mucizevî şekilde sürdürmelerini sağlayan şeyin öncelikle onların dinleri ve inançları olduğunu tekrarlamıştır. Din olarak Yahudilik Yahudi halkının asimilasyonunu başarısız kılan ulusal bir gelenek olmuştur.⁷² Buna en güzel örnek olarak, Babil kralına hizmet için eğitilenler arasında bulunan Daniel, kendini dinsel açıdan kirletmemek için kralın onlara gönderdiği yemeklerden ve şaraptan içmeyi reddetmiş, sadece sebze ve su istemiştir. “ *Lütfen kullarınıza on gün olanak tanıyın*’ dedi, *‘Bu on gün içinde bize yemek için sebze, içmek için de su verilsin*’ ”⁷³

⁷² Şlomo Sand, **Yahudi Halkı Nasıl İcat Edildi? Kitabı Mukkades'ten Siyonizme**, Doğan Kitap Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 107

⁷³ Daniel, 1/11-12.

BİRİNCİ BÖLÜM

YAHUDİLİKTE HELAL KABUL EDİLEN YİYECEK VE İÇECEKLER

I. HELAL KABUL EDİLEN YİYECEKLER

Yemek insan hayatının en önemli unsurunu teşkil etmektedir. Gıda, yemek veya yiyecek, canlıların hayatlarını devam ettirebilmeleri için gerekli maddelerdir. Yaratıldıkları adan itibaren insanlar, hayvanları avlayarak, balık tutarak, ekim yaparak, tohum, meyve, sebzeler toplayarak gıda ihtiyaçlarını temin etmişlerdir. Beslenme, dolayısıyla gıda maddeleri insanın vazgeçilmez tabii ve temel ihtiyaçlarından biri olup birçok bilim dalını uzaktan veya yakından ilgilendirdiği gibi dinlerin belli açılardan ilgi alanı da olmuştur. İptidai dönemlerden modern döneme kadar insanların yeme ihtiyacının yanı sıra hep belirli bir inançları da olagelmıştır. Bu inançlar doğrultusunda her bir kabilenin, milletin yerine getirmek zorunda kaldığı beslenme kuralları vardır. Bu beslenme esasları Yahudi yaşam biçiminde de çok büyük anlam ve önem taşımaktadır. Yahudilik günümüzde mensubu bulunan ilahi dinlerin en eskisidir. Diğer dinlerde olduğu gibi misyonerlik faaliyeti olmadığı için dünyada başka dinlere oranla mensubu en az olan dindir. Fakat dünyada mensubunun az olmasına rağmen kendi inanç ve geleneklerini bugüne kadar korumuştur. Yahudiler kendilerini seçilmiş bir toplum olarak diğer milletlerden ayırmalarından dolayı, iyi ve doğru beslenmelerini de kendi dinlerinin gereklerine adanmaları bakımından en doğru yol olarak değerlendirmektedirler.¹ Her dinde olduğu gibi Yahudilikte de yenmesi serbest bırakılan, helal kabul edilen yiyecekler vardır.

Tevrat'a göre Tanrı, kâinatın yaratılışının beşinci gününde deniz hayvanlarını ve kuşları, altıncı günde ise yeryüzündeki sığır ve sürüngenleri yaratmıştır. Sonra kendi suretinde erkek ve dişi olarak insanı yaratmış ve denizin balıklarını, gökteki kuşları,

¹ Fatma Cerrah, "İlahi Dinlerde Yiyecek ve İçecekler", Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Rize 2012, II, 351.

yerdeki hayvanları onun emrine vermiştir: *“Tanrı büyük deniz canavarlarını, sulara kaynaşan canlıları ve uçan çeşitli varlıkları yarattı. Bunun iyi olduğunu gördü.”*² *“Tanrı çeşit çeşit yabanıl hayvan, evcil hayvan, sürüngen yarattı. Bunun iyi olduğunu gördü.”*³ *“Tanrı, ‘Kendi suretimizde, kendimize benzer insan yaratalım’ dedi, ‘Denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, evcil hayvanlara, sürüngenlere, yeryüzünün tümüne egemen olsun.’”*⁴ Ayrıca Tevrat, Nuh tufanına da geniş yer vermektedir. Zira Tanrı, Nuh’a tufandan önce yeryüzündeki bütün canlılardan ve kuşlardan erkek ve dişi olmak üzere ikişer adet gemiye almasını emretmiş ve tufandan sonra gemideki hayvanlar yeryüzünde tekrar çoğalmıştır. Diğer bir pasukta ise temiz hayvanlardan kuşlardan yedişer, temiz olmayan hayvanlardan ikişer adet almasını emretmiştir: *“Sağ kalabilmeleri için her canlı türünden bir erkek, bir dişi olmak üzere birer çifti gemiye al.”*⁵ *“Yeryüzünde soyları tükenmesin diye, yanına temiz sayılan hayvanlardan erkek ve dişi olmak üzere yedişer çift, kirli sayılan hayvanlardan birer çift, kuşlardan yedişer çift al.”*⁶

İlahi dinler içinde Yahudilik daha çok milli din olarak anılmaktadır. Zira bu din, Babil Sürgünü’nden sonra milli bir din haline getirilmiştir. Ancak bu din, tek Tanrı’ya, vahye dayanan mukaddes kitaba ve peygamberlere yer vermesiyle milli dinlerden; millileştirilip bir ırka tahsis edilmesiyle de, ilahi dinlerden farklı bir durum arz etmektedir. Bu nedenden dolayı onlar için helal ve haram olan yiyeceklerin birçoğu tarihte yaşadıkları olayların sonucu olarak yasaklanmış veya helal kabul edilmiştir. Örneğin, Mısır’dan Çıkış’ın anısına her yıl Nisan ayının 15. günü kutlanan *Pesah Bayramı*’nda⁷ Yahudilerin mayasız ekmek (*hamets*)⁸ yemeleri onlar için bir gelenek halini almıştır.

² Yaratılış, 1/21.

³ Yaratılış, 1/25.

⁴ Yaratılış, 1/26.

⁵ Yaratılış, 6/19.

⁶ Yaratılış, 7/2-3.

⁷ Pesah, Yahudi bayramları arasında en eskisi sayılmaktadır. Pesah, Şaloş Regalim bayramlarının ilkidir. İsrailoğulları’nın Mısır esaretinden kurtuluşunu anmak için kutlanır. Bahar festivali diye de adlandırılan Pesah, İbrani takvimine göre Nisan ayının 15’inde başlar. Tarımsal, milli, popüler aile bayramı özelliklerini taşıyan Pesah, İsrail’de 7, diğer ülkelerde ise 8 gün sürer. Pesah’ın diğer adı da Hamursuz Bayramı’dır. Mısır topraklarından çıkışın yıldönümü olan Pesah’ın birinci ve yedinci günleri İsrail’de yaşayanlar için, bunlara ilave olarak ikinci ve sekizinci günleri de Diasporadakiler için “Yom Tov” kabul edilmiştir. Bu günlerde iş yapılması tamamen yasaklanmıştır. Bayramın diğer günleri ise “Hol hamo’ed” (Ara Günler-Medianos) dediğimiz günlerden oluşmaktadır ki, bu günlerde iş yapıp yapmama serbesttir. Bkz. Yusuf Besalel, a.g.e., II, 498; Alalu vdğr., a.g.e., s. 12.

⁸ Hamets, Pesah’ta yenmesi yasak olan ekmek, pasta, makarna vb. gibi un ve su ile yoğrulmuş mayalı yiyecek maddeleridir. Hamets, yalnız ekmekleri değil; pasta, kek ve her türlü hamur işini kapsar. Bu tür ürünleri içeren herhangi bir gıda da hamets olur. Söz konusu unlar “beş tür” hububattan (buğday, yulaf,

Yukarıda da belirtildiği gibi Yahudi geleneğinde yenilmesi uygun ya da helal olan yiyecekleri belirtmek için kaşer kökünden gelen kaşerut kelimesi kullanılır.⁹

Genel olarak insanların tükettikleri yiyecekler hayvansal ve bitkisel olarak ikiye ayrılır. Dolayısıyla çalışmanın bu bölümünde insanların tükettikleri her türlü yiyecek ve içeceklerden bahsedilecektir.

A. HAYVANSAL YİYECEKLER

Tevrat'ta insanların hayvan eti yemesiyle ilgili pasuklar sadece Nuh tufanından sonraki dönemde görülmektedir. Nuh tufanına kadarki zaman dilimi içerisinde Tevrat'ta hayvansal gıdalardan bahsedilmemiştir. Yani Nuh tufanına kadar Tanrı insanlara beslenmeleri için sadece topraktan faydalanmaların -yani topraktan elde ettikleri mahsullerle beslenmelerini emretmişti: *“RAB Tanrı Âdem'e 'Karının sözünü dinlediğin ve sana, meyvesini yeme dediğim ağaçtan yediğin için toprak senin yüzünden lanetlendi' dedi, 'Yaşam boyu emek vermeden yiyecek bulamayacaksın. Toprak sana diken ve çalı verecek. Yaban otu yiyeceksin. Toprağa dönünceye dek ekmeğini alın teri dökerek kazanacaksın. Çünkü topraksın, topraktan yaratıldın ve yine toprağa döneceksin' ”*¹⁰ Buradan da anlaşıldığına göre Tanrı, Âdem'e aslında Cennet'teki yasak ağaçtan yediği için ona hayvan etini yasaklamış, sadece yeryüzündeki tohum üreten her bitkiyi ve tohum üreten meyve ağacını yiyecek olarak vermiştir.¹¹ *“İşte yeryüzünde tohum veren her otu, tohumu meyvesinde bulunan her meyve ağacını size veriyorum. Bunlar size yiyecek olacak. Yabanıl hayvanlara, gökteki kuşlara, sürüngenlere –soluk alıp veren bütün hayvanlara- yiyecek olarak yeşil otları veriyorum.”*¹² Bu yasak ve toprağın laneti, Nuh'un tufandan sonra mezbah yapıp her temiz hayvandan ve kuştan Yakma Kurbanı sunduktan sonra,

çavdar, arpa ve bir tür buğday) mamulsa, hamets olurlar. Bir çok görüşe göre viski, bir fermantasyon sonucunda oluştuğu için hametsdir. Pesah'tan önce elinde çok miktarda hamets bulunan kişi bunları Musevi olmayan bir kişiye sembolik olarak satar. Bkz. Besalel, a.g.e., I, 198.

⁹ Demirci, “Helal”, DİA, XVII, 174.

¹⁰ Yaratılış, 3/17-19.

¹¹ Tevrat'ta belirtilenlerin aksine Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de insanlara verilen nimetleri kısıtlamamaktadır. Tam tersine Allah insanlara temiz ve güzel olan her yiyeceği helal kılmıştır. *“Göklerdeki ve yerdeki her şeyi kendi katından (bir nimet olarak) sizin hizmetinize verendir. Elbette bunda düşünen bir toplum için deliller vardır.”* *“Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin ve (Allah'ın koyduğu) sınırları aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez.”* Ayrıca insanlar için serbest bırakılan yiyecekler sınırsız, hatta Allah'ın verdiği nimetleri saymak mümkün değildir. Zira Allah'ın insanlara verdiği nimetlerin sayılmayışı, insan aklının sınırlı olduğunu hatırlatmaktadır. *“Hâlbuki Allah'ın nimetini saymaya kalksanız onu sayamazsınız. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”* Bkz. Nahl, 16/18; Casiye, 45/13; Maide, 5/87; Kaya, a.g.e., s. 79.

¹² Yaratılış, 1/29-30.

takdimelerin güzel kokusundan Tanrı'nın hoşnut olmasıyla kaldırılmıştır. “Nuh karısı, oğulları ve gelinleriyle birlikte gemiden çıktı. Bütün hayvanlar, sürüngenler, kuşlar, yeryüzünde yaşayan her türlü canlı da gemiyi terk etti. Nuh RAB'be bir sunak yaptı. Orada bütün temiz sayılan hayvanlarla kuşlardan yakmalık sunular sundu. Güzel kokudan hoşnut olan RAB içinden şöyle dedi: ‘İnsanlar yüzünden yeryüzünü bir daha lanetlemeyeceğim. Çünkü insan yüreğindeki eğilimler çocukluğundan beri kötüdür. Şimdi yaptığım gibi bütün canlıları bir daha yok etmeyeceğim.’”¹³ “Yerdeki hayvanların, gökteki kuşların tümü sizden korkup ürkecek. Yeryüzündeki bütün canlılar, denizdeki bütün balıklar sizin yönetiminize verilmiştir. Bütün canlılar size yiyecek olacak. Yeşil bitkiler gibi, hepsini size veriyorum.”¹⁴ İlk defa Nuh zamanında hayvanlar, temiz ve temiz olmayanlar şeklinde ikiye ayrılmışlardır. O zamandan itibaren Nuh ve oğulları Tanrı tarafından yerin her hayvanı ve göklerin her kuşu üzerine hâkim kılınmıştır.¹⁵ Yalnız ondan sonra Tevrat'ta insanların hayvan etiyile beslenmelerine izin verilmiş ve ister kara, isterse de deniz ürünleri olsun, hayvansal gıdalardan bahsedilmeye başlanmıştır.

Hayvansal gıdalar olarak helal ve haram kabul edilen kara ve deniz hayvanları, onların helal veya haram kabul edilme sebepleri Tevrat'ta bütün ayrıntılarıyla belirtilmiştir.

1. Kara Hayvanları

a. Yenmesine İzin Verilen Hayvanların Özellikleri

Tevrat'a göre, yenmesi helal kabul edilen kara hayvanlarının belirli özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu özellikler bütün büyükbaş ve küçükbaş kara hayvanlarını kapsamaktadır. Bütün büyükbaş ve küçükbaş kara hayvanlarının çatal tırnaklı ve geniş getirme özelliğine sahip olmaları gerekmektedir. Ancak o zaman bütün kara hayvanları yenilebilir hale gelecektir. “RAB Musa'yla Harun'a şöyle dedi: ‘İsrail halkına deyin ki, karada yaşayan hayvanlardan şunların etini yiyebilirsiniz: Çatal ve yarık tırnaklı, geniş getiren hayvanların tümü’...”¹⁶ veya “Çatal ve yarık tırnaklı, geniş getiren her hayvanın etini yiyebilirsiniz”¹⁷ Yani kara hayvanlarının yenilebilir olması için bu özelliklerin hepsinin bir arada bulunması gerekir. Bu özelliklerden birinin olmaması, yani hayvanın

¹³ Yaratılış, 8/18-21.

¹⁴ Yaratılış, 9/2-3.

¹⁵ Demirci, “Hayvan”, DİA, XVII, 84.

¹⁶ Levililer, 11/1-3.

¹⁷ Yasanın Tekrarı, 14/6.

sadece geviş getirmesi veya sadece yarı tırnaklı olması onların yenilebilir olmasını engellemektedir.¹⁸ “Çatal tırnaklı ama tırnağı yarı olmayan ve geviş getirmeyen her hayvan sizin için kirlidir. Bunlara dokunan da kirlenmiş sayılır.”¹⁹ Tevrat etinin yenmesine izin verdiği kara hayvanlarını şu şekilde listelemektedir. “Şu hayvanların etini yiyebilirsiniz: Sığır, koyun, keçi, geyik, ceylan, karaca, yaban keçisi, gazal, ahu, dağ koyunu.”²⁰ “Tanrı’nız RAB’bin sizi kutsadığı ölçüde, yaşadığınız kentlerde dilediğiniz kadar hayvan kesip etini yiyebilirsiniz. Dinsel açıdan temiz ya da kirli kişi, bu eti ceylan ya da geyik eti yer gibi yiyebilir.”²¹ Bütün bunların yanı sıra kaşer olan hayvanların aynı zamanda sağlıklı olmaları; hiçbir hastalıklarının veya yaralarının olmaması gerekmektedir. Özellikle de hayvanlarda sık görülen *tüberküloz*²² ve *trişinoz*²³ hastalıklarının olup olmadığına dikkat edilmelidir. Aynı zamanda toynağının da zarar görmemesi gerekir. Toynağının zarar görüp görmediğinin anlaşılamadığı durumlarda hayvanın dişlerine bakılır. Eğer köpek dişleri yoksa bu durumda hayvan kaşer sayılmakta ve yenmesinde hiçbir sakınca görülmemektedir.

b. Kurban Olarak Sunulan Hayvanlar

Yahudilikte aynı zamanda Tanrı’nın huzurunda kurban olarak sunulan hayvanlar da kaşer sayılmaktadır. İsraililer Tanrı’ya kurban hediyesinde bulunurken kendi beslenmeleri için ihtiyaç duydukları hayvanları seçerlerdi.²⁴ Talmud’da, çiftlik hayvanları, buzağı, koyun, keçi, kumru vb. gibi hayvanların kurban olarak sunulabileceği ifade edilmektedir.²⁵ Yahudiliğin ilk dönemlerinde, *Elohim*²⁶ ismini verdikleri tanrılarına yiyecek, içecek ya da kurbanlar sunmakla tapınılıyordu. Bütün ibadetlerin kökeni olan kurban, başlangıçta Tanrı’ya sunulan bir yemektir. Bu yemeğe, onu sunan da katılırdı. Daha sonraki

¹⁸ Yahudilikte tırnaklı hayvanların helal sayılmasına rağmen, Tevrat’ta belirtilen bu ayeti Kur’an-ı Kerim onaylamamakta, hatta Yüce Allah Ehl-i Kitap’a tırnaklı hayvanları haram kılmaktadır. “*Yahudilere tırnaklı hayvanların hepsini haram kıldık.*” Bunun da sebebi Yahudilerin azgınlık ve insanlara verdikleri zulümlerdir. Bkz. En’am, 6/146; Karaman, Tefsir, II, 482.

¹⁹ Levililer, 11/26.

²⁰ Yasa’nın Tekrarı, 14/4-5.

²¹ Yasa’nın Tekrarı, 12/15.

²² Tüberküloz, Latince *tuberculeuse* sözünden alınmıştır. Verem hastalığıdır. Bkz. İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2005, III, 3212.

²³ Trişinoz, domuzun kaslarında bulunan ve insanlara geçerek çoğalan asalak solucanın sebep olduğu hastalık. Bkz. Mehmet Doğan, **Temel Büyük Türkçe Sözlük**, Bahar Yayınları, İstanbul 1994, s. 776.

²⁴ Ahmet Güç, **Çeşitli Dinlerde ve İslam’da Kurban**, İstanbul 2003, s. 220.

²⁵ **Talmud, Mişna i Tosefta**, Pervod: N. Perefervkoviç, Otdel Pyatıy, Kodaşim (Svyatini), Knigoizdatelstvo P.P. Soykina, S.-Peterburg 1902-1905, Zevaxim, 5.

²⁶ Elohim, Tanrı’nın isimlerinden birisidir. Çoğul eki taşımakla beraber, “Tanrı” anlamındadır ve Kutsal Kitap’ta en sık geçen isimlerden birisidir. Bkz. Besalel, a.g.e., I, 154.

dönemlerde bu inanış kanlı kurbanlara ve adaklara yol açmıştır.²⁷ Tevrat'a göre Tanrı'nın huzurunda ilk hayvan kurbanı sunan Âdem'in oğlu Habil olmuştur. Tanrı onun kurbanını kabul etmiştir. Çünkü Habil sürüsünün en seçkin hayvanını sunmuştu.²⁸ *“Habil de sürüsünde ilk doğan hayvanlardan bazılarını, özellikle de yağlarını getirdi. RAB Habil'i ve sunusunu kabul etti.”*²⁹ Böylece daha sonra Yahudi dini hayatında önemli bir yer tutacak olan ilklerin takdiminin başlangıcı ilk insanla başlamış oldu.³⁰ Habil'in başlattığı bu geleneği sonraki zaman dilimi içerisinde Nuh, *“Nuh RAB'be bir sunak yaptı. Orada bütün temiz sayılan hayvanlarla kuşlardan yakmalık sunular sundu”*³¹ devam ettirmiştir. Nuh'la birlikte yakılan takdimenin de başlangıcı konulmuştur. Burada esas olan sunulacak maddenin mezbah üzerinde yakılması ve yükseltilmesidir. Takdim edilen şeyin maddi anlamda gökyüzüne doğru yükseltilmesi ve Tanrı'ya ulaştırılmasıdır. Yakılan kurbanda amaç o hayvandan vazgeçme ve onu Tanrı'ya tahsis etmenin sembolik anlatımıdır.³² Nuh'dan sonra bu görevi İbrahim: *“RAB, ‘Bana bir düve, bir keçi, bir de koç getir’ dedi, ‘Hepsi üçer yaşında olsun.’ Avram hepsini getirdi, ortadan kesip parçaları birbirine karşı dizdi. Yalnız kuşları kesmedi”*³³ ifadelerinde belirtildiği üzere yerine getirmiştir. İbrahim tarafından kurban edilen hayvanlar -sığır, keçi, koç- kaşer sayılan hayvanlar arasındadır. Dikkat edilirse, bu hayvanların kurban edilmesi için onların üç yaşında olması gerekmektedir. Ayrıca Hz. İbrahim ve yeğeni Lut'un koyun ve sığır sürüleri vardı. İbrahim gelen misafirlerine yemek ikramında bulunurken körpe buzağı verirdi. *“Avram'la birlikte göçen Lut'un da davarları, sığırları, çadırları vardı.”*³⁴ *“İbrahim hazırlanan buzağıyı yoğurt ve sütle birlikte götürüp konuklarının önüne koydu. Onlar yerken o da yanlarında, ağacın altında durdu.”*³⁵ Hayvan kurban edilmesi geleneği Hz. İbrahim'le başlamış ve Mabel dönemine kadar devam etmiştir. İbrahim'den sonra Tanrı'ya kurban hediye etme geleneğini İshak *“İshak oraya bir sunak yaparak RAB'bi adıyla çağırdı. Çadırını oraya kurdu. Köleleri de orada bir kuyu kazdı”*³⁶ ve Yakup *“Yakup babası İshak'ın taptığı*

²⁷ E. Montet, A. Lods, A.S. Rappoport, R. Garaudy, **Tarihte ve Günümüzde Siyonizm ve Yahudilik**, Örgün Yayınevi, İstanbul 2006, s. 153.

²⁸ **Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara**, I. Kitap, Bereşit, İstanbul 2002, s. 26.

²⁹ Yaratılış, 4/4.

³⁰ Asiye Aydın, **Yahudilikte Kurban Fenomeni**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2005, s. 23.

³¹ Yaratılış, 8/20.

³² A.Aydın, a.g.e., s. 54.

³³ Yaratılış, 15/9-10.

³⁴ Yaratılış, 13/5.

³⁵ Yaratılış, 18/8.

³⁶ Yaratılış, 26/25.

Tanrı'nın adıyla ant içti. Sonra dağda kurban kesip yakınlarını yemeğe çağırdı. Yemeği yiyip geceyi dağda geçirdiler"³⁷ devam ettirmiştir. Yakup'un kestiği kurbandan yemesi Tanrı'ya kurban olarak sunulan hayvanların kaşer olduklarını göstermektedir. Bir kurbanı boğazlayarak, kanlı kurban şeklinde sunan Yakup olmuştur.

Tevrat'ta hayvansal yiyeceklerle ilgili yasalar Nuh döneminden başlayarak belirtilmiş olsa bile, ilk hayvan kurbanını Âdem'in oğlu Habil sunmuştur. Fakat Nuh dönemine kadar Tevrat'ta hiçbir yerde sunulan kurbanın yenmesi ile ilgili pasuklara rastlanmamaktadır. Buradan çıkan sonuca göre, Yahudi şeriatında Nuh dönemine kadar Tanrı'ya kurban olarak sunulan hayvanlar yenilmiyordu. Daha sonraki dönemlerde de - Tanrı'ya kurban sunma olayının Musa ile daha da belirgin hale gelmesi Tevrat pasuklarından anlaşılmaktadır. Musa'nın İsrail halkını Mısır'dan çıkarmasıyla ilgili olaylarda, özellikle Firavun'la konuşmalarında kurbanın Yahudilikteki önemi vurgulanmaktadır. *"Firavun Musa'yla Harun'u çağırıp, 'RAB'be dua edin, benim halkımın üzerinden kurbağaları uzaklaştırın' dedi, 'O zaman halkınızı RAB'be kurban kessinler diye salıvereceğim.'*"³⁸ Musa'nın Tanrı'ya sunduğu kurbanlar arasında koyun ve sığırların olduğundan da bahsedilmiştir. *"Musa, 'Genç, yaşlı hep birlikte gideceğiz' dedi, 'Oğullarımızı, kızlarımızı, davarlarımızı, sığırlarımızı alacağız. Çünkü RAB'be bayram yapmalıyız.'*"³⁹ Talmud, kurban edilecek koyunun yaşının bir aydan bir yıla kadar olması gerektiğini belirtmektedir.⁴⁰ Koyun ve sığırın yanı sıra Yahudilikte kurban edilen hayvanlar arasında çoğunlukla kuzu yer almaktadır. Tanrı'ya kuzu kurbanı sunmak geleneği Yahudilikte Harun ve oğulları tarafından başlatılmıştır. İsrailoğulları Mısır'dan çıktıklarında, Allah onlardan bu önemli günün ayların başlangıcı olmasını ve bugünün anısına, 10 Nisan günü, özürsüz ve bir yaşında bir erkek kuzu alıp 14 Nisan günü akşamüstü onu kesmelerini ve etini aynı gün tüketmelerini istemiştir.⁴¹ Bu günde Tanrı'ya sadece kuzu değil, aynı zamanda oğlak, boğa, koç gibi hayvanların sunumu da gerçekleşmekteydi. Ayrıca bu kurbanların sadece ulusal bir tapınakta sunulması

³⁷ Yaratılış, 31/53-54.

³⁸ Mısır'dan Çıkış, 8/8.

³⁹ Mısır'dan Çıkış, 10/9.

⁴⁰ Adin Şteynzalç, **Yevreyskie İstoçniki i Kommentarii Vedenie v Talmud**, Pervod: Zeeva Meşkova, İzrailskiy İnstitut Talmudiçeskix Publikacij, Yerusalem 1993, Galaxa, Prinçipi i Termini, s. 191.

⁴¹ Altan Armutak, "Yahudi ve Hıristiyan Dini Kutsal Kitaplarında Hayvan Hakları", İstanbul Üniversitesi, Veterinerlik Fakültesi Dergisi, XXXIV, (1), 2008, 46.

gerekmekteydi.⁴² Onlardan sonra bütün nesiller boyunca günlük, haftalık, aylık kurban zamanı Tanrı'ya kuzu sunulurdu. *“Düzenli olarak her gün sunağın üzerinde bir yaşında iki erkek kuzu sunacaksınız. Kuzunun birini sabah, öbürünü akşamüstü sunun... Öbür kuzuyu akşamüstü, beni hoşnut eden koku, yakılan sunu olarak, sabahki gibi tahıl sunusu ve dökmelik sunuyla birlikte bana sunacaksınız.”*⁴³ Ayrıca Tevrat'ta Harun ve oğullarının kuzunun yanı sıra boğa da kurban ettikleri belirtilmiştir. *“Günah bağışlatmak için günah sunusu olarak her gün bir boğa sunacaksın. Sunağı arındırmak için günah sunusu sun, kutsal kılmak için de mesh et.”*⁴⁴ Boğa, Kenan yakınında fırtına, verimlilik ve hububat tanrıları Baal ve Hadad'ın hayvanları olarak nitelendirilmekte, aynı zamanda Eski Mısır'da olduğu gibi verimlilik ve gücü temsil etmektedir.⁴⁵ *“Tanrı onları Mısır'dan çıkardı, O'nun yaban öküzü gibi gücü var.”*⁴⁶ Boğa, etobur bir hayvan değildir. Onun gücü boynuzlarındadır, aslan gibi avını yırtıp yemez, tam tersi düşmanlarını boynuzları ile iteleyerek bulunduğu yerden uzaklaşmasını sağlar. Bu bir bakıma İsrailoğulları'nın Kenan topraklarına girdikleri zamanki durumu temsil etmektedir. Tanrı İsrailoğulları'nı Kenan topraklarına gönderirken oradaki yerli halkı öldürmemiş, onlara kendi istekleri ile ya orayı terk etmeleri, ya da İsrailoğulları ile barış yapmaları mesajını göndermişti.⁴⁷ Eski Yahudi inancı gereği, kurban kesmek, mabut ile ona ibadet edenler arasında verilen bir ziyafetti. Bu ziyafet ile birbirinden ayrı yaşayan İbrani kabileleri toplanır, Allah'ın himayesi altında bir araya gelirdi. Dolayısıyla bu ziyafet Allah ile kabile halkları arasında sıkı bağların oluşmasına sebep olurdu. Ayrıca Kenan diyarına göçten sonra kurban olarak kesilen hayvanların sayısı da günden güne çoğalıyordu. Çünkü İsrail dininin gereği olarak Yahudiler devamlı kurbanlık hediyelerde bulunuyorlardı.⁴⁸

Yahudi geleneğinde kurban sadece hediye ya da Tanrı'ya minnet ifade etmek amaçlı değil de, aynı zamanda bazı günahların affı için de sunulurdu. Talmud bununla ilgili olarak Şabat yasaklarını ihlal etme karşılığında ödenen kefaretlerden bahsetmektedir. Şöyle ki, Şabat kuralları gereği eğer kişi o günün Şabat günü olduğunu unutarak gün içinde çok iş yaparsa, günahının affı için Tanrı'ya bir kurban sunmalıdır. Eğer kişi o günün Şabat

⁴² G.T. Bettany, **Dünya Dinleri Ansiklopedisi**, Say Yayınları, İstanbul 2005, s. 625.

⁴³ Mısır'dan Çıkış, 29/38-39, 41.

⁴⁴ Mısır'dan Çıkış, 29/36.

⁴⁵ Güç, a.g.e., s. 189.

⁴⁶ Çölde Sayım, 23/22.

⁴⁷ **Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara**, IV. Kitap, Bamidbar, İstanbul 2007, 484-485.

⁴⁸ Ömer Rıza Doğrul, **Yer Yüzündeki Dinlerin Tarihi**, Yedigün Neşriyatı, İstanbul 1952, s. 45-47.

günü olduğunu bildiği halde ve yanlışlıkla onu ihlal edecek bir şey yaparsa ve bu her Şabat günü tekrar olunursa, o zaman kişi her Şabat için ayrı kurban sunmalıdır. Eğer kişi o günün Şabat günü olduğunu bilerek gün içinde birçok iş yaparsa, o zaman yaptığı her iş için ayrı kurban sunmalıdır.⁴⁹

Tanrı'ya kurban sunma geleneği Mabel'din yıkılışına kadar sürmüştür. Günümüzde İsrailoğulları'nın Mabel'di olmadığına göre kimse kurban sunusunda bulunmamaktadır. Hatta şu an Yahudiler kurbanın dışında normal ihtiyaçları için bile herhangi bir hayvanı kesme hakkına sahip değiller.⁵⁰ Tanrı'ya sunulan kurbanın amacı, O'na bağlılığı kanıtlamak, O'nun teveccühünü kazanmak veya affına sığınmak, O'na karşı saygı ve minnettarlık ifadesini bildirmek ve ayrıca insanın sahip olduğu her şeyin Tanrı'ya ait olduğuna ve sonunda yine kendisine iade edileceğine dair sembolik bir hatırlatmada bulunmaktır.⁵¹

c. Kurban Etinin Yenmesi

Yukarıda belirtildiği üzere, Nuh döneminden başlayarak sunulan kurbanın yenmesi, o hayvanın kaşer olduğunun göstergesidir. Böyle bir kurban Yahudi şeriatında Zebah kurbanı (*Shêlem Zêbah*) diye isimlendirilir. Esasını kurban etinin oluşturduğu yemekli tevafuk kurbanıdır.⁵² Bu, eti yeme kurbanı olmakta ve bir kısmı Tanrı'ya ait olup geri kalan kısmı kurbana katılanlar tarafından yenilmektedir. Yahudilikte bir de komünyon kurbanı diye adlandırılan kurban vardır ki bu kurban Tanrı, rahip ve onu sunan kimse arasında paylaşıldı. Tanrı için ayrılan kısımlar kurbanın bütün iç yağı, kuzu veya koyunun kuyruk yağı, kanı, iki böbreği, karaciğer üzerinde bulunan zar ve her türlü yağdır. *“Kişi esenlik sunusunun bazı parçalarını RAB için yakılan sunu olarak sunmalı. Sununun bağırsak ve içkembe yağlarını, böbreklerini, böbrek üstü yağlarını, karaciğerden böbreklere uzanan perdeyi ayıracak... Elini sununun başına koyup onu Buluşma Çadırı'nın önünde kesmeli. Harun'un oğulları kanı sunağın her yanına dökcekler.”*⁵³ Rahibe ayrılan kısımlar Yahve'nin huzurunda “tartılan”, fakat mezbah üzerinde yakılmayan göğüs ve numune olan sağ buttur. *“Kâhin yağı sunağın üzerinde yakacak, ama*

⁴⁹ **Talmud, Mişna i Tosefta**, Pervod: N. Pereferkoviç, Otdel Vtoroy, Moed (Prazdniki), İzdanie P.P. Soykina, S.-Peterburg 1903, Şabbat (“Subbota”), Glava VII, 1.a.

⁵⁰ Ahmet Kahraman, **Dinler Tarihi**, Sumer Matbaası, İstanbul 1965, s. 141.

⁵¹ Paul Johnson, **Yahudi Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul 2001, s. 29.

⁵² Hilmi Ömer Budda, **Kurban ve Tufan Üzerine Makaleler (Haz. Bekir Zakir Çoban)**, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, s. 20.

⁵³ Levililer, 3/3-4, 8.

döş Harun'la oğullarının olacak. Esenlik kurbanlarınızın sağ budunu bağış olarak kâhine vereceksiniz... İsrail halkının sunduğu esenlik kurbanlarından sallamalık döşü ve bağış olarak sunulan budu aldım. İsrail halkının payı olarak bunları sonsuza dek Kâhin Harun'la oğullarına verdim."⁵⁴ Bazı zamanlarda ise iç yağları ve atılan deri ve parçalardan geri kalan bütün etler, ekmeklerin çoğu kâhinlerin yemesi için ayrılırdı.⁵⁵ Ayrıca Yahudi dini gereğince Rabbe takdim edilen kurbanlar, ancak kâhinler tarafından kesilirse makbuldür.⁵⁶ Bu yolla kâhinler Tanrı ile kul arasında aracılık yaparlardı. Onlar aynı zamanda kurbanın bazı parçalarını yakar, bazı parçalarını da yalnız kendileri yer, böylece hem Tanrı'yı, hem de kendilerini doyururlardı.⁵⁷ Hatta kâhinler insanların kurban kesme ihtiyaçlarını temin etmek maksadıyla mabetlere yakın yerlerde otururlardı.⁵⁸ Kurbanın geri kalan kısmı ise onu takdim eden kişiye aittir. O kişi kurban etini ailesi ve eğer davet ederse misafirleri ile birlikte yemelidir. Kurban etinden yiyenlerin hepsi dinen temiz olmalıdır.⁵⁹ Kurban olarak kesilen hayvanların kaşer olmak zorunda olduğunu dikkate alırsak, o hayvanın kusursuz olması gerekmektedir. Pek çok durumda hayvanın erkek olması tercih edilmekte, fakat ilk mahsul takdimeleri gibi diğer durumlarda hayvanın cinsiyeti hakkında tercih kişiye bırakılmaktadır.⁶⁰

d. Kaşer Hayvanın Yenilmesi Helal Kısımları (Yumurtası)

Kesilen hayvanda yenilmesi kaşer olan ve yenilmesi yasak olan kısımlarla kurban olarak sunulan hayvanın yenilmesi kaşer olan ve yenilmesi yasak olan kısımlar aynıdır.⁶¹ Dolayısıyla Yahudilikteki "murdardan çıkan murdardır" prensibini esas alarak kaşer sayılan hayvanlar için bu ifadenin tam tersi bir yorumla "kaşer sayılan hayvanın doğduğu hayvan da kaşer sayılır" ifadesini kullanmak uygun olur. Hatta eğer bir hayvan kaşer sayılıyorsa o hayvanın yavrusunun kaşer olup olmadığını kontrol etmeye lüzum yoktur. Bu ifade sadece hayvanlar için değil, aynı zamanda hayvan ürünleri için de kullanılmaktadır. Örnek olarak, kaşer hayvanın yumurtası da kaşer sayılmaktadır ve yenmesinde bir sakınca bulunmamaktadır. Zira kuşun içinde bulunan yumurta, tabii eğer kabuksuzsa, etle birlikte

⁵⁴ Levililer, 7/31-32, 34.

⁵⁵ Örs, a.g.e., s. 145.

⁵⁶ Ahmet Çelebi, **Mukayeseli Dinler Açısından Yahudilik (Çev. Ahmet M. Büyükcınar-Ömer F. Harman)**, Kalem Yayınevi, İstanbul 1978, s. 205.

⁵⁷ Cafer Çelik, **Dinlerde İman ve İbadet**, Çıra Yayınları, İstanbul 2005, s. 35.

⁵⁸ Ahmet Kahraman, **Mukayeseli Dinler Tarihi**, Marifet Yayınları, İstanbul 1999, s. 178.

⁵⁹ Güç, a.g.e., s. 207.

⁶⁰ Güç, "Kurban", DİA, Ankara 2002, XXVI, 435.

⁶¹ Kılıç, a.g.e., s. 40-41.

kaşer hale gelir ve et sayılır.⁶² Fakat Tevrat'ta arının yenmesi haram kabul edildiği halde arının ürettiği balın yenmesi helal kabul edilmekte, hatta balın önemi Tevrat'ta birkaç yerde vurgulanmaktadır. *“Bizi buraya getirdi; bu toprakları, süt ve bal akan ülkeyi bize verdi.”*⁶³ *“Kutsal konutundan, göklerden aşağıya bak! Halkın İsrail'i ve atalarımıza içtiğin ant uyarınca bize verdiğin ülkeyi, süt ve bal akan ülkeyi kutsa.”*⁶⁴ *“Oysa siz onların topraklarını sahipleneceksiniz. Bal ve süt akan bu ülkeyi size mülk olarak vereceğim, dedim...”*⁶⁵ Arının “murdardan çıkan murdardır” prensibine dâhil edilmemesinin sebebi ise, balın arının ürünü olmadığıdır. Yani bal arının vücudundan çıkmaz. Arılar balı bitkilerden toplayıp ağızlarında taşırlar ve kış için peteklere saklarlar.⁶⁶ Bu sebeptendir ki, bal Yahudiler için mübarek kılınmış ürünler arasındadır. Balın, öneminin vurgulandığı bir başka yer Yahudilerin geleneksel yılbaşı olan *Roş Aşana*'dır.⁶⁷ Yahudilikte dinsel yılbaşı olarak kabul edilen Roş Aşana'da zengin et yemekleriyle bezenmiş sofrada bal bulundurulması bir gelenektir. *Amotsi*⁶⁸ ritüeli sırasında ekmeğin üzerine tuz serpmek yerine, bala batırılarak yenir. Bunun sebebi yeni yılın bal kadar tatlı geçmesini dilemektir.⁶⁹ Ayrıca yumurta, cenaze törenlerinin geleneksel yemeği olarak kabul

⁶² Dob-Ber Xaskeleviç, **Pervoe Posobie po Kaşrutu**, “ŞAMİR”, Yerusalam 1993, s. 30.

⁶³ Yasa'nın Tekrarı, 26/9.

⁶⁴ Yasa'nın Tekrarı, 26/15.

⁶⁵ Levililer, 20/24.

⁶⁶ Behar, a.g.e., s. 165-166.

⁶⁷ Roş Aşana, (Yılbaşı) Tişri ayının ilk iki gününe düşen ve Yahudi takviminin yılbaşını belirten bayramdır. Yahudi geleneklerine göre, Roş Aşana günü dünyanın yaratılışının başlangıcıdır. Roş Aşana, başlangıcını Yahudilerin Mısır esaretinden kurtuluşundan alan yıl hesaplamasına göre, yedinci ayın ilk ve ikinci gününe rastlamaktadır. Bir başka anlatımla Roş Aşana, yıllık dönemin ikinci yarısının başlangıcını ifade etmekte, Pesah'la başlayan ilkbahar ve onu izleyen yaz döneminde doğanın coşkusu ve dışa açılmışlığı, Roş Aşana'nın simgelediği sonbahar ve onu izleyen kış dönemlerinde bir tür içe dönüklüğe ulaşmaktadır. Ayrıca bu günde insanın bir sonraki yıl için geleceği saptanır. Şairlerin tanımlamasına göre, dünyanın hâkimi (Ribono Şel Olam) ulu Tanrı'nın önündeki kitaplara her Yahudi'nin kaderi kaydedilir ve onaylanır. Bu bakımdan Yahudiler, bu bayramda birbirlerini “Ktiva ve hatima tova-İyi yazgı ve iyi tasdik” sözleri ile kutsarlar. Roş Aşana bir doğru yola dönüş, vicdanla başa kalma bayramıdır. Bu bayramda çalınan Şofar'ın amacı, doğru yoldan sapanların vicdanını uyandırmak ve Ulu Yaradan'ı hatırlatmaktır. Roş Aşana bu bağlamda en uygun vesilelerden biri sayılmakta, bu nedenle de bu tarih Yahudi inançlısı için; sıradan bir yılbaşı olmanın ötesinde, özeleştirici ağırlıklı bir süreç niteliği taşımaktadır. Tevrat'ta Roş Aşana genellikle; “Yom Azikaron” (Hatırlatma Günü) ve “Yom Terua” (Şofar Çalma Günü) şeklinde tanımlanır. Talmud bilginleri ise çoğunlukla bu güne “Roş Aşana” (Yılbaşı) veya “Yom Ha-Din” (Yargı Günü) derler. Bkz. Besalel, a.g.e., II, 528; Alalu vdğr., a.g.e., s. 40.

⁶⁸ Amotsi, (“Çıkarın”) Al Netilat Yedayim duasından ve ellerin kurulanmasından sonra ekmeğe üzerine söylenen bir duadır. Bir lokma tuza batırılmış ekmeğe ve yemek yenir. “Amotsi” kelimesi kutsamanın şu şekilde yer almasından kaynaklanmaktadır: “Mübareksin sen Ad..., ki ekmeği topraktan çıkartır.” (“Amotsi”) Ellerin yıkanmasından sonra Yisrael'de yetişen beş hububattan birisinden mamul ekmeğe üzerine Amotsi duası yapılır. Hafta içinde normal ekmeğe, Şabat'ta da hallah somunlarının tüketildiği ve Pesah'ta matsot yendiği durumlarda bu beraha söylenmelidir. Yemekte birkaç kişi olduğu zaman en yaşlısı berahayı okur ve somunun parçalarını diğerlerine dağıtır. Bkz. Besalel, a.g.e., I, 63.

⁶⁹ Alalu vdğr., a.g.e., s. 43.

edilmiştir. Akrabaları veya komşuları tarafından matemli kişiye getirilen yumurta aslında simgesel anlam taşımaktadır. Özellikle de yumurtanın yuvarlak olması, “Bütün insanlar bir gün ölecektir” anlamını ifade etmektedir.⁷⁰

Görüldüğü gibi Yahudilerin ibadetlerinin esas kısmını kurban teşkil etmektedir. Dolayısıyla Eski Ahid şeriatında kurban o kadar çok geçer ve kurbanla ilgili o kadar çok ayrıntı ve hikâye vardır ki, Yahudilik adeta kurbandan ibaretmiş gibi görünmektedir. Yahudi dini düşüncesinde kurbanla verilen önem o kadar büyüktür ki zaman içerisinde, kurbanla Tanrı’ya ulaşma olmasaydı, dünya var olmazdı gibi bir anlayış oluşmuştur.⁷¹

Ayrıca Yahudilikte eti muhafaza etme gibi bir gelenek vardır ki, bu da özellikle Kürt Yahudilerin gıda maddeleri arasında önemli bir yer tutar. Eti muhafaza etmenin birden fazla yöntemi vardır. Bunun da iki nedeni vardır: Bunlardan ilki, bazı küçük yerlerdeki Yahudilerin nüfusunun yerleşik bir şöheti geçindirmeye yetmemesi ve sadece uzun zaman aralıklarıyla geçici şöhetler tarafından ziyaret edilmeleridir. Zira bu Yahudilerin saklanmış etleri yoksa onlar uzun süre etsiz kalırlar. İkinci sebep ise, eti muhafaza etmek sonucunda otlaksız kış aylarında yağlı son bahar etinden istifade edebilmiş olmaları ve böylece kışlık gıda maddelerini de takviye etmiş olmalarıdır.⁷²

e. İç Yağı ve Siyatik Siniri

Yahudi şeraitinde kaşer sayılan hayvanın iç organları üzerinde bulunan iç yağı ve siyatik siniri, yani uyluk kemiğinin üzerindeki siniri hariç, diğer bütün kısımları kaşer sayılmakta ve yenmesine izin verilmektedir. Fakat kaşer olup kurban olarak sunulmayan yabani hayvanların⁷³ iç yağlarının yenmesinde hiçbir sakınca görülmemektedir.

f. Helal Sayılan Kuşlar

Tevrat’ta yenmesi helal kabul edilen kuşlar için belirlenmiş özellikler yoktur. Sadece etinin yenmemesi gereken kuşlar sıralanmaktadır. Geriye kalan kuşlar için “*Temiz sayılan bütün kuşları yiyebilirsiniz*”⁷⁴ ifadesi kullanılmaktadır. Yani Tevrat’ta kaşer olmayan bütün kuş türleri sayılmaktadır. Talmud’da ise, kaşer olan kuşlar için belirli

⁷⁰ Alalu vdğr., a.g.e., s. 147.

⁷¹ Yünmi Sezen, **Antropolojiden Psikanalize Kurban ve Din**, İZ Yayınları, İstanbul 2004, s. 156.

⁷² Erich Brauner, Raphael Patai, **Kürdistanlı Yahudiler**, Avesta Basın Yayın, İstanbul 2005, s. 114.

⁷³ Kılıç, a.g.e., s. 44.

⁷⁴ Yasa’nın Tekrarı, 14/11.

özellikler sıralanmıştır. Talmud'a göre fazladan parmağı olan, katisı elle soyulabilen kuşlar kaşer sayılır. Bu özelliklerden sadece birine bile sahip olan kuşlar kaşer'dir.⁷⁵ Ayrıca herhangi bir kuşun etinin yenebilir olması için o kuşun tiksindirici olmaması gerekmektedir. *"Tiksindirici kuşların etini yemeyeceksiniz."*⁷⁶ *"Ama temiz sayılan kanatlı yaratıkların tümünü yiyebilirsiniz."*⁷⁷ Bu kümes hayvanları için de geçerlidir. Kümes hayvanlarından horoz, tavuk, hindi, bildırcın,⁷⁸ ördek ve kaz cinsleri kaşer sayılmakta ve etlerinin yenmesine izin verilmektedir. Bu hayvanların yenmesine izin verilmesinin en önemli sebeplerinden biri tamamının otla beslenmiş olmalarıdır.⁷⁹

g. Kuş Kurbanı

Yahudilikte Mabed döneminde büyük ve küçükbaş hayvanların yanı sıra kuşlar da Tanrı'ya kurban olarak sunulurdu. Sadece Mabed döneminde değil, ondan önceki dönemlerde de İsrailoğulları Tanrı'ya yakmalık sunu olarak kuş hediyesinde bulunurlardı. Yahudi tarihinde Tanrı'ya ilk kuş kurbanı sunan Hz. Nuh olmuştur. *"Nuh RAB'be bir sunak yaptı. Orada bütün temiz sayılan hayvanlarla kuşlardan yakmalık sunular sundu."*⁸⁰ Daha sonra Tevrat, Hz. İbrahim'in kurbanından da bahsetmiştir. Rab'bin İbrahim'e kurban etmek için getirmesini istediği hayvanlar arasında kumru ve güvercin de vardı. *"Hepsi üçer yaşında olsun. Bir de kumruyla güvercin yavrusu getir. Avram hepsini getirdi, ortadan kesip parçaları birbirine karşı dizdi. Yalnız kuşları kesmedi."*⁸¹ Yahudi bilgileri İbrahim'in kuşları kesmemesinin sebebini onların diğer hayvanlarla olan farkıyla açıklamaktadırlar. Şöyle ki, kuşlar Beni İsrail'i sembolize etmektedir ve kuşların parçalara ayrılmaması, Beni İsrail'in sonsuza dek var olacağını temsil etmektedir.⁸² Levililer

⁷⁵ Vayikra, 172.

⁷⁶ Levililer, 11/13.

⁷⁷ Yasa'nın Tekrarı, 14/20.

⁷⁸ Kur'an-ı Kerim'de Sina çölünde oldukları zaman içerisinde Allah tarafından Yahudilere yemek olarak verilenler arasında bildırcın da yer almaktadır. *"(Allah şöyle dedi:) 'Ey İsrailoğulları! Sizi düşmanınızdan kurtardık, size Tur'un sağ yanını va'dettik ve size kudret helvası ile bildırcın indirdik'."* Cenab - ı Allah'ın İsrailoğulları'na verdiği özel nimetler, onların nankör tavırları ve Tur'daki sözleşme Kur'an'ın değişik yerlerinde hatırlatılmaktadır. Zira bütün insanlara, ölçüyü kaçırmadan Allah'ın verdiği nimetlerden yararlanmaları, Allah'a karşı nankörlük etmemeleri gerektiği, Allah'ın çok bağışlayıcı ve merhametli olduğu mesajı verilmektedir. Yahudilere bildırcın etinin helal sayıldığını aynı zamanda Tevrat'ta ifade etmektedir. *"Akşam bildırcınlar geldi, ordugâhı sardı. Sabah ordugâhın çevresini çiy kaplamıştı."* Bkz. Ta'ha, 20/80; Mısır'dan Çıkış, 16/13; Tefsir, III, 643.

⁷⁹ Benjamin Blech, Understanding Judaism, U.S.A.: Alpha Books, 1999, ss. 237-239'dan naklen Sami Kılıç-Ali Selçuk, "Turizm ve Kültürler Arası İletişim Bağlamında Yahudilikte Yiyecek ve İçecek Kuralları", I. Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi, Ankara 2010, s. 965.

⁸⁰ Yaratılış, 8/20.

⁸¹ Yaratılış, 15/9-10.

⁸² Bereşit, 103.

kitabının ilk bölümü kuşların kurban edilmesi ile bitmektedir: “Eğer kişi yakmalık sunu olarak RAB’be kuş sunmak istiyorsa, kumru ya da güvercin sunmalı.”⁸³ Kumru ve güvercin yavruları genellikle dini arınma, dini pislikten temizlenme, kadınların hayız ve nifastan temizlenmeleri için kurban edilirdi.⁸⁴ Ayrıca Tevrat’ta güvercinin önemi vurgulanmaktadır. Bu sadece kurban olayında değil, aynı zamanda tufan olayından sonra da dikkati çekmektedir. Nitekim Nuh Tufanı’nın sonuna doğru gemiden dışarıya önce bir kuzgun, daha sonra bir güvercin gönderilerek suların çekilip çekilmediği kontrol edilmiştir. Geriye ağzında bir zeytin dalı ile dönen güvercin, Allah ile insanoğlu arasında sağlanan barışın müjdesini de vermiştir. Bu sebeple tarih boyunca zeytin dalı ve güvercin “barış sembolleri” olarak kabul edilmişlerdir.⁸⁵ “Güvercin gagasında yeni kopmuş bir zeytin yaprağıyla akşamleyin geri döndü. O zaman Nuh suların yeryüzünden çekilmiş olduğunu anladı.”⁸⁶ Gemideki güvercinlerden birinin salınarak, yakınlarda bir kara parçasının bulunup bulunmadığının anlaşılmasına çalışılması, aynı zamanda mitolojik ve dinsel metinlerde de en çok kullanılan ortak temalardan biridir.⁸⁷

Kuşlar genellikle kefarete ödemek amacıyla kurban edilirler. Doğum, cüzam, iltihaplı hücreler ve kanama veya naziritlerin⁸⁸ (adak adayan kişi) yeminli buldukları zamanda dini açıdan temiz sayılmayan her hangi bir şeye dokunmak gibi durumlardan sonra temizlenme ayinleri gerekiyordu. Bu temizlenme ayini de Tanrı’ya kuş sunumunda bulunmakla icra edilirdi.⁸⁹ “Sekizinci gün Buluşma Çadırı’nın giriş bölümünde kâhine iki kumru ya da iki güvercin sunacak. Kâhin birini günah sunusu, öbürünü yakmalık sunu

⁸³ Levililer, 1/14.

⁸⁴ Sezen, a.g.e., s. 163-164.

⁸⁵ Armutak, a.g.m., s. 43.

⁸⁶ Yaratılış, 8/11.

⁸⁷ Ergun Candan, **Nuh’un Gemileri**, Sınır Ötesi Yayınları, İstanbul 2008, s. 132.

⁸⁸ Nazirit (“Nazar”, adamak kelimesinden). Adak süresince belli bir saflık konumu muhafaza ederek belirli bir süre kendini Tanrı’ya adayan kişidir. Nazirler’in adağı hem erkekler, hem de kadınlar tarafından uygulanabilir ve asgari 30 gün sürerdi. Bu zaman zarfında üzüm şarabı veya benzeri sarhoş edici içkiler içemez, saçını kesmez veya bir cesede yaklaşmazdı. Bu son şart, kişinin ailesinden biri ölmüşse dahi geçerliydi. Herhangi bir nedenden ötürü Nazir, bir ceset yüzünden saflığını yitirdiğinde, Tevrat Nazri’in saçlarını kazıtmasını, yedi gün beklemesini ve sekizinci gün kâhine iki güvercin yavrusu ve iki kumruyu suç takdimesi olarak getirerek adağına tekrar başlayabileceğini belirtmektedir. Nazir adağı, genellikle bir hastalıktan kurtulma veya bir çocuğun doğumu nedeniyle şükran ifadesinde bulunmak amacıyla veya sadece manevi arınma sağlamak için yapılırdı. Rabbiler, Nazir adağına sıcak bakmamışlardır. Nazir adağı kuralları, yalnız Erest İsrail’de ve ilke olarak Kutsal Mabet’in kâhinleri görev yaptığı zamanlar için geçerlidir. Fakat Diaspora’da Nazir adağı örnekleri de görülmüştür. Konu, Talmud’ların ve Mişna’nın Nazir bölümünde de ele alınmıştır. Bkz. Besalel, a.g.e., II, 441.

⁸⁹ Nermin Öztürk, **İlahi Dinlerde (Yahudilik, Hıristiyanlık, İslamiyet) Yemin, Kefarete ve Kurban**, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 1996, s. 63.

olarak sunacak.”⁹⁰ “...günah sunusu olarak bir güvercin ya da bir kumru getirip Buluşma Çadırı'nın giriş bölümünde kâhine verecektir. Kâhin bunu RAB'bin huzurunda sunacak ve kadını arıtacak.”⁹¹

Yahudilerde kurban yerine bir bedel örneği daha vardır. Kefaret gününün arifesinde fidye olarak Beyaz Horoz ve Tavuk kurban etme geleneği sürdürülmektedir.⁹² Bu geleneğe göre Yom Kipur gününden evvelki gün yetişkin bir Yahudi bir kümes hayvanını (erkekse bir horoz, kadınsa bir tavuk) alır ve hayvanı boynundan tutarak başının üstünden üç kez döndürerek şöyle der: “Bu benim kefaretim, fidyem, telafimdir. Bu horoz (tavuk) ölecektir. Fakat ben uzun ve mutlu bir yaşam süreceğim.” Ondan sonra hayvan kesilir ve fakirlere verilir veya değerince bağışta bulunulur.” *Kapara-Kaparot*⁹³ adı verilen bu gelenek, Tevrat'taki kurban konusu ile ilgili olmayan bir inanıştır. Yani bir dini vecibe değil, sadece bir gelenektir.⁹⁴ Diğer taraftan Tevrat'ta ihtiyaç sahiplerine ve fakirlere yardım yapılması, yiyecek fazlasının sahra hayvanlarına verilmesi de emredilmiştir.⁹⁵ Tevrat'ta ihtiyaç sahiplerine yardım edilmesi değil, aynı zamanda komşunun borcunun silinmesi de emredilir. Ayrıca kurban sırasında kuşların kesilmesi büyük ve küçükbaş hayvanların kesimi ile aynı değildir. Kuşların kesimi zamanı Kâhinler başka yöntemler –*Melika*⁹⁶ yöntemi kullanmaktadırlar. “...yakmalık sunu olmak üzere RAB'be iki kumru ya da iki güvercin sunmalı. Bunları kâhine getirmeli. Kâhin önce günah sunusu sunacak. Kuşun

⁹⁰ Çölde Sayım, 6/10-11.

⁹¹ Levililer, 12/6-7.

⁹² Sezen, a.g.e., s. 161.

⁹³ Kapara-Kaparot, geleneksel anlamda Sedaka-Tevrat'taki Kurban konusu ile ilgisi olmayan ve “inaniş” göre; kişinin çeşitli vesilelerle işlemiş olduğu günahlarla ilgili olarak, pişmanlık duygusunu ifade etmek için horoz misali bir hayvan kestirip, sadaka vermesidir. Kapara, bir dini vecibe değildir. Bir geleneği ifade eder. Esasen Yahudi otoritesine göre günahkâr ile günaha maruz kalan arasında sulhun yeniden oluşturulması anlamında olan Kapara'nın oluşması için; öncelikle günahkârın günahını kabulü, pişmanlık duyması, mağdur olan tarafın tazmini ve aynı günahı işlemek için karar vermek gerekir. Kaporot merasimine Talmud'da değinilmemektedir. İlk uygulamalara 9. yüzyılda Babil'de Geonik dönemde rastlanmaktadır. Raşî'nin talebelerinden birinin derlediği “Mahzor Vitry” adlı dualar kitabında bu uygulamaların ayrıntılarına yer verilmiştir. Günümüzde Kaporot geleneği bazı Ortodoks çevrelerde uygulanmakla beraber; tarihsel süreç içerisinde Nahmanides ve Jozef Karo gibi birçok dinsel otoritece yerilmiş ve putperest ve batıl itikatlar olarak addedilmiştir. Bkz. Besalel, a.g.e., III, 309-310.

⁹⁴ Süleymaniye Vakfı, “Adak Olarak Tavuk v Horoz Kesmek Doğru mudur?”, <http://www.fetva.net/yazili-fetvalar/adak-olarak-tavuk-ve-horoz-kesmek-dogru-mudur.html> ,01 Aralık 2009; Harun Yahya, **Yahudilik ve Masonluk**, Araştırma Yayınları, İstanbul 1987, s. 83.

⁹⁵ Osman Cilacı, **Dinler ve İnsanlar**, Damla Matbaacılık ve Ticaret, Konya 1990, s. 242.

⁹⁶ Melika, kurban olarak getirilen kuşun ensesine Koen tarafından tırnak batırılarak öldürülmesi yöntemine denir. Bkz. Vayikra,1/15, s. 21, 5/8, s. 67, 887; The Babylonian Talmud, Trans. I. Epstein, London 1948, Seder Kodashim, Vol. I, Zebahim, 65b; The Babylonian Talmud, Hullin, 2a; The Mishnah, Moed, Megillah, 2/5; The Mishnah, Hullin, 1/4'den naklen Kılıç, a.g.e., s. 39.

boynunu kırmalı, ama başını koparmamalı. Sununun kanından birazını sunağın yan yüzüne serpmeli. Artakalan kan sunağın dibine akıtılmalı. Bu günah sunusudur.”⁹⁷

h. Helal Kabul Edilen Böcekler

Karada yaşayan kanatlı hayvanlarla -böceklerle ilgili de Tevrat'ta yasalar vardır. Tevrat, her türlü böcek türünü Yahudiler için yasaklamıştır. Tevrat'ta sadece sıçrayıcı özelliğe sahip olan çekirgelerin yenmesi helal kabul edilmiştir. “Ama dört ayaklı ve kanatlı olup ayaklarını sıçramak için kullanan bazılarının etini yiyebilirsiniz.”⁹⁸ Tevrat ayrıca hangi çekirge türlerinin helal olduğunu da açıklamıştır. “Şunları yiyeceksiniz: Bütün çekirge türleri, küçük çekirge, circirböceği, ağustosböceği.”⁹⁹

i. Avcılık

Ayrıca Tevrat'ta avcılıktan da bahsedilmektedir.¹⁰⁰ Bu da Yahudilerin aynı zamanda yabani hayvanları avlamak yoluyla gıda elde ettiklerini göstermektedir. Örneğin, Tevrat'ta Kuş'un oğlu Nemrut'tan bahsedilirken onun hakkında “yiğit bir avcı” ifadesi kullanılmıştır. “Kuşun Nemrut adında bir oğlu oldu. Yiğitliği ile yeryüzüne ün saldı. RAB'bin önünde yiğit bir avcıydı. ‘RAB'bin önünde Nemrut gibi yiğit avcı’ sözü buradan gelir.”¹⁰¹ Tevrat, İshak'ın oğlu Esav'ın da avcı olduğundan bahsetmiş ve hatta İshak'ın oğlunun avladığı hayvanları yediğini de belirtmiştir. “Çocuklar büyüdü. Esav kırları seven usta bir avcı oldu. Yakup'sa her çadırda oturan sakin bir adamdı. İshak Esav'ı daha çok severdi, çünkü onun getirdiği av etlerini yerdi.”¹⁰² “Silahlarını- ok kılıfını, yayını- al, kırlara çıkıp benim için bir hayvan avla. Sevdiğim lezzetli bir yemek yap, bana getir yiyeyim. Ölmeden önce seni kutsayayım.”¹⁰³

⁹⁷ Levililer, 5/7-9.

⁹⁸ Levililer, 11/21.

⁹⁹ Levililer, 11/22.

¹⁰⁰ Tevrat'la Kur'an-ı Kerim arasında farklılıkların yanı sıra aynı zamanda benzerlikler de vardır. Yüce Allah, insanlara yeryüzündeki bütün nimetleri (ayetlerde haram kılınanlardan başka) helal kılmıştır. Onlar arasında av hayvanları da yer almaktadır. “(Ey Muhammed!) Sana, kendilerin nelerin helal kıldığını soruyorlar. De ki: ‘Size temiz ve hoş olan şeyler, bir de Allah'ın size verdiği yeteneklerle eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların tuttuğu (avlar) helal kıldı. Onların sizin için tuttuklarından yiyin. Onu (av için) salarken üzerine Allah'ın adını anın (besmele çekin). Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir.’” Bkz. Maide, 5/4.

¹⁰¹ Yaratılış, 10/8-9.

¹⁰² Yaratılış, 25/27-28.

¹⁰³ Yaratılış, 27/3-4.

i. Kaşer Hayvanlar Kutlama Aracı Olarak

Yahudilikte kaşer olan hayvanlar sadece kurban olarak değil, aynı zamanda özel bayramlarda kutlama aracı olarak da kullanılmakta ve tüketilmektedirler. Bahar festivali diye adlandırılan Pesah Bayramı'nda Yahudiler ilk akşam evlerinde Seder¹⁰⁴ hazırlarlar. Seder'de "Kurban" diye adlandırılan ateşte kızartılan kuzu bacağı bulundurulur.¹⁰⁵ Bu, Tanrı'nın Mısırlılar'ın başına yağdırdığı on belanın sonuncusundan korunmanın anısına İsrailoğulları'nın gelenek haline getirdikleri uygulamadır. Mabed döneminde bunun anısına kuzu kurban edilirdi. Fakat günümüzde Mabed mevcut olmadığı için sadece Seder'e ateşte kızartılmış kuzu bacağı konulmaktadır. Kuzunun yanı sıra Seder'e haşlanmış bir yumurta da konulur. Seder'deki yumurta katı pişmiş olmalıdır. Zira yumurta dışında hemen her şey ısıtıldığında yumuşar ve erir. Fakat yumurta ateşe konulduğu zaman sertleşir. Dolayısıyla da yumurta simgesel olarak Yahudilerin güçlükler karşısında eriyebilecekleri yerde, acılarının sonucunda sertleştiklerini gösterir.¹⁰⁶ Yumurtanın yenildiği başka bir bayram *Teşa-Beav*¹⁰⁷ orucudur. Genelde tek bir çeşit yemek ile yetinilen oruç zamanı katı yumurta yemek çok dindar kişilerin uyguladığı geleneklerdendir.¹⁰⁸

Yahudilikteki diğer bütün kutsal günler gibi neşe ve mutlulukla kutlanan Roş Aşana sofrası da zengin et yemekleriyle donatılır. Genellikle ana yemek olarak bademli, ballı

¹⁰⁴ Seder, bayram akşamı için özenle ve özellikleriyle hazırlanmış sofraya düzenine denir. Yahudilerin en eski geleneklerinden olup; genellikle aile içinde düzenlenir. Aile fertleri sinagog dönüşünde bembeyaz giysilerine bürünmüş, Pesah'ta tüm yönlerini hatırlatıcı, çarpıcı bir sofrayla karşılanırlar. Cemaatlere göre geleneksel değişiklikler göstermekle beraber; Matsa Maror, Harotset ve benzeri gelenekler gözlenir ve Agada okunur. Bkz. Besalel, III, 572; Alalu vdğr., a.g.e., s. 17.

¹⁰⁵ Behar, a.g.e., s. 216.

¹⁰⁶ Blech, a.g.e., s. 197.

¹⁰⁷ Teşa-Beav (Av ayının dokuzu). M.Ö. 586'da ilk Bet – Amikdaş'ın Nabukadnesor tarafından ve ikinci Bet-Amikdaş'ın da M.S. 70'te Titus yönetimindeki Roma Lejyonları tarafından yıkılışını anan oruç günüdür. Diğer tarihsel nitelikli oruçlar gün doğuşu ile başlasa da, Av Orucu (Yom Kipur'da olduğu gibi) geçmiş gecenin gün batımında başlar ve 24 saati aşkın bir süre devam eder. Birinci Bet – Amikdaş'ın yıkılışını anan bazı diğer küçük oruç günlerinin aksine Yeşa-Beav, Babil sürgünü dönüşünde de yürürlükte kalmış ve İkinci Tapınak döneminde de uygulanması devam etmiştir. Her iki Bet – Amikdaş'ın da yıkılışının Dokuz Av'a denk getirilişi bir tarih saptama sorununu gündeme getirmektedir. Kutsal Kitap Birinci Tapınağın yıkıldığı gün olarak hem 7 Av'ı, hem de 9 Av'ı zikretmektedir, fakat ayın dokuzundan bahsedilmemektedir. İkinci Tapınak ile ilgili olarak ise, eski kanaate göre felaketin vukuu bulmuş olduğu ayın onuncu gününü saptamak eski görüşü temsil ediyordu; ayrıca Birinci Tapınağın yıkılışının tarihini benimsemek gibi ağırlıklı bir eğilim de vardı. Daha sonraları, İkinci Bet-Amikdaş da aynı şekilde yıkılınca, Dokuz Av'da uygulanmakta olan ilk oruç günü, her iki felaketi de anma kapsamına almış olup; bu, daha sonra gerçekleşen üzücü olayların daha evvel cereyan eden bir felaketin tarihine bağlanabileceğini belirten bir Rabbinik yönergeyle de uyuşmuştur. Bkz. Besalel, a.g.e., III, 732.

¹⁰⁸ Alalu vdğr., a.g.e., s. 37.

tavuk tercih edilir.¹⁰⁹ Ayrıca masada mutlaka bir kuzu başı bulundurulmalıdır. Kuzu başı bulunamıyorsa, tavuk ya da başka bir kuşun başı kullanılabilir.¹¹⁰

Yahudilikte bir diğer neşe ve eğlence bayramı olan *Purim*'de¹¹¹ sofrada diğer başka yemeklerin yanında Hindi bulundurulması geleneği vardır. Yahudilikte Hindi popüler bir yemek sayılmaktadır. Ayrıca Purim'de yemek hediye vermek geleneği de vardır. Aslında bu Yahudiler için bir mitsva olarak kabul edilmektedir. Herkes fakirlere para ve yemek hediyeleri vermekle yükümlüdür. En az ikişer porsiyon yemek verilmelidir. Daha fazla vermek de mümkündür. Daha fazla yemek veren daha büyük mitsva yapmış olur.¹¹²

Yahudi geleneğinin en özel günlerinden sayılan Şabat Bayramı'nda¹¹³ da sofrada et bulundurulur. Genellikle Yahudi geleneğinde ziyafet sofraları etsiz olmaz. Şabat akşamı da sofrada ziyafet sofrası gibi donatılır. Hatta geçim sıkıntısı çeken ailelerde bile sofraya mutlaka etli yemek konulur. Fakat daha fakir aileler her zamanki öğünlerle yetinmek durumunda kalırlar.¹¹⁴ Yahudiler genellikle Şabat'ı her zaman, hatta hafta ortasında bile hatırlarlar. Ne zaman iyi kaliteli bir yiyecek alsalar onu hep Şabat günü için saklarlar. Haftanın devamında sakladıkları yiyecektekenden daha iyi ve daha kaliteli bir yiyeceğe rastlar ve alırlarsa, daha önce aldıklarını yer, sonra aldıklarını Şabat günü için saklarlar.¹¹⁵ Yani Şabat, Yahudi hayatının en önemli mitsvalarından biridir. Hatta diğer bütün bayramlardan en önemlisidir. Bu sebepten de Şabat'taki yemekler özel olmalıdır.

¹⁰⁹ Blech, a.g.e., s. 282.

¹¹⁰ Alalu vdğr., a.g.e., s. 43; Behar, a.g.e., s. 263.

¹¹¹ Purim, Adar ayının 14'üne rastlayan küçük bir bayramdır. Bu bayram, Tanrı'nın Yahudilere gerçekleştirdiği mucizeleri ve Kraliçe Ester'in fedakârlığını anımsar. Haşmonay'lar döneminde "Mordehay'ın günü" olarak bilinirdi. Şuşan'daki Yahudiler ise bu bayramı 15 Adar günü kutlamışlardır. Günümüzde, İsrail'de Purim, Yeruslayim'de 15, Tel Aviv'de 14 Adar günü kutlanır. Bu bayram ismini, İbranice "Purim" olan ve "Zarlar" anlamına gelen Pur kelimesinden alır. Bkz. Besalel, II, 512-513; Alalu vdğr., a.g.e., s. 72.

¹¹² Alalu vdğr., a.g.e., s. 76; Behar, a.g.e., s. 328.

¹¹³ Şabat, Haftanın yedinci günü; dinlenme günü; Yahudiliğin temel öğelerinden birisidir. Şabat'ın bir dinlenme günü olduğu, Şabat adı anılmamakla birlikte Tanrı'nın dünyayı altı günde yarattığı ve yedinci gün dinlendiği noktasından hareket edilerek tespit edilmiştir. Ancak Şabat sadece bir tatil ve dinlenme günü olarak algılanmamalıdır. Şabat yüce bir kavram, kişinin kendini dinlediği, ruhunu yücelttiği ve Tanrı'ya yaklaştığı gündür. Tevrat'ta Şabat'ın kutlanması ile ilgili nedenler arasında; Yaratılış'ın nihayete ermesi (Yaratılış, 1; Çıkış, 20), hizmet edenlere bir dinlenme fırsatı sunma (Tesniye, 5), Tanrı ile İsrailoğulları arasındaki Ahit'in bir işaretini teşkil etmesi (Çıkış, 31),..sayılabilir. Şabat 10 Emir'de belirgin bir şekilde ifade edilmiş olan tek kutsal gündür. Yahudilikteki üç başlıca tema bu günü tarif eder: Yaratılış, Tecelli ve Manevi Kurtuluş. Bkz. Yusuf Besalel, a.g.e., III, 652; Alalu vdğr., a.g.e., s. 172.

¹¹⁴ Alalu vdğr., a.g.e., s. 178.

¹¹⁵ **Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara**, II. Kitap, Şemot, İstanbul 2004, 226.

Diğer dinlerde olduğu gibi Yahudilikte de düğün ya da düğün öncesi törenlerde kendine özgü yemek ziyafetleri olur. Yahudi geleneği gereğince başlık parası konusunda bir anlaşmaya varıldıktan sonra, ertesi Şabat gününün bitiminde bir araya gelme sözü verilir. Çok miktarda tavuk eti tüketildiği için bu geceye “tavuklar gecesi” (lel kethetha) denir. Bu gece tavuk küçük parçalar halinde doğranır ve gelen misafirlere meze şeklinde servis yapılır.¹¹⁶ Düğünden sonra da büyük bir ziyafet verilir. Ziyafet genellikle damadın evinde verilir. Şölen normal olarak yedi gün devam eder ve iki haftaya kadar uzatılabilir. Fakat bazı istisnai durumlar da vardır. Şöyle ki, ziyafet gelinin anne-babasının evinde de verilebilir, fakat bu şartlar istisnaidir.¹¹⁷ “*Babası kadını görmeye gidince Şimşon da damat geleneğine uyararak orada bir şölen düzenledi. Şimşon onlara, ‘Size bir bilmece sorayım’ dedi, ‘Şölenin yedi günü içinde kesin yanıtı bulup bana bildirirseniz, size otuz keten mintan, otuz takım da üst giysi vereceğim’.*”¹¹⁸ Ayrıca nikâh töreninin hemen sonrasında yenen düğün yemeği, sadece misafirleri ağırlamak maksadı değil, aynı zamanda dini bir gaye de taşımaktadır.¹¹⁹

2. Deniz Hayvanları

a. Helal Sayılan Deniz Hayvanlarının Özellikleri

Deniz ürünlerine en fazla kısıtlama getirilen din Yahudiliktir. Yahudilikte yenilmesi helal kabul edilen deniz hayvanlarının pullu ve yüzgeçli olması gerekmektedir. “*Suda yaşayan hayvanlardan şunların etini yiyebilirsiniz: Denizde, akarsularda yaşayan pullu ve yüzgeçli canlıların etini yiyebilirsiniz*”¹²⁰ veya “*Suda yaşayan hayvanlardan şunların etini yiyebilirsiniz: Pullu ve yüzgeçli canlıların etini yiyebilirsiniz*”¹²¹. Her iki pasukta da görüldüğü gibi Tevrat suda yaşayan kaşer hayvanların özelliklerini vurgulamıştır.¹²² Fakat

¹¹⁶ Brauer, a.g.e., s. 113, 134.

¹¹⁷ Roland de Vaux, **Yahudilikte Aile** (Çev. Ahmet Güç), Arasta Yayınları, Bursa 2003, s. 65.

¹¹⁸ Hâkimler, 14/10,12.

¹¹⁹ Asife Ünal, **Yahudilik’te, Hıristiyanlık’ta İslam’da Evlilik**, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1998, s. 41.

¹²⁰ Levililer, 11/9.

¹²¹ Yasa’nın tekrarı, 14/9.

¹²² Görüldüğü üzere Yahudilikte deniz hayvanlarından sadece pullu ve yüzgeçli olanların helal kabul edilmesi suretiyle kısıtlanmıştır. Fakat Yüce Allah’ın Kur’an-ı Kerim’de belirttiği üzere insanlara deniz hayvanları için bir kısıtlama getirilmemiştir. Allah, deniz, göl ve nehirlerdeki her türlü canlıyı insanlara helal kılmıştır. “*O, taze et yemeniz ve takınacağınız süs eşyası çıkarmanız için denizi sizin hizmetinize verendir. Gemilerin orada suyu yara yara gittiğini görürsün. (Bütün bunlar) O’nun lütfundan nasip aramanız ve şükretmeniz içindir.*” Ayrıca ayette denizin insanla ilgili önemli üç özelliği vurgulanmaktadır: 1) Deniz önce bir besin kaynağıdır, 2) Denizden mücevher elde edilir, 3) Deniz taşımacılık açısından da büyük önem arz eder. Zira tatlı yağmur suyunu türlü ürünleriyle insanlara ve genel olarak tabiata bahşeden Yüce Allah, aynı zamanda tuzlu deniz suyunu da nimetlerle donatarak

kara hayvanlarından farklı olarak deniz hayvanlarının kaşer olabilmesi için her iki özelliğinin olması şart değildir. Hayvanın sadece pula sahip olması onun kaşer olması için yeterlidir. Çünkü Talmud, pula sahip olan hayvanın gözle görülmesi bile yüzgece de sahip olduğunu belirtmektedir.¹²³ Fakat bunun yanı sıra hayvanın sadece yüzgece sahip olması onun kaşer olması için yeterli değildir, pula da sahip olması gerekmektedir. Hatam Sofer'in de ifade ettiği gibi: "Gerçekten de balığın kaşer olma özelliğinin tanımlanabilmesi için onun sadece bir özelliğe, pullara sahip olması kâfidir. Fakat fazladan bir özelliğinin - yüzgeçlerinin olmasına Tevrat'ta işaret edilerek, yüzgeçlerin balıkların suyun yüzeyine kadar çıkmasına izin verdiği belirtilmektedir. Bu durumda ek özelliğinin de belirtilmesi Tevrat'ın hikmetinin daha büyük olduğunu gösterir."¹²⁴

Kaşer bir balığın pullarının elle ya da başka bir aletle çıkarılması, deriyi de beraberinde çıkartmayacak şekilde olmalıdır. Eğer bu balıkta böyle bir özellik yoksa o balık kaşer sayılmaz. Zira Talmud, pulun kolayca çıkarılan "bir giysi gibi" olduğunu söyler.¹²⁵ Balıkların kaşer olmasının başka bir özelliği ise onların sudan çıktıklarında pullarının dökülmesidir. Ayrıca balık olgunlaştıktan sonra da pulları çıkıyorsa bu balık kaşer'dir.¹²⁶ Helal balıklar arasında hamsi, levrek, sazan, somon, ton balığı, beyaz balık, turna, uskumru, lüfer, tuna, sardunya, morina, mezgit, alabalık ve ringa yer almaktadır.

Kaşer olan balığın havyarı da kaşer sayılmakta ve tüketilmesine izin verilmektedir. Fakat yine de kaşer sertifikasının olması gerekmektedir.¹²⁷ Temiz sayılan balıkların yumurtaları belirli özelliğe sahiptir. Onlar sarı-kahve renklidir. Murdar sayılan balıkların yumurtaları ise siyah renklidir.¹²⁸

b. Balığın Etli ve Sütü Yiyeceklerle Yenmesi

yararlı kılmıştır ki, insanlar Allah'ı tanıyıp ona şükretsinsinler ve denizi manevi bakımdan da bir nimet olarak değerlendirsinsinler. Bu da Yüce Yaratıcının derin hikmetinin anlamlı tecellilerinden biri olmaktadır. Bkz. Nahl, 16/14; Tefsir, III, 383.

¹²³ Kılıç, a.g.e., s. 50.

¹²⁴ Adin Şteynzalç, "Rıbiy Kaşrut-ot Cinayskovo Otkroveniya do Naşix Dney", s. 224; <http://rybafish.umclidet.com/rybij-kashrut-%E2%80%93-ot-sinajskogo-otkroveniya-do-nashix-dnej.htm>

¹²⁵ **Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara**, III. Kitap, Vayikra, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2006, 173.

¹²⁶ **Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara**, V. Kitap, Devarim, İstanbul 2009, 310.

¹²⁷ Recep Çiğdem, "Yahudi ve İslam Hukukunda Su Ürünlerinin Tüketilmesi", Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, I, 2009, 2.

¹²⁸ "Jivotnie Produkti v Kaşrute", <http://elyon.ru/info/articles/65/>, 18.07.2011.

Balık Tevrat'ta diğer bütün gıdalardan farklı bir konuma sahiptir. Zira balık ne etli, ne de sütlü yiyecekler arasındadır. Bu sebepten balığın kesimi zamanı şehita kuralına gerek yoktur. Onun sütlü ya da etli yiyeceklerle yenme yasağı da yoktur.¹²⁹ Ayrıca balığın kandan arındırılmasına da gerek duyulmamaktadır. Dolayısıyla balık nötr *-parve*¹³⁰ gıda sayılmaktadır. Bu yüzden balık hem etle hem de süt ve süt ürünleriyle tüketilebilir. Fakat sağlık açısından tehlikeli olduğu için, balığın etle bir arada yenmesi doğru değildir. Hatta et ve balık için ayrı kaplar kullanılması daha uygundur.¹³¹

Kaşerut kurallarına göre etli ve sütlü yiyeceklerin birlikte tüketilmesi yasaktır. Fakat balık hem etli hem de sütlü yiyeceklerle bağdaştırılabilir. Ayrıca balık, süt veya et kaplarında pişirilebildiği gibi, sütle veya krema vs. gibi sütlü bir mamulle de karıştırılarak yenilir. Ancak sağlık nedenleriyle etle karıştırılarak pişirilip yenilmemesi gerekir.¹³²

c. Balık Kutlama Aracı Olarak

Yahudilikte balık, ibadet ve kutlama aracı olarak da kullanılmaktadır. Özellikle de Roş Aşana Bayramı'nda sofraya balık konulur. Diğer günlerden farklı olarak Roş Aşana'da sofraya zengin et yemekleriyle donatılır ve daha özenli olur. Sofraya konan balık başıyla birlikte pişirilecek cinsten olmalı ve bayram sofrasında baş, ailenin reisine servis edilmelidir. Bu, aile reisinin yaşamının uzaması ve ailenin köle değil baş olmasını dilemek içindir.¹³³ Balığın aynı zamanda Tanrı'yı simgelediği de söylenir. Yani eski bir inanca göre Tanrı da balıklar gibi hiç uyumazmış.¹³⁴ Balığın kutlama aracı olarak kullanıldığı başka bir bayram da Şabat Bayramı'dır. Şabat sofrası da Roş Aşana'da olduğu gibi özenle, kurallarına uygun şekilde düzenlenir. Şabat sofrasını süsleyen geleneksel yiyecekler balık ve ettir. Balık doğurganlığı, çoğalmayı temsil ettiği için hatta geçim sıkıntısı çeken ailelerde bile özellikle Şabat günü için ayrılır. Balık, Şabat'ta üç öğünün de değişmez menüsüdür. Doğu Avrupalı kadınların icat ettiği bir balık yemeği olan "*gefilte fish*"¹³⁵ (içi

¹²⁹ "Obitatali Morya i Zakonı Kaşruta" , <http://elyon.ru/info/articles/68/> , 26.08.2011.

¹³⁰ Parve, ne etli, ne de sütlü olan yiyeceklere denir. Meyve ve sebzeler ve içinde süt tozu katkısı olmayan ekmek, yumurta, parve yiyeceklerine örnektirler. Parve yiyecekler, hem etli, hem sütlü yiyeceklerle beraber tüketilebilir. Bkz. Besalel, a.g.e., II, 478.

¹³¹ "Jewish Dietary Law", <http://www.zoklet.net/totse/en/religion/judaism/kashrut.html>

¹³² Alalu-Arditi-Asayas vd., a.g.e., s. 126.

¹³³ Alalu-Arditi-Asayas vd., a.g.e., s. 43.

¹³⁴ Michael Levin, **Yahudi Ruhaniyeti ve Mistisizmi**, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, İstanbul 2006, s. 231.

¹³⁵ GEFILTE FISH-Sözcük anlamı dondurulmuş balıktır. Ezme balıktan yapılan, börek türünde geleneksel Yahudi yemeğidir. Bkz. Blech, a.g.e., s. 14.

sebzelerle doldurulmuş balık yemeği) Aşkenaz Yahudilerin her Şabat Bayramı'nda özenle hazırladıkları bir yemektir.¹³⁶

B. BİTKİSEL YİYECEKLER

Tevrat'a göre Tanrı, yaratılışın üçüncü günü yeryüzünde bitkileri, tohum veren otları, tohumu kendisinde olup cinslerine göre meyve veren çeşitli meyve ağaçlarını yaratmıştır. *“Tanrı, ‘Yeryüzü bitkiler, tohum veren otlar, türüne göre tohumu meyvesinde bulunan meyve ağaçları üretsın’ diye buyurdu ve öyle oldu. Yeryüzü bitkiler, türüne göre tohum veren otlar, tohumu meyvesinde bulunan meyve ağaçları yetiştirdi.”*¹³⁷ Yetiştirdiği bütün bitkileri, otları, ağaçları yeryüzünde yaşayan yabanıl hayvanlara ve insanlara yiyecek olarak verdi. *“İşte yeryüzünde tohum veren her otu, tohumu meyvesinde bulunan her meyve ağacını size veriyorum. Bunlar size yiyecek olacak. Yabanıl hayvanlara, gökteki kuşlara, sürüngenlere –soluk alıp veren bütün hayvanlara- yiyecek olarak yeşil otları veriyorum.”*¹³⁸ Yani yeryüzündeki bütün bitkiler, sebzeler, meyve veren ağaçlar ve bunlardan üretilen yemekler Yahudiler için kaşer sayılmaktadır. Tevrat'a göre, Âdem ve oğlu Kayin çiftçi idi. Tanrı'ya ilk tahıl takdimini sunan da Âdem'in oğlu Kayin'di. *“Âdem karısı Havva ile yattı. Havva hamile kaldı ve Kayin'i doğurdu. ‘RAB’bin yardımıyla bir oğul dünyaya getirdim’ dedi. Daha sonra Kayin’in kardeşi Habil'i doğurdu. Habil çoban oldu, Kayin ise çiftçi. Günler geçti. Bir gün Kayin toprağın ürünlerinden RAB’be sunu getirdi.”*¹³⁹ Kayin'den sonra Nuh ve İshak da çiftçilik yapmıştır. *“Nuh çiftçiydi, ilk bağı o dikti.”*¹⁴⁰ *“İshak o ülkede ekin ekti ve o yıl ektiğinin yüz katını biçti. RAB onu kutsamıştı.”*¹⁴¹ Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi Tevrat, Nuh dönemine kadar İsrailoğulları'na hayvansal gıdaları yasaklamıştır. Nuh dönemine kadar İsrailoğulları sadece topraktan elde ettikleri her türlü yiyecekten –sebze, meyve ve hububatlardan– faydalanabilirlerdi. Bilindiği gibi Yahudiler ayrıcalıklı bir halk oldukları iddiasında bulduklarından dolayı, toprak onlara bir tür lütuf olarak verilmiştir. Tanrı onlar için verimli topraklarda buğday, arpa, bakla, mercimek, darı, çavdar, zeytin badem, nar,

¹³⁶ Alalu vdğr., a.g.e., s. 178; Y. Manuylova, **Yevreyskie Prazdniki, obıçay, obryadı**, “Feniks”, 2001, s. 51; Kaplan, 38. (Shabbath 3:1-5)'den naklen Saime Leyla Gürkan, **Yahudilikte Şabat (Sebt) Kökeni, İlgili İnanç ve Uygulamalar**, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994, s. 58.

¹³⁷ Yaratılış, 1/11-12.

¹³⁸ Yaratılış, 1/29-30.

¹³⁹ Yaratılış, 4/1-3.

¹⁴⁰ Yaratılış, 9/20.

¹⁴¹ Yaratılış, 26/12.

adamotu, üzüm, hurma, elma, pelesenk¹⁴², baharat, reçine, mür¹⁴³, fıstık vb. ürünler yetiştirmiştir. “Öyle bir ülke ki, ırmakları, pınarları, derelerden tepelerden çıkan su kaynakları vardır; buğdayı, arpası, üzümü, inciri, narı, zeytinyağı, balı vardır.”¹⁴⁴ “Böylece Yusuf’un on kardeşi buğday almak için Mısır’a gittiler.”¹⁴⁵ “Bunun üzerine İsrail, ‘Öyleyse gidin’ dedi, ‘Yalnız torbalarınıza bu ülkenin en iyi ürünlerinden biraz pelesenk, biraz bal, kitre, laden, fıstık, badem koyun, Mısır’ın yöneticisine armağan olarak götürün.’”¹⁴⁶ “Keten ve arpa mahvolmuştu; çünkü arpa başak vermiş, keten çiçek açmıştı.”¹⁴⁷ Tevrat’ta tek tek belirtilen bu gıdalar Kutsal Toprakların ürünü olduğundan dolayı kutsal kabul edilmiştir. Bu kutsallığa dayanarak da tarlada ilk demeti kesme ritüeli Yahudiliğin önemli geleneklerinden birini teşkil etmektedir. Bazen bu demetler çiftçilik evine kadar tören alayı ile taşınır, bazı yerlerde ise komşunun tarlasına bile atılır.¹⁴⁸

1. Bitkisel Gıdaların Etle ve Sütle Yenmesi

İsimleri belirtilen bütün bu yiyecekler etli veya sütlü olmadıklarından onlar parve yiyecekler olarak adlandırılmaktadırlar. Dolayısıyla parve yiyecekler hem etli hem de sütlü yiyeceklerle yenilebilmektedir. Parve yiyecekleri hem etli hem de sütlü yiyeceklerle pişirmek mümkündür. Eğer etle birlikte pişirilse o etli, sütle birlikte pişirilirse sütlü yemek sayılacaktır.¹⁴⁹ Parve gıdaları süt veya et için kullanılan kaplarda hazırlamak yasaktır, zira daha sonra bu yemek başka zıt kapta karıştırılabilir. Eğer yemeğin daha sonra başka zıt kapta karıştırılmayacağından emin olunursa, o halde süt veya et için kullanılan kaplarda hazırlanabilir. *Sefarad cemaatine*¹⁵⁰ göre parve gıdalar başka kapta hazırlanan ürünle

¹⁴² Pelesenk, bazı bitkilerden elde edilen koyu reçineye denilir. Bkz. Doğan, a.g.e., s. 639.

¹⁴³ Mür, bir çeşit Yemen zamlıdır. Çeşitli belsem ağaçlarından elde edilen kokulu reçine sakızıdır. Ayrıca kaşınma giderici, uyarıcı vb. hassalara sahip olduğu için tıpta ve eczacılıkta kullanılır. Bkz. Ayverdi, a.g.e., II, 2221, 2225.

¹⁴⁴ Yasa’nın Tekrarı, 8/7-8.

¹⁴⁵ Yaratılış, 42/3.

¹⁴⁶ Yaratılış, 43/11.

¹⁴⁷ Mısır’dan Çıkış, 9/31.

¹⁴⁸ Mircea Eliade, **Dinler Tarihi (İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi)**, Serhat Kitabevi, Konya 2005, s. 396.

¹⁴⁹ Xaskeleviç, a.g.e., s. 23.

¹⁵⁰ Sefarad, 1492-1497 yılları arasında İspanya ve Portekiz’den kovulan Yahudi cemaatlerine verilen addr. İspanya ve Portekiz Yahudileri; Kuzey Afrika, Osmanlı ve Balkan ülkelerinde cemaatler kurmuşlardır. Sefaradlar, Aşkenazlar’dan dua metni, bazı gelenekler ve dini kuralları açısından ayrılırlar. Sefaradi tabiri, genellikle Sefaradi dua düzenine, gelenek ve göreneklerine uyan Yahudilere verilmiştir; bunların atalarının muhakkak İspanya’da yaşamış olması gerekmez. Bkz. Besalel, a.g.e., III, 574.

yenilebilir. *Aşkenazlar'a*¹⁵¹ göre bu yemeği yemek yasaktır, eğer yanlışlıkla karıştırılsa o zaman yemek mümkündür.¹⁵²

2. Hububat Alış Verişi

Yahudi şeraitinde dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de hububat alış verişi zamanıdır. Nasıl ki balık alırken Yahudi olmayan birinden alınmamasına dikkat edilmesi gerekiyorsa, aynı şekilde fırından ekmek alırken de mecbur kalmadıkça Yahudi olmayan birinden alınmamasına dikkat edilmelidir. Yahudi olmayan bir fırıncı satış için değil de kendi ailesi için pişirmiş olsa bile Yahudilerin o ekmeği yemesi yasaktır. Fakat bazı âlimler yakında fırın yoksa ev ekmeği yemeye izin vermişlerdir. Eğer Yahudi ekmek yapılırken yardım ederse, mesela, ocağa odun koyarsa, o zaman pişirilen ekmek kaşer sayılır ve Yahudi'nin yemesinde bir sakınca yoktur. Ayrıca meyve ve salatalıklar tüketilmeden önce dikkatli şekilde kontrol edilmelidir. Kuru mercimek, nohut, fasulye gibi ürünler suda yıkanmalıdır. Genellikle böyle sebzelerde bulunan siyah noktaları kesmek gerekir. Her meyve yenmezden önce dikkatli şekilde kontrol edilmeli ve çekirdeğinden arındırılmalıdır.¹⁵³

3. Kansız kurbanlar

Yahudilikte hayvan kurbanlarının yanı sıra Tanrı'ya bitkisel gıdalardan oluşan kansız kurbanlar da sunulmaktadır. Bitkisel takdimeler ilk defa Harun ve oğulları tarafından sunulmaya başlanmıştır. Ondan sonraki dönemlerde de devam etmiş, fakat Mabel'd'in yıkılışıyla son bulmuştur. Bitkisel gıdalar ayrı olarak değil de, genellikle başka kurbanların yanında Tanrı'ya sunulurdu. *“Bana kâhinlik edebilmeleri için, Harun ve oğullarını kutsal kılmak üzere şunları yap: Bir boğa ile iki kusursuz koç al. İnce buğday unundan mayasız ekmek, zeytinyağıyla yoğrulmuş mayasız pideler, üzerine yağ sürülmüş mayasız yufkalar yap.”*¹⁵⁴

¹⁵¹ Aşkenazlar, Almanya ile özleştirilen Aşkenaz – Alman veya Polonya kökenli Yahudilerdir. Bu ad ilk kez 9. yüzyılda belirmiştir. Aşkenazlar aralarında Yidiş dilini konuşur; İbraniceye telaffuzları da Sefaradlar'inkinden değişiktir. Adet ve usulleri de Sefaradlar'inkinden farklıdır. Buna karşılık Aşkenazlar'ın içinden doğmasına rağmen, Hasidut cereyanı bazı Sefarad geleneklerini benimsemiştir. Aşkenaz Yahudileri dünya Yahudilerinin yaklaşık olarak yüzde 80'inini oluştururlar. Bkz. Besalel, a.g.e., I, 83.

¹⁵² Leyb-Naxman Zlotnik, *Ne Vari Kozlenka v Moloke Evo Materi*, “Toldot Yeşurun”, 2011, s. 34.

¹⁵³ Gançfrid, a.g.e., ss. 203, 206.

¹⁵⁴ Mısır'dan Çıkış, 29/1-2.

4. Ekmek Takdimesi

Tanrı'ya hububat takdimesi sunulurken uyulması gereken bazı kurallar da vardır. Mesela, bir kimse RAB'be ekmek takdimesi sunacaksa, takdimesi ince undan olmalı, üzerine yağ dökülmeli ve onun üzerine günnük konulmalıdır. Bir diğer kuralsa, eğer fırında pişmiş ekmek takdimesi sunulacaksa, bunlar yağla yoğrulmuş ince undan mayasız pideler veya üzerine yağ sürülmüş mayasız yufkalar şeklinde olmalıdır. *“Eğer fırında pişmiş tahıl sunusu sunuyorsan, zeytinyağıyla yoğrulmuş ince undan yapılmış mayasız pideler ya da üzerine yağ sürülmüş mayasız yufkalar olmalı.”*¹⁵⁵ Hububat sunusunda uyulması gereken en önemli kural takdimelerin hiç birisine maya katılmamasıdır. Turfanda takdimesi olarak arz edilen bu takdimelere hiçbir şekilde maya ve bal katılmamalıdır. Çünkü sunulan takdimeler mezbah üzerinde yakılırken maya ve bal yakılmayacaktır. *“RAB'be sunacağınız tahıl sunularının hiçbirine maya katılmamalı. Çünkü RAB için yakılan sunu içinde hiçbir zaman maya ya da bal yakılmamalı.”*¹⁵⁶ Ayrıca belirtmek gerekir ki, Tanrı'ya sunulan mayasız ekmek İbranice'de *“Tanrı'nın yüzü ekmeği”* veya *“Huzur ekmeği”* anlamına gelmektedir.¹⁵⁷

Mabed döneminde Tapınak'a konulan Şabat günü sunusu için ise on iki parça ekmek Cuma akşamı pişirilirdi. Bu ekmekler bir sonraki Şabat gelene kadar kalırdı. Ekmeklerin mucizevî bir yönü vardı ki, bu da onların değişene kadar taze kalmasıydı.¹⁵⁸

5. Tuz Takdimesi

Tanrı'ya sunulan bütün ekmek takdimeleri birer birer tuzlanacak ve onlardan Allah'ın takdimesinin tuzu eksik edilmeyecektir. Dolayısıyla bütün takdimelerin üzerinde tuz takdim edilecektir. Tuz takdimesi geçimini tarımla yapan milletlerde daha çok görülmektedir. Bu milletler tuz kullanımını kendileri için nasıl zaruri görüyorlarsa, Tanrı'ya sunulan her şeyin de tuzunun tam olmasına dikkat etmektedirler. Yani tuz geleneksel bir alışkanlıktır, bir sunu değildir. Fakat tuz takdime olarak sunulmasa bile takdim edilen her şeyin içinde bulunması gerekir, çünkü tuz aynı anda bir ahit sembolüdür.¹⁵⁹ *“Bütün tahıl sunularını tuzlayacaksınız. Tanrı'nın sizinle yaptığı antlaşmayı simgeleyen tuzu tahıl sunularından hiç eksik etmeyeceksiniz. Bütün sunulara*

¹⁵⁵ Levililer, 2/4.

¹⁵⁶ Levililer, 2/11.

¹⁵⁷ Güç, a.g.e., s. 218-219, 222.

¹⁵⁸ Haleva, a.g.e., s. 143.

¹⁵⁹ A. Aydın, a.g.e., s. 88.

tuz katacaksınız.”¹⁶⁰ Ayrıca mezbaha bitkisel takdimeler sunmadan önce bunlara, sıradan yemeklerde kullanıldığı şekilde zeytinyağı karıştırılır.¹⁶¹ “Biri RAB’be tahıl sunusu getirdiği zaman, sunusu ince undan olmalı. Üstüne zeytinyağı dökerek ve günnük koyarak sunuyu Harun soyundan gelen kâhinlere götürmeli.”¹⁶²

6. Kutsal meyveler

Yahudilikte bitkisel ürünler içerisinde beş meyve mevcuttur ki, bunlar diğer meyvelerden farklı olarak ayrı bir öneme sahiptirler. Bu beş meyve üzüm, nar, incir, zeytin ve hurmadır. Tüketilen her meyvenin kendine özgü simgeleri vardır. Gelişmek için yoğun yağmura ve güneşe gereksinim duyan üzüm, İsrailoğulları’na vaat edilmiş topraklarda bulunmaktadır. İlk üzümler Sivan ayının ilk günlerinde Şavuot¹⁶³ zamanında toplanır. Tanrı tarafından Kenan topraklarına gönderilen öncüler yol üzerinde üzüm salkımları toplamışlardır. Topladıkları üzümler o kadar ağır olmuş ki, onları ikişer ikişer taşımak zorunda kalmışlardır. “Eşkol Vadisi’ne varınca, üzerinde bir salkım üzüm olan bir asma dalı kestiler. Adamlardan ikisi dalı bir sırıkta taşıdılar. Yanlarına nar, incir de aldılar.”¹⁶⁴ Ayrıca Tevrat’ta üzümün önemi çok yerde vurgulanmakta, Tanrı’nın kurallarına uyanların üzüm gibi bereketli bir meyve ile ödüllendirileceği belirtilmektedir: “Kurallarımın göre yaşar, buyruklarımı dikkatle yerine getirirseniz, yağmurları zamanında yağdıracağım. Toprak ürünü, ağaçlar meyve verecek. Bağbozumuna kadar harman dönecek, ekim zamanına kadar bağlarınızdan üzüm toplayacaksınız. Bol bol yiyecek, ülkenizde güvenlik içinde yaşayacaksınız.”¹⁶⁵

¹⁶⁰ Levililer, 2/13.

¹⁶¹ Budda, a.g.e., s. 30.

¹⁶² Levililer, 2/1-2.

¹⁶³ Şavuot, bir Şaloş Regalim Bayramı (Üç Hac) olan Şavuot, Haftalar veya On Emir’in verilmesi Bayramı’dır. İbranice’de “haftalar” anlamındadır ve bu bayrama adını verir. Aynı zamanda Pentacost diye de adlandırılan bu bayram 50. gün anlamındaki Yunanca Pentacost kelimesinden alınmıştır. Ayrıca buna gül bayramı adı da verilmiştir. Tur-ı Sina’da taşlar üzerine yazılı on emrin verildiği gündür. Böylece o kutsi anın hatırası da yâd edilir. Sivan ayının altıncı gününe rastlar ve iki gün devam eder. Çünkü Pesah ile bu bayram arasında 7 hafta vardır. İsrail dışında ise Sivan’ın yedinci gününde kutlanır. Bu bayramın Biblik adı “Hag Şavuot”, “Haftalar Bayramı”, “Yom Ha Bikkurim”, “İlk Turfanda Günü” ve “Hag Ha Katzir” (Hasat Bayramı) rabbinik ismi ise “Atzeref”dir. Tanrı bu günlerde Museviler’e Peygamber Musa vasıtası ile insanlığa ışık tutan On Emir’i vermiştir. Şavuot Pesah’ın ardından gelen en eski Yahudi bayramlarındadır. Bkz. Besalel, a.g.e., III, 664; Kahraman, a.g.e., s. 140; Alalu vdğr., a.g.e., s. 30.

¹⁶⁴ Çölde Sayım, 13/23.

¹⁶⁵ Levililer, 26/3-5.

Nar, Tevrat'ta bahsi geçen önemli meyveler arasındadır. *Kohenlerin*¹⁶⁶ giysilerinde, ustalıkla şekillendirilmiş olarak süslemede, Tevrat rulolarının süslenmesinde kullanılmaktadır. Tevrat süslemelerinde genel olarak Rimonim adı verilen nar kullanılmaktadır. Zira bu sözcük İbranice nar anlamına gelmektedir.¹⁶⁷ Kenan diyarına giden öncüler geri dönerlerken beraberlerinde nar da getirmişlerdir.¹⁶⁸ Tevrat'ta birçok yerde nardan bahsedilmektedir. “*Ceviz bahçesine indim, yeşermiş vadiyi göreyim diye; asma tomurcuk verdi mi, narlar çiçek açtı mı bakayım diye.*”¹⁶⁹

İncir, diğer meyvelerden farklı olarak çekirdeği ve kabuğu dâhil, bütünüyle yenilebilen bir meyvedir. Zira her çekirdeğinde bir fayda vardır. İncirin bu faydalı durumu Tevrat için de geçerli olmakta, Tevrat'ın da her cümlesi ve kelimesinin de Yahudi geleneğinde boşuna değil, bir fayda ifade ettiğine inanılmaktadır. Dolayısıyla incir Yahudilikte önemli bir yere sahiptir.¹⁷⁰

Zeytin, Yahudilikte barış simgesi olarak kabul edilmektedir. Nuh, tufanın bitip bitmediğini, suların yeryüzünden temizlenip temizlenmediğini öğrenmek için gemiden dışarı bir güvercin göndermiş, gönderilen güvercin ağzında zeytin dalıyla geri dönerek suların çekildiği müjdesini vermiştir. Bu sebeple zeytin Yahudi geleneğinde barışı sembolize etmektedir.¹⁷¹

Hurma da Yahudi kültürü açısından çok önemlidir. Tevrat'ta bahsi geçen Eriha Ovasında 100 stad (18 km.) uzunluğunda bir alanın hurma ağaçlarıyla kaplı olduğu rivayet edilmektedir. Dolayısıyla Eriha Ovası “hurmalar diyarı” olarak da isimlendirilir. “*RAB ona bütün ülkeyi gösterdi... Negev'i, hurma kenti Eriha Vadisi'nin Soar'a kadar uzanan ovasını.*”¹⁷² “*Onları hurma kenti Eriha'ya, kardeşlerine geri götürdükten sonra Samiriye'ye döndüler.*”¹⁷³ Ayrıca Ahd-i Atik'te verilen bilgiler gereğince Hz. Süleyman'ın sarayında da hurma bulunurdu.¹⁷⁴ “*Tapınağın iç ve dış odalarının bütün duvarlarını*

¹⁶⁶ Kohen (Kâhinler), Tanrı'nın adının İsrailoğulları tarafından yakarılması görevini verdiği Harun soyundan gelen grup. Bunlar, dini açıdan yüksek ve değerli olduklarından; dinsel uygulamaların ayrıcalıklı kişilerini oluştururlar. Bkz. Besalel, a.g.e., II, 332.

¹⁶⁷ Blech, a.g.e., s. 283.

¹⁶⁸ Çölde Sayım, 13/23.

¹⁶⁹ Ezgiler Ezgisi, 6/11.

¹⁷⁰ Alalu vdğr., a.g.e., s. 33; Kılıç-Selçuk, a.g.m., s. 971.

¹⁷¹ Yaratılış, 8/11.

¹⁷² Yasa'nın Tekrarı, 34/1-3.

¹⁷³ II. Tarihler, 28/15.

¹⁷⁴ Nebi Bozkurt, “Hurma”, DİA, İstanbul 1998, XVIII, 391-392.

kabartma Keruvalar, hurma ağaçları ve çiçek motifleriyle süsletti."¹⁷⁵ Emeviler döneminde Hicaz bölgesinde kuyular açarak, hurma ağaçları dikenler de Yahudiler olmuştur. Nitekim daha fazla ürün almak için hurma dallarının aşılması gibi metotlar da Yahudiler tarafından çok iyi bilinmekteydi.¹⁷⁶

7. Kutsal Hububatlar

Yahudilikte bitkisel gıdalar özel anlam taşımakta, bilhassa onların Yahudi geleneğinde kutsallığı söz konusu olmaktadır. Başka bir ifade ile söylemek gerekirse, Yahudi şeriatında bazı bitkisel gıdalar kaşer olmakla beraber aynı zamanda kutsal sayılmaktadır. Mesela, buğday, buğday unu, zeytin gibi bitkisel ürünler Yahudiler için genellikle kutsama aracı olarak kullanılmaktadır. Tevrat'ta bu ürünlerden söz edilerek onların Tanrı'nın bir ihsanı olduğu, Tanrı'nın kurallarına uyulmadığı takdirde göklerin kapatılarak insanların o ürünlerden mahrum edilmek suretiyle cezalandırılacağı belirtilmektedir. "*RAB ülkenize ilk ve son yağmuru vaktinde yağdıracak. Öyle ki, tahılınızı, yeni şarabınızı, zeytinyağınızı toplayasınız. RAB tarlalarda hayvanlarınız için ot sağlayacak, siz de yiyip doycaksınız. Sakının, ilahlara tapmayasınız... Öyle ki, RAB size öfkelenmesin; yağmur yağmasın, toprak ürün vermesin diye gökleri kapamasın; size vereceği verimli ülkede çabucak yok olmayasınız.*"¹⁷⁷ Ayrıca her bitkisel ürünün simgesel özellikleri vardır. Özellikle Tanrı'nın gönderdiği On Emir'den dördüncüsü olan Şabat Bayramı'nda parve yiyecekler de önem arz etmektedir. Şabat günü sofrada gelenek gereği mutlaka bu kutsal günün getirdiği birleşme ve doğruluğu simgeleyen¹⁷⁸ iki bütün *hallot*¹⁷⁹ (ekmek) bulundurulmalıdır. Her *Seuda*'da¹⁸⁰ ekmek yenmelidir. Ayrıca her *Seuda*'da

¹⁷⁵ I.Krallar, 6/15.

¹⁷⁶ Nuh Arslantaş, **Emeviler Döneminde Yahudiler**, Bilimevi Basın Yayın, İstanbul 2005, s. 107.

¹⁷⁷ Yasa'nın Tekrarı, 11/14-17.

¹⁷⁸ Blech, a.g.e., s. 172.

¹⁷⁹ Hallot, beyaz undan bulgur şeklinde yapılmış özel Şabat ekmeğidir. Üzerine özel bir örtü serilerek Şabat sofrasına konur ve yemeğe başlamadan önce kutsanır. Hallot pişirmek mitsvadır, bununla kadınlar yükümlüdür. "Hallot" tabiri; Tevrat'ın çeşitli yerlerinde pişirilmiş bir somun olarak anlatılmaktadır. Hallot'nun yapılmasında sadece "5 Tür" hububat (buğday, yulaf, arpa, çavdar ve eski bir tür buğday) kullanılabilir. Bu hamurdan belirli bölüm, hamurun yoğrulmasından hemen sonra ayrılmalıdır. Ancak ayrılacak miktar Tevrat'ta zikredilmemiş olup; Rabbiler bir fırıncın hamurun 1/48'ini ve bir hanımının da 1/24'ünü ayırması gerektiğini tespit etmişlerdir. Yapılan hesaplamalara göre; 1,25 kg. hamur veya fazlası uygun bir Hallot ayırımı için yeterlidir. Temizlik Kuralları ("Tohorah") ile ilgili nedenlerden ötürü, Hallot artık Kâhin soyundan gelenlere verilmemektedir. Ayırma işlemi yapılmadan önce Yahudi ev kadınının şöyle bir beraha söylemesi gerekir: "Mübareksin sen Tanrı'mız Ad..., evrenin Kralı, ki bizleri emirleri ile kutsal kıldı ve bize Hallot'un hamurdan ayrılmasını emretti." Bkz. Besalel, a.g.e., I, 197.

¹⁸⁰ Seuda, Özel bir gün veya özel bir vesile ile (seudat mitsva) dini bir emrin yerine getirilmesi için (bir öğün) sunulan bir kutlama yemeğidir. Kutlama yemeği olgusu, Tevrat'ın Yaratılış bölümünde (Yaratılış,

yapılan Amotsi de iki bütün ekmekle icra olunmalıdır. Masada ekmeğin bulundurulmasının bir diğer sebebi ise şarap ve başka içkiler bulunmadığı takdirde Kидуş'un ekmekle yapılabilir olmasıdır. Bunun için Kидуş esnasında masadaki ekmeklerin üstleri örtülü olmalıdır. Yahudilerin Şabat sofrasında ekmek bulundurmaları Mısır çıkışında Tanrı'nın onlar için gönderdiği "man" ile bağlantılıdır. İsrailoğulları çölde kaldıkları süre içinde Tanrı'nın yolladığı gökten gelen "man" ile beslenmişlerdir. Her gün düşen miktar bir günlük ihtiyacı karşılayacak kadardır. Ancak Şabat günü dinlenmeleri için 6. gün (Cuma günü) Tanrı iki misli man yollayarak herkese iki günlük yiyecek sağlamıştır. Bu olayın anısına Şabat sofrasına iki ekmek koymak adet olmuştur (Lehem Mişne). İsrail'de bu ekmekler gerek boy, gerek şekil olarak farklıdır. Şabat sofrasındaki ekmeklerin güzel bir örtü ile örtülmesi geleneği bir gelinin duvağı misali güzel olmalı ve sadece dua okunduktan sonra kaldırılmalıdır.¹⁸¹ Bu Tevrat'ta özellikle vurgulanarak belirtilmiştir. *"Sizi aç bırakarak sıkıntıya soktu. Sonra sizin de atalarınızın da bilmediği man ile sizi doyurdu. İnsanın yalnız ekmekle yaşamadığını, RAB'bin ağzından çıkan her sözle yaşadığını size öğretmek için yaptı bunu."*¹⁸² Şabat sofrasında meyve bulundurulması da Yahudilerin vazgeçilmez geleneklerinden biridir. Şabat günü 100 beraha tamamlayabilmek için, meyveler yenmeli, kokular koklanmalı ve uygun berahalar söylenmelidir. Her Seuda'da ekmek yenildiği gibi meyve de yenilmelidir. Fakat üçüncü Seuda için fazla iştahı olmayan bir kimse en azından bir hamur işi veya meyve yemelidir. İştahı olmayan veya yorgun olan bir kimse, bu Seuda'yı *Mezonot* veya meyve ile de yapabilir. Şabat'ta içilen şarabın mutlaka üzümünden yapılmış olması gerekmektedir. Üzüm suyu veya kaynatılmış kuru üzümünden yapılmış şarapla Kидуş söylenilir. Bitkisel ürünlerden zeytinyağı da Şabat'ta tüketilen değil, fakat kandil yakmak için kullanılan vasıtaadır. Şabat kandilinin genel olarak zeytinyağı ile yakılması tercih edilir. Zira kandilin yakıldığı kokuların kötü olmamasına dikkat edilmelidir.¹⁸³

8. Bayram Sofralarında Hububat ve Meyveler

Tarımsal, milli bayram olarak Nisan ayının 15'inde kutlanan Pesah, "Mayasız Bayramı" olarak da bilinmektedir. Bu, bütün Yahudi evlerinden Hamets'in (Mayalı

21/8) Avraam'ın oğlu Yitshak'ın sütten kesildiği gün büyük bir kutlama yemeği verişinden kaynaklanır. Bkz. Besalel, a.g.e., III, 591.

¹⁸¹ http://www.sevivon.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1077&Itemid=56#Content

¹⁸² Yasa'nın Tekrarı, 8/3.

¹⁸³ Behar, a.g.e., s. 117-122.

Ekmek) ortadan kaldırıldığı, bütün bayram süresince *Matsa (Mayasız Ekmek)*¹⁸⁴ yenildiği dini değil, geleneksel bir bayramdır. “*Yedi gün mayasız ekmek yiyeceksiniz. İlk gün evlerinizden mayayı kaldıracaksınız. Kim bu yedi gün içinde mayalı bir şey yerse, İsrail’den atılacaktır.*”¹⁸⁵ Matsa çok ince şekilde yapılmış mayasız ekmektir. Özellikle Pesah’ın ilk iki gününde mayasız ekmek yenilir. Bu ekmek genellikle muhafaza edilmiş ekmek olarak adlandırılır ki, onu suyun mayalandırmaması için özellikle muhafaza edilir. Bayramın yaklaşmasıyla ev hanımları evdeki bütün Hamets sayılabilecek yiyecekleri kaldırır. Mayalanabilecek her şey –beş cins tahıl, buğday, arpa, çavdar, yulaf ve spelt- evin dışında bırakılır. Dolayısıyla evin her tarafı titizlikle, en ufak bir Hamets sayılacak yiyecek kalmayacak şekilde temizlenir. Sadece 14 Nisan gecesine eğlence getirmek için evin hanımı özellikle evin bazı yerlerine sayılı Hamets kırıntıları bırakır. Çünkü bu gece Hametsin araştırıldığı gecedir. Evin reisi diğer aile bireyleriyle birlikte evin her tarafını arar. Yahudi Kanunu’na göre, Pesah’tan önceki 30 gün boyunca kimse Matsa yememelidir. Zira Matsa’nın bayram süresi boyunca yenildiğinde özel bir tat kazanacağına inanılır.¹⁸⁶

Pesah Bayramına, Pesah boyunca yenilen mayasız ekmek ve ilave edilen yedi günden dolayı ve Mısır’dan ayrılışlarının arifesinde İbraniler tarafından acele ile pişirilen “keder ekmeği”nin hatırasına Mazzoth Bayramı da denilmiştir.¹⁸⁷ Böylece aynı zamanda neşeyle kutlanan Pesah’ta mayasız ekmek yemek, İsrailoğulları’nın Mısır’dan alelacele kaçtıklarından dolayı normal ekmek hazırlayamamanın, ellerindeki mayalanmamış hamurdan yolluk hazırlamak zorunda kalmalarının simgesidir. Sadece Hamets yenilebilen Pesah gecesinin başka gecelerden farkı, diğer gecelerde yenilen her türlü otun bu gece yenilemez oluşudur.. Bu gece yalnızca acı otlar ve marul yaprakları yenilebilir. Bu Mısır’daki köleliğin acısını temsil etmektedir. Ayrıca diğer geceler yenilen otlar tuzlu suya batırılmaz. Fakat bu gecede bu iki defa yapılır.¹⁸⁸ “*O gece ateşte kızartılmış et mayasız*

¹⁸⁴ Matsa (Hamursuz), mayalanmayıp kabarmayan hamurda yapılmış, İsrailoğulları’nın Mısır’dan acele ile çıkarken yemiş oldukları ekmektir. Pesah bayramı boyunca bu çıkışın anısına yenir. Hamurun mayalanmaması için tüm pişirme cihazları ve fırın bu amaçla önceden hazırlanır. Matsa ve Matsa Şemura’nın ana hammadde olan buğday, Pesah kurallarına göre toplanır. Alaha’ya göre buğday, arpa, yulaf vb. gibi hububat su ile temas eder etmez, 18 dakika içerisinde bir fermantasyon oluşmaya başlar. Onun için un ve sudan oluşan hamurun “Matsa” olarak nitelendirilmesi için 18 dakikadan önce pişirmeye başlanması gerekir. Matsa unu genellikle buğdaydan üretilir. Fakat Tevrat’ta zikredilen beş hububatın herhangi biri de söz konusu olabilir. Bkz. Besalel, a.g.e., 389.

¹⁸⁵ Mısır’dan Çıkış, 12/15.

¹⁸⁶ Levin, a.g.e., s. 238.

¹⁸⁷ Güç, a.g.e., s. 172.

¹⁸⁸ Alalu vdğr., a.g.e., s. 14-16, Çelebi, a.g.e., s. 324.

ekmek ve acı otlarla yenmelidir.”¹⁸⁹ Pesah gecesi yenilen başka bir yemek Haroset’tir. Bu yemek, dövülmüş elma, ceviz, şarap ve baharat karışımından ibarettir. Yahudilerin Mısır’da yaptıkları evler için hazırladıkları kiremidin kilini temsil etmektedir.¹⁹⁰

Yahudilikte, genellikle özel günlerde yenilen ve Fraşalda adı verilen bir yemek daha vardır. Fraşalda, ekmek hamurundan yapılan kaşer peynirli bir börek türüdür. Bu yemek özellikle gelen davetlilere ikram olarak sunulmaktadır.¹⁹¹

Bitkisel ürünlerin daha çok tüketildiği Purim Bayramı’nda da sofrada ziyafet sofrası gibi güzel donatılmalıdır. Bu sofrada en iyi yemek çeşitleri yer alır. Özel olarak üçgen şekilli ekmekler (Hamantashen), üç köşeli kızartılmış elmalar (kreplach) bulundurulur. Ayrıca tuzlu suda haşlanmış bezelye ve fasulyeler sık yenen gıdalardandır.¹⁹²

Şabat’ta olduğu gibi *Sukot Bayramı*’nda¹⁹³ da Hallot ismi verilen özel ekmekler yapılır. Ekmeğin yanı sıra sofrada börek ve üzüm de bulundurulur. “*İlk gün meyve ağaçlarının güzel meyvelerini, hurma dallarını, sık yapraklı ağaç dallarını, vadi kavaklarını toplayıp Tanrı’nız RAB’bin önünde yedi gün şenlik yapacaksınız.*”¹⁹⁴ pasuğunda belirtildiği gibi Sukot Bayramında dört çeşit bitki, yani güzel ağaçların meyvelerini simgeleyen Etrot (ağaç kavunu), Lulav (hurma dalı), sık yapraklı ağaç dalını sembolize eden Hadasim (mersin dalı) ve Avarot (dere söğütleri) mitsva gereği kullanılmaktadır. Sukot’u simgeleyen bu bitkiler Şabat hariç yedi gün boyunca ele alınarak

¹⁸⁹ Mısır’dan Çıkış, 12/8.

¹⁹⁰ Teluşkin, a.g.e., s. 304.

¹⁹¹ Oral Onur, **1492’den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati**, Dinç Ofset Matbaacılık, İstanbul 2005, s. 70.

¹⁹² Alalu vdğr., a.g.e., s. 75-76.

¹⁹³ Yahudi takviminin en kutsal günlerinden olan Yom Kipur’dan beş gün sonra, Tışri ayının 15. günü kutlanan “Çardaklar Bayramı” diye adlandırılan Sukot, Yahudi bayramlarının en neşelisidir. Sukot bayramının ilk gün her türlü işin yasaklandığı Yom-Tov; diğer günleri de çalışmanın yasaklanmadığı ara günler Hol Ha Moed diye adlandırılır. Yedi günlük Sukot bayramının akabindeki 8. gün görkemli toplantı günü olan Semini Atzeret’tir. Bu bayramda her yerde sukalar (çardaklar) kurulur; bu çardaklarda yenilir, içilir ve hatta yatılır. Tevrat’a göre, İsrailoğulları’nın tümü Mısır’dan çıktıktan sonra yedi gün sukalarda oturmuşlar ve bunu tüm nesillerin bilmesi istenmiştir. Öte yandan Mısır’dan çıkan İsrailoğulları’nın önünde giden bir bulut onları gündüz kızgın güneşten korumuş, gece de ateşe dönüşmek sureti ile onlara yol göstermiştir. Tanrı’nın varlığını ve korumasını simgeleyen bu olay, Sukot Bayramı’nın amacını açıklar. Bkz. Besalel, III, 647; Alalu vdğr., a.g.e., s. 54.

¹⁹⁴ Levililer, 23/40.

dualar okunmalıdır.¹⁹⁵ Fakat bu gelenek günümüzde yaygın değildir, sadece “Haredi” denilen aşırı dindar grup bu geleneği bugün bile olduğu gibi devam ettirmektedir.¹⁹⁶

Çeşitli meyvelerin tüketildiği başka bir bayram Şavuot Bayramı’dır. Şavuot’ta yenilen geleneksel meyveler üzüm, nar, zeytin, hurma ve incirdir. Yukarıda anlamları belirtilen bu meyveler genellikle Şavuot meyveleri olarak da bilinmektedir. Şavuot aynı zamanda “Bikkurim” yani “İlk turfanda meyvelerin sunuluşu”nu da simgeler. Zira Mabed döneminde her çiftçi toprağının mahsulünün ilk meyvesini Bet-Amikdaş’a getirerek, Tanrı’ya şükran olarak sunardı. Ayrıca Bet-Amikdaş döneminde bütün Yahudiler Tanrı’ya olan şükran duygularını iletmek için iki dilim kızarmış ekmek (yeni tahıldan elde edilen ince undan mamul) kurbanı da sunarlardı. Fakat günümüzde Mabed olmadığı için Yahudi çiftçiler mahsullerini “Keren Kayemet” denilen, daha fazla toprak alınması için kurulmuş olan bir kuruma verirler.¹⁹⁷

Yahudi geleneğinde yeni yıl bayramı olarak nitelendirilen Roş Aşana sofrasında da Şabat’ta olduğu gibi Hallot tüketilir. Roş Aşana’da geleneğe uygun olarak Hallot merdiven şeklinde pişirilmelidir. Merdiven, Tanrı’nın, hayat merdivenlerini kimin ineceğine kimin çıkacağına karar verdiğini hatırlatır.¹⁹⁸ Fakat bazıları Hallotu yuvarlak şekilde yaparlar. Yuvarlak Hallot ekmekleri, yılın çevrimini simgeler. Hallot ve elma parçaları, yılın tatlı geçmesi için şekere veya bala batırılarak yenir.¹⁹⁹

II. HELAL KABUL EDİLEN İÇECEKLER

İnsanın hayatını devam ettirebilmesinde yiyecekler kadar içecekler de önemlidir. Bu içeceklerin başında da su gelmektedir. Su hem insanlar hem de kâinattaki diğer canlılar için hayat kaynağı sayılmaktadır. Her dinde ve kültürde yaratılışın temelini oluşturan su hayat, sonsuzluk, yenilenme, iyileşme, temizlenme, doğurganlık ve kutsallık özellikleriyle ilişkilendirilmiştir. Bunların yanı sıra su, aynı zamanda korkunç bir ceza vasıtasıdır ki, insanlar dinden çıktıklarında, Allah’ın emirlerine karşı geldiklerinde Tanrı tarafından tufanlarla, sağanaklarla, baskınlarla ilahi bir ceza olarak da gönderilebilir.

¹⁹⁵ Alalu vdğr., a.g.e., s. 56.

¹⁹⁶ Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Ocak Yayınları, Ankara 1997, s. 259-260.

¹⁹⁷ Alalu vdğr., a.g.e., s. 31-34.

¹⁹⁸ Blech, a.g.e., s. 282.

¹⁹⁹ Levin, a.g.e., s. 231.

Eski Ahit'te her açıdan önemli bir yere sahip olan su, temizleyici ve iyileştirici gücü dolayısıyla bazen kanla birlikte ritüel veya fiziksel kirlilikten ve hastalıktan (özellikle deri hastalıkları) arınma vasıtası olarak kullanılmış (Örneğin: “*Elişa ona şu haberi gönderdi: ‘Git, Şeria Irmağı’nda yedi kez yıkan. Tenin eski halini alacak, tertemiz olacaksın.’*”²⁰⁰), özellikle Mabed döneminde Yahudi din görevlileri için gerekli kabul edilen, mabede girmeden önce el ve ayakları yıkama âdeti uygulanmıştır (“*RAB Musa’ya şöyle dedi: ‘Yıkanmak için tunç bir kazan yap. Ayaklığı da tunçtan olacak. Buluşma çadırı ile sunağın arasına koyup içine su doldur. Harun’la oğulları ellerini, ayaklarını orada yıkayacaklar. Buluşma çadırına girmeden ya da RAB için yakılan sunuyu sunarak hizmet etmek üzere sunağa yaklaşımadan önce, ölmek için ellerini, ayaklarını yıkamalıdır. Harun’la soyunun bütün kuşakları boyunca sürekli bir kural olacak bu.’*”²⁰¹).²⁰² Ayrıca Yahudiliğe geçiş merasiminin uygulaması olarak kabul edilen *mikveye*²⁰³ dalma, yani bedeni suya sokma da, putperestlikten temizlenme gibi bir niteliğe sahip olup yeni doğmuş bebek durumuna gelmek anlamı taşımaktadır.

Su Yahudi geleneğinde önemli bir unsur olup insan hayatının bütün dallarında zaruri olarak kullanılan bir temizlik aracıdır. Yahudi geleneğine göre eller yıkanmadan masaya oturulmaz. Özellikle de masada ekmek yeneceği zaman eller temiz olsa bile yine de yıkanmalıdır. Masada en saygın olan kişi elini iki kere yıkar. Eller, mükemmel derecede temiz olsa bile, ekmek yeneceği zaman yıkanmalıdır. Bu da Yahudilikte suya ve dolayısıyla da sofranın kurallarına ne kadar önem verildiğinin göstergesidir. Elleri yıkamak için gerekli olan su, en az 1/8lt olmalıdır. Ellere bol su dökülmesi emredilmiştir, ancak suyun çok kıt olduğu bir zamanda 1/8lt. su yeterlidir.²⁰⁴

Bütün bunlarla birlikte su, yaşamın her dalında olduğu gibi özellikle beslenmelerinde de çok önemli yere sahiptir. Yahudiler günlük hayatta tüketilen

²⁰⁰ II. Krallar, 5/10.

²⁰¹ Mısır’dan Çıkış, 30/17-21.

²⁰² Salime Leyla Gürkan, “Su”, DİA, İstanbul 2009, XXXVII, 441.

²⁰³ Mikve, içine tam olarak dalınıp çıkıldığında, değişik nedenlerle temizliğini yitirmiş kişinin ruhsal ve bedensel sağlığının temizlenmesi amacıyla, Yahudi yasaları uyarınca kullanılan içi dolu bir havuz şeklinde bir yapıdır. Mikve, asgari 120 cm. derinliğinde ve en az 750 litre hacminde; zemine kazılmıştır. Kaynak suyu ve taşıma suyunun bileşik olarak veya ayrı oluklardan gelmesiyle beslenir. Yahudi yasalarına göre mikvesi olmayan bir toplum cemaat olarak addedilemez. Bkz. Besalel, a.g.e., II, 406-407.

²⁰⁴ Behar, a.g.e., s. 123.

içeceklerin bilhassa kaşerut kurallarına uymasına çok dikkat etmekte, bu konuda oldukça hassas bir tutum göstermektedirler.

İnsanlar içecek olarak sadece suyu kullanmamaktadırlar. Suyun dışında, hayvansal ve bitkisel ürünlerden elde edilen içecekleri de tkietmektedirler. Yahudilerin hayvansal ve bitkisel ürünlerden elde ettikleri içecekler de kaşer olmalıdır. Bu da ieeğin kaşer hayvan ve bitkiden elde edilmesini zaruri kılmaktadır. İçki Yahudi geleneğinde çok önemli yere sahiptir. Zira oğu Yahudi bayramlarında içkinin neşe kaynağı olduğuna ve mutluluk getirdiğine inanıldığı için bir kutlama aracı olarak nitelendirilmektedir.

A. HAYVANSAL İÇECEKLER

1. Süt ve Süt rnleri

Yahudilikte hayvansal içecekler olarak etinin yenmesine izin verilen- kaşer olan hayvanların süt ve süt ürünlerinden imal edilmiş gıdalar öngörülmektedir. Tevrat'ta süt bolluk ve bereket sembolü olarak nitelendirilmektedir. Musa'nın İsrailoğulları'nı Mısır'dan çıkarmasıyla ilgili olaylarda özellikle süt ve balın İsrailoğulları için önemi vurgulanmaktadır. *“Bu yüzden onları Mısırlular'ın elinden kurtarmak için geldim. O ülkeden çıkarıp geniş ve verimli topraklara, süt ve bal akan ülkeye, Kenan, Hitit, Amor, Periz, Hiv ve Yevus topraklarına götüreceğim.”*²⁰⁵ Ayrıca Tevrat'ın “süt ve bal” benzetmesiyle kastettiği, onların Yahudiler için manevi açıdan çok değerli olduğundandır. şöyle ki süt, doğumdan itibaren kişiye besleyen, hayatta kalmasını sağlayan, bebeklerin temel besin maddesidir. Bal ise tatlılıktır; hayatı yaşanmaya değer ve neşeli kılandır.²⁰⁶

Yukarıda belirtildiği gibi Yahudilikte et ve süt ürünlerinin bir arada yenmesine izin verilmemiştir. Et veya et ürünleri yedikten sonra süt veya sütlü ürünlerin tüketilmesi için aradan belirli bir srenin geçmesi lazımdır. Fakat sütün hazmı kolay olduğundan ve ağızda kalıntı bırakmadıđından²⁰⁷ ilk önce süt veya sütlü ürünler yenilirse et veya et ürünlerinin yenmesi için belirli bir süre geçmesine lzım kalmayacaktır. Sadece et yemeden önce, yani sütlü ürünlerin hemen ardından nötr -et veya süt ürünleri olmayan- bir yiyecek

²⁰⁵ Mısır'dan ıkış, 3/8.

²⁰⁶ Benjamin Blech, *Geçmişten Günümüze Yahudi Tarihi ve Kültürü*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.ř. İstanbul 2004, s. 244.

²⁰⁷ Alalu vdđr., a.g.e., s. 126.

tüketilmelidir.²⁰⁸ Yahudi şeriatında sütü içilen hayvanlar sadece inek, sığır vb. ile sınırlandırılmamaktadır. Devenin etinin yasak olmasına karşın sütü Yahudi geleneğinde helal kabul edilmektedir. Tevrat'ın Yaratılış kitabında İsrailoğulları'nın deve sütü içtiklerine dolaylı olarak işaret edilmektedir.²⁰⁹ *“Birlikte getirdiği hayvanlardan ağabeyi Esav'a armağan olarak iki yüz keçi, yirmi teke, iki yüz koyun, yirmi koç, yavrularıyla birlikte otuz dişi deve, kırk inek... ayırdı.”*²¹⁰

Bütün bunların yanı sıra herhangi bir inekten süt sağıldığı zaman bu bir Yahudi'nin kontrolü altında olursa kaşer sayılır. Fakat Yahudi kontrolü altında sağılmayan süt içilemez, zira ona Yahudi olmayan biri tarafından kaşer olmayan süt katılmış olabilir.²¹¹

2. Süt Kutlama Aracı olarak

Zaman içerisinde milli bir din halini alan Yahudilikte süt ve süt ürünleri (peynir, yoğurt, çeşitli kekler vb. tatlılar) İsrailoğulları'nın geleneksel bayramlarında kutlama aracı olarak da kullanılmaktadır. Mesela Pesah'ın ikinci gününden yedi hafta sonra kutlanan Şavuot Bayramı'nda sütlü gıdalar, sütlü kekler ve bol yiyecekler yenir. Bu adet Tanrı'nın kanunu şerefine uygulanır. Vaat edilmiş topraklardaki bal ve sütü simgeler.²¹² Ayrıca belirtmek gerekir ki, çeşitli tatlıların hazırlanıp yenmesiyle ilgili olarak dağ Yahudileri Şavuot Bayramı'nı “Tatlı Bayramı” olarak adlandırmaktadırlar.²¹³ Bu bayramda Yahudilerde, genellikle Sefarad cemaatlerde özel olarak yedi katlı kek pişirilmektedir. Bu kek “yedi-gök” diye isimlendirilir. Zira her kat, bir aşamayı simgeler. Kekin üstü, Sina Dağı'nı ve On Emir tabletlerini simgeleyen şekillerle süslenir.²¹⁴

Kislev ayının 25. günü başlayarak sekiz gün boyunca kutlanan ve Yahudilerin Hellenler'e karşı kazandıkları zaferi simgeleyen²¹⁵ *Hanuka Bayramı*'nda²¹⁶ da sofrada

²⁰⁸ Donin, a.g.e., s. 123.

²⁰⁹ Ahmet Önkal-Nebi Bozkurt, “Deve”, DİA, İstanbul 1994, IX, 223.

²¹⁰ Yaratılış, 32/13-15.

²¹¹ Eliezer Vulf, *Kak Soblyudat Kaşrut v Nekoşernom Mire*, Perevodçik: Tamara Kvaslikova, Nyu-York 2007, s. 134.

²¹² Alalu vdğr., a.g.e., s. 33.

²¹³ V. Dımşıça, **Gorskie Yevrei. İstoriya, Etnografiya, Kultura**, Yerusolim-Moskva 1999, s. 227.

²¹⁴ Blech, a.g.e., s. 285.

²¹⁵ Alalu vdğr., a.g.e., s. 60.

²¹⁶ Hanuka, Yahudilerin Hellenler'e karşı kazandıkları zaferi simgeler ve Kislev ayının 25. başlayarak sekiz gün boyunca kutlanır. Aynı zamanda putperest Suriye kralı Antiyohus'a zaferinin ve ikinci mabedin takdisinin anısına kutlanır. Hanuka, İbranice “tahkim etmek” anlamındadır ve Tanah'ın tamamlanmasından sonra gerçekleşen bir olayla ilgili bir bayram olup, tarihsel olayları Apokrifaya dâhil olan Birinci Makabiler Kitabı'nda ele alınmıştır. Diğer bayramlardan farklı olarak bu bayram dini

sütlü ürünler önemli yemekler olarak bulundurulur. Genel olarak peynirli bir yiyecek türü gelenekseldir. Fakat bazı yörelerde sütlü gıdalara öncelik tanınır. Bunun nedeni Judith adlı cesur bir kadının, hayatı pahasına, Yahudi cemaatini kurtaran hikâyesini anımsamaktır. Efsaneye göre, Haşmoni'lerin kızı olan Judith, Yahudilerin düşmanlarının komutanını sarhoş edip öldürmek için onun bol peynir yemesini sağlamıştır. Komutan, yediği peynirden dolayı susuzluğunu gidermek için bol şarap içip sarhoş olmuştur. Kendini bilmez bir sarhoşluğun içindeyken Judith onun başını kesmiştir. Bu olayın anısına her Hanuka Bayramı'nda peynir yenmesi gelenek haline almıştır.²¹⁷ Yahudilerin Yeni Yıl olarak kutladıkları Roş Aşana Bayramı'nda kullanılan sütle ilgili ilginç kanunlar dikkati çekmektedir. Şöyle ki, bayramın birinci gününde Yahudi olmayan biri tarafından sağılan sütün sadece ikinci günde kullanılmasına izin verilmiştir. Fakat eğer süt bayramdan bir gün önce sağılmış olursa onu Pazar günü kullanmak yasaktır. Roş Aşana Bayramı günü sağılan sütü bayramın ikinci gününde kullanmak yasak kabul edilmiştir.²¹⁸

İlahi kaynaklı bir din olmasına rağmen, zaman geçtikçe milli din haline dönüşen Yahudilik tarihinde yaşanmış kahramanlık veya trajik olayları anımsamak adına da bayramlar kutlana gelmiştir. Her bayrama özel kutlama aracı olarak kabul edilen yiyecekler Yahudilerin şimdiki kadar geleneklerini korumalarına yardımcı olmuştur. Bu onların kaşerut kurallarına titizlikle uymalarını da sağlamıştır.

B. BİTKİSEL İÇECEKLER

1. Şarap

Yahudilikte kaşer olarak kabul edilen bütün meyve ve sebzelerden elde edilen içeceklerin içilmesi helal kabul edilmiştir. Bu içecekler alkollü veya alkolsüz olabilir. Yahudi geleneğinde bayramlarda ve özel günlerde genellikle alkollü içecek- şarap tüketilir. Yahudiler şarabı aynı zamanda kutlama aracı olarak da nitelendirmektedirler. Çünkü onlara göre şarap dinsel bayram sofralarında neşe sağlayacak, kederi azaltacak bir şekilde değerlendirilir. Diğer taraftan şarap insanın keyiflenmesi için bir vesiledir. İnsan doğası gereği keyifli olduğunda ortama daha çabuk uyum sağlar ve ortamın temasına daha

değil, milli ve tarihi bayramdır. Hanuka, “bir tam” bayram olmayıp, Hanuka ünlerinde iş yapmak ve benzeri faaliyetler yasaklanmamıştır. Bkz. Besalel, a.g.e., I, 199; Alalu vdğr., a.g.e., s. 60; Tümer-Küçük, a.g.e., s. 260; Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Fakülte Kitabevi, Isparta 2002, s. 281.

²¹⁷ Alalu vdğr., a.g.e., ss. 61-62.

²¹⁸ A.A.Şer, **Zakomı Yevreyskoy Jizni**, “GEULİM-İSRAEL”, Yerusolim 1991, s. 347.

sempatiyle bakar.²¹⁹ Ayrıca Kürt Yahudiler, büyük miktarda alkol tüketmeyi fiziksel güçlerinin bir göstergesi olarak kabul eder ve bununla da gurur duyarlar.²²⁰

Tevrat'ta şaraptan birçok yerde bahsedilmektedir. Daha ileri dönemlerde yazılan Tevrat'ın Vaiz, Mezmurlar ve Hâkimler kitaplarında içkiye daha sıcak bakılmakta, hatta içki içmenin zevk verici bir unsur olduğu belirtilmektedir. “Şölen eğlenmek için yapılır, şarap yaşama sevinç katar, paraysa her ihtiyacı karşılar.”²²¹ “Asma, ‘İlahlarla insanlara zevk veren yeni şarabımı bırakıp ağaçlar üzerinde sallanmaya mı gideyim?’ dedi.”²²²

2. Tevrat'ta Şarabın Önemi

Tevrat'a göre Nuh bağcılık yapmış, bağıın üzümünden şarap yaparak içmiştir. “Nuh çiftçiydi, ilk bağı o dikti. Şarap içip sarhoş oldu...”²²³ Yahudi geleneğinde şarap içmek bu olayla başlamıştır. Nuh'tan sonra, şarap içmek bir gelenek halini almıştır. Mesela Tevrat'ta belirtildiğine göre İshak, oğlu için dua ederken “Tanrı sana göklerin çiyinden ve yerin verimli topraklarından bol buğday ve yeni şarap versin”²²⁴ demiştir. “İshak, ‘Onu sana egemen kıldım’ diye yanıtladı, ‘Bütün kardeşlerini onun hizmetine verdim. Onu buğday ve yeni şarapla besledim. Senin için ne yapabilirim ki, oğlum?’”²²⁵ Hatta Tevrat'ta Tanrı'nın İbrahim'i şarapla kutsamasından bile bahsedilmektedir. “Yüce Tanrı'nın kâhini olan Şalem Kralı Melkisedek ekmek ve şarap getirdi. Avram'ı kutsayarak şöyle dedi: ‘Yeri göğü yaratan yüce Tanrı Avram'ı kutsasın...’”²²⁶ Şarabın Yahudilerin hayatında ne kadar önemli olduğu Tevrat'ta defalarca vurgulanmıştır. Mesela, Filistin buğday ve yeni şarap diyarı olarak takdim edilmekte, “Böylece İsrail güvenlik içinde yaşayacak; Tahıl ve yeni şarap ülkesinde, Yakup'un pınarı güvenlikte kalacak. Gökler oraya çiy damlatacak.”²²⁷, Yahuda'nın elbiselerini şarapta yıkadığı “Eşeğini bir asmaya, sıpasını seçme bir dala bağlayacak; Giysilerini şarapta, kaftanını üzümün kızıl kanında yıkayacak”²²⁸ diye belirtilmekte ve şarap üzümün kızıl kanı olarak nitelendirilmektedir. Tanrı şarabı üzümün kızıl kanı olarak kavmine bahşetmiştir. Ayrıca Tevrat'ta iyi insanın ambarları dolmakta,

²¹⁹ Şemot, 226.

²²⁰ Brauer, a.g.e., s. 124.

²²¹ Vaiz, 10/19.

²²² Hâkimler, 9/13.

²²³ Yaratılış, 9/20-21.

²²⁴ Yaratılış, 27/28.

²²⁵ Yaratılış, 27/37.

²²⁶ Yaratılış, 14/18-19.

²²⁷ Yasa'nın Tekrarı, 33/28.

²²⁸ Yaratılış, 49/11.

tekneleri yeni şarapla taşmakta “O zaman ambarların tıka basa dolar, teknelerin yeni şarapla dolup taşar”²²⁹, şarabın başka şeylerle karıştırılarak içildiği “Rab elinde dolu bir kâse tutuyor, köpüklü, baharat karıştırılmış şarap döküyor; Yeryüzünün bütün kötülerini tortusuna dek yalayıp onu içiyor”²³⁰, “Karışık şarabın hiç eksilmediği yuvarlak bir tas gibi göbeğin...”²³¹, “Önüne düşer, beni eğiten annemin evine götürürdüm seni; Sana baharatlı şarapla kendi narlarımın suyundan içirdim”²³², sakilerin büyük ve önemli şahsiyetlere onu ikram ettikleri, yemek ve ziyafetlerde içki bulundurulduğu “Gümüşü dilediğiniz şekilde kullanın: Sığır, davar, şarap, içki ya da canınızın istediği başka bir şey alın. Siz ve aileniz orada, Tanrınız RAB’bin önünde yiyecek ve sevineceksiniz”²³³ şeklinde ifade edilmektedir. Hatta onun adeta Tanrı’nın bir ihsanı olarak telakki edildiği de görülmektedir. Mesela İshak oğlu için dua ederken, “Allah sana buğdayın ve yeni şarabın çokluğunu versin” demektedir.²³⁴ “...Giysilerini şarapta, kaftanını üzümün kızıl kanında yıkayacak”²³⁵, “Ama kendisine tahıl ve yeni şarap, zeytinyağı verenin, Baal için harcadığı altınla gümüşü bol bol sağlayanın ben olduğumu bilmedi. Bu yüzden zamanında tahulımı, mevsiminde yeni şarabımı geri alacağım”²³⁶ gibi Tevrat pasuklarında da görüldüğü üzere, Yahudilikte şarap zevk unsuru olmakla birlikte aynı zamanda Tanrı’nın bir ihsanı olarak da görülmüştür. Hatta Tevrat’ta şarap Rab’be yapılan takdimenin de bir parçası olarak belirtilmektedir. “Kuzuyla birlikte dörtte bir hin sıkma zeytinyağıyla yoğrulmuş onda bir efa ince un ve dökmelik sunu olarak dörtte bir hin şarap sunacaksınız”²³⁷ veya “Dökmelik sunu olarak da üçte bir hin şarap sun. Bunları RAB’bi hoşnut eden koku olarak sunacaksın”²³⁸ gibi pasuklar da örnek olarak gösterilebilir. Şarap takdimesi genellikle *Ola* ve *Şelamim* kurbanlarında sunulur. Buna Neseh adı verilir.²³⁹

²²⁹ Süleyman’ın Özdeyişleri, 3/10.

²³⁰ Mezmurlar, 75/8.

²³¹ Ezgiler Ezgisi, 7/2.

²³² Ezgiler Ezgisi, 8/2.

²³³ Yasa’nın Tekrarı, 14/26.

²³⁴ Demirci, “İçki”, DİA, İstanbul 2000, XXI, 457.

²³⁵ Yaratılış, 49/11.

²³⁶ Hoşea, 2/8-9.

²³⁷ Mısır’dan Çıkış, 29/40.

²³⁸ Çölde Sayım, 15/7.

²³⁹ Şemot, 387.

3. Şarap Takdimi

Mabet döneminde hayvanlar kurban edildiği gibi aynı zamanda insanlar tarafından Tanrıya şarap da sunulurdu. Tanrı adına yere su ve şarap dökme Yahudi şeriatında belirtilen ve takdim edilmesi istenen takdimelerdir.²⁴⁰ Harun ve oğullarının Tanrı'ya sundukları kurbanın içinde dörtte bir hin şarap takdimi de yer almıştır. Harun ve oğullarının toplanma çadırının önünde, RAB'bin huzurunda sabah akşam yaptıkları bu kurban ve takdimelere, ateşle yakılan takdime olarak nesiller boyunca riayet edilmiştir. “...ve dökmelik sunu olarak dörtte bir hin şarap sunacaksınız.”²⁴¹ “Bu yakmalık sunu Buluşma Çadırı'nın giriş bölümünde, RAB'bin huzurunda, kuşaklar boyu sürekli sunulacaktır.”²⁴² Ayrıca Yahudi şeriatında sunulan günlük kurbanlar arasında da yere şarap dökme takdimesi vardır. “Kuzuyla birlikte dökmelik sunu olarak dörtte bir hin içki sunacaksınız. Dökmelik sunuyu RAB için kutsal yerde döneceksiniz”²⁴³ Haftalık, aylık ve yıllık kurbanlarda da aynı şekilde dökmelik sunu olarak yere şarap dökülmüştür. Dikkat edilirse Tevrat pasuklarında şarap yalnız değil, beraberinde herhangi bir hayvan da kurban edilmektedir. Dolayısıyla şarap takdime olarak özel bir madde olmakla beraber aynı zamanda da kurbanın muntazam bir tamamlayıcısıdır. Kurban edilen hayvanın çeşidine göre şarabın miktarı da belirlenmektedir.²⁴⁴ “Yakmalık sunu ya da kurban için, her kuzuya dökmelik sunu olarak dörtte bir hin şarap hazırla”²⁴⁵

4. Dini Bayramlarda Şarap

Yahudi toplumunda şarap özellikle dini bayramlarda kutlama aracı olarak kullanılmaktadır. Pesah Bayramı'nda özel olarak hazırlanan Seder'e özel olarak Seder tabağı, Agada Kitabı ve şarap konulur. Şarap Yahudi geleneğinde neşe kaynağı sayıldığından Pesah'ta “Arba Kosot” denilen dört bardak şarabın içilmesi gelenek halini almıştır. Yahudi hukukuna göre dört kadeh şarap içilmesi kâfidir. Bu şarap kırmızı olmalı ve belirli aralıklarla dolaştırılarak²⁴⁶ herkes tarafından içilmelidir. Tanrı'nın kullandığı aşağıdaki dört ifadenin her biri için şarabın dört bardak olması gereklidir:

²⁴⁰ Ahmet Güç, **Çeşitli Dinlerde ve İslam'da Kurban**, İstanbul, 2003, s. 201.

²⁴¹ Mısır'dan Çıkış, 29/39.

²⁴² Mısır'dan Çıkış, 29/42.

²⁴³ Çölde Sayım, 28/7.

²⁴⁴ Budda, a.g.e., s. 31.

²⁴⁵ Çölde Sayım, 15/5.

²⁴⁶ Bettany, a.g.e., s. 625.

1. “Sizi çıkaracağım.”
2. “Zor şeylerden geçirteceğim.”
3. “Sizi kurtaracağım.”
4. “Sizi kendim için milletim olarak kabul edeceğim.”

Yani Tanrı'nın kurtarma sürecinin dört aşaması olmuştur.²⁴⁷ “*Onun için İsraililer'e de ki, 'Ben Yahve'yim. Sizi Mısırlular'ın boyunduruğundan çıkaracak, onların kölesi olmaktan kurtaracağım. Onları ağır biçimde yargılayacak ve kudretli elimle sizi özgür kılacağım. Sizi kendi halkım yapacak ve Tanrınız olacağım. O zaman sizi Mısırlular'ın boyunduruğundan çıkaran Tanrınız Yahve'nin ben olduğumu bileceksiniz.'*”²⁴⁸ Ayrıca yemek zamanı kutsama duasından sonra ayrı bir bardağa şarap doldurulur. Bu şarap sofrada bulunanlar için değil, *Eliyahu Anavi*²⁴⁹ içindir. Bu beşinci kadeh Eliyahu'nun anısına saygı gereği masada bulundurulur ve “Eliyahu kadehi” olarak adlandırılır. Yahudi efsanesine göre, Eliyahu her Seder'e gelir ve kendi kadehinden birkaç yudum içer.²⁵⁰ Bu, Eliyahu Anavi'nin hiç ölmediği ve Yahudileri tüm kötülüklerden koruyacağını umut edildiği inancının bir göstergesidir.

Ayrıca Pesah Bayramı'nda yoğrulmuş matsa bazen su yerine şarap veya meyve suyundan da olabilir. Bu matsaya *Matsa Aşira* adı verilir.²⁵¹

Pesah Bayramı'nı diğer günlerden ayıran en önemli özellik bu gece yemeğin geriye yaslanmış konumda yenmesidir. Bu yaslanık duruş, dört bardak şarabın içilmesi sırasında zorunlu bir konumdur. Yemeğin bu şekilde yenmesi Mişna'ya göre özgürlük sembolüdür. Bu gece, her Yahudi, zengin ya da fakir olsun özgür ve soylu sayılmaktadır. Bu nedenle de başı dik ve özgürce davranmalıdır. Ayrıca sağa değil de sola doğru yaslanmak, sağlık

²⁴⁷ Blech, a.g.e., s. 194.

²⁴⁸ Mısır'dan Çıkış, 6/6-7.

²⁴⁹ Eliyahu Anavi, (Tahminen M.Ö. 850'lerde) İsrail Kralı Ahav zamanında Tanrı tarafından gönderilen bir peygamberdir. Ahav ve milletinin putlara tapmaları nedeniyle korkaklıkla cezalandırılacaklarını bildirmiştir. Eliyahu, Ahav'ın gazabından kurtulmak için gizlendi. Tanrı ona Tsorfat'a gitmesini, orada dul bir kadının kendisini besleyeceğini söyledi. Gerek Alaha'da, gerekse Agada'da Rabbinik yazılar Eliyahu'ya çok yer ayırır. Eliyahu; dünyaya sulhu getiren, çocukları ve anne ve babaları teselli eden ve ölmediğine göre de tehlike anında Yahudi cemaatlerine yardım etmek için çıkagelecek peygamberdir. Yahudi folklorik geleneğine göre Eliyahu bilgelere ve dürüst kişilere de görünmüştür. Eliyahu'nun adı Birkat Amazon duasında da olumlu beklentilerle anılır. Bkz. Besalel, a.g.e., I, 153-154.

²⁵⁰ Teluşkin, a.g.e., s. 304.

²⁵¹ Behar, a.g.e., s. 196.

için de önem arz etmektedir. Sola doğru yaslanarak yemek hazımla ilgili bir sorunun oluşmaması içindir.²⁵²

Sukot Bayramı'nda da şarap içmek gelenek halini almıştır. Sukot'un ilk ve ikinci gecesi Suka'ya girildikten sonra şarap dolu bir bardak alınır ve berahalar söylenir. Her iki gece şaraptan asgari 87 gr. içilmelidir. Şarap içildikten sonra eller yıkanarak yemeğe oturulur.²⁵³

14 Adar günü kutlanan Purim Bayramı sevinç ve eğlence bayramı olarak kabul edilmektedir ("Neşe Bayramı" da denilmektedir). Şarap da neşe ve eğlence kaynağı olarak kabul edildiğinden Purim Bayramı zamanı sofrada en iyi içki çeşitleri –şarap, likör yer almaktadır. Purim'i diğer bayramlardan ayıran özellik, bu bayramda insanların her zamankinden daha çok şarap tüketmeleridir, hatta sarhoş oluncaya kadar içerler. Nitekim Yahudi âlimleri, bu bayramda her Yahudi'nin Haman'ın lanetli, Mordekay'ın mübarek olduğunu anlamayacak kadar içki içerek sarhoş olması gerektiğini ifade etmişlerdir.²⁵⁴ Ester, şölenine gelen kralı içki içirip sarhoş ederek hem Haman'ın hainliğini ortaya çıkarmış, hem de Yahudi halkını ölümden kurtarmıştır. *"Böylece kral ve Haman, Kraliçe Ester'in şölenine gittiler. O gün şarap içerken kral Ester'e yine sordu: 'İstediğin nedir, Kraliçe Ester?...' Kraliçe Ester şöyle yanıtladı: 'Ey Kralım, eğer benden hoşnutsan ve uygun görüyorsan, isteğim canımı bağışlaman, dileğim de halkımı esirgemendir...'*"²⁵⁵ Ayrıca kral, şarabın su gibi aktığı bir ziyafette karısını başından atmaya ve Ester'e yolu açmaya karar vermiştir. Ester kocasına Yahudi olduğunu, şaraplı bir eğlencede açıklamıştır. Bütün bunlar yüzünden Purim bayramı şarabın en çok içildiği bayram olmakla kalmamış, hatta şarap içmenin mitsva kabul edildiği bir bayram haline gelmiştir. İlk Purim üzerinden hemen hemen 2500 sene geçmesine rağmen Yahudi cemaatinin erkek mensupları Doğu sinagoglarında hala aynı gün variller dolusu şarap içip sarhoş olmakta ve evlerde Ester ile Mordekay'ın nesli Yuda'nın aslanı ile süslenmiş pastalar pişirilmektedir.²⁵⁶ Bütün bunlara rağmen belirtmek gerekir ki, Yahudiler arasında

²⁵² Alalu vdğr., a.g.e., s. 18-19.

²⁵³ Behar, a.g.e., s. 291-292.

²⁵⁴ Kılıç, a.g.e., s. 77.

²⁵⁵ Ester, 7/1-3.

²⁵⁶ Louis Marschalko, Cihanı Yutmaya Hazırlanan Sinsi Canavar Yahudi, Sebil Yayınevi, İstanbul 1971, s. 145.

sarhoşluk yaygın değildir. Eğer kafayı çekmiş bir Yahudi görülürse, o tarihin Adar'ın 14'ü olması neredeyse kesindir.²⁵⁷

Yahudi geleneğinin en önemli uygulaması olan ve her Cuma günü ailece yenen “Şabat Yemeği” Yahudilerin günümüze kadar özenle sürdürdükleri bir mitsvadır. Dinlenme günü olarak da bilinen bu gün sofraya en iyi şarap konulur. Diğer bayramlardan farklı olarak şarap Şabat Bayramı'nda özel olarak bulundurulmalıdır. Aslında şarap, Talmudik zamanlarda günlük içecek sayılırdı. Fakat Şabat Yahudi geleneğinde özel bir yere sahip olduğundan Şabat yemeği zamanı şarap özel dualar eşliğinde içilir. Özellikle *Kiduş*²⁵⁸ okunması için sofrada Kiduş bardağının bulundurulması gerekir. Evin reisi duayı okuyup bitirdikten sonra şaraptan yudumlar ve sonra yaş sırasına göre²⁵⁹ aile fertlerine içmeleri için bardağı masada dolaştırır. Şarapla ilgili bütün bu uygulamalar tamamlandıktan sonra aile yemeğe geçer. Kiduş duası okunacak şarap kesinlikle kaşer ve üzümden yapılmış olmalıdır. Başka meyveden yapılmış şarapla Kiduş duası okunamaz. Fakat şarap bulunmadığı takdirde Kiduş iki Hallot ile okunur.²⁶⁰ Şarap olmadığı zaman bira, rakı, likör gibi içkilerle de Kiduş okunabilir. Şabat'ın son günü okunan Avdala duası zamanı da aynı şekilde uygulanır. Avdala da şarap eşliğinde okunur, eğer şarap yoksa o zaman bira, rakı, likör vb. içkilerle de bu uygulama yapılabilir. Avdala'dan sonra kadehin dibinde biraz şarap bırakılır. Bu genellikle Şabat mumlarını söndürmek içindir. Bazı adetlere göre ise artan şarapla kaşar ıslatılır.²⁶¹ Bütün bunların sonucu olarak vurgulamak gerekir ki, şarap Yahudi hayatında çok önemli yere sahip olmaktan da ileri giderek onların hayatlarının bir parçası durumuna gelmiştir. Uygulanan bütün bu mitsvalar Yahudilerin kendi dini inançlarına karşı ne kadar istekli ve hassas olduklarının göstergesidir.

²⁵⁷ Blech, a.g.e., s. 210.

²⁵⁸ Kiduş, takdis manasına gelir. Cumartesi ve bayram günlerinde okunan özel bir duadır. Bu suretle cumartesi ve bayram günlerinin mukaddesliği ilan edilir. Bu dua okunurken neşe, saadet ve umudun simgesi olan bir kadeh kaşer şarap elde bulundurulur. Gerek evde, gerek sinagogda bu dua ayın sonunda okunur. Kutsal bir gün olan Şabat gününün başladığı akşam söylenen ve esas olarak Kiduş'u temsil eden dua, Tevrat'ta yer alan bir emre dayandırılmıştır. : “Şabat'ı hazırlayın ve O'nu kutsal kılın”. Talmud'un bilgeleri bunu “şarapla beraber hatırlayın” şeklinde yorumlamışlardır. Şabat ve bayram sabahları ilk yemekten evvel de Kiduş söylenir. Rabbiler tarafından ihdas edilen bu Kiduş, “Kiduşa Rabba” (“Büyük Kiduş”) adını taşır. Kiduş dinlemek veya söylemek zorunludur. Günümüzde söylenen Kiduş, iki kutsamayı içerir: Şarap üzerine söyleneni ve Şabat'ın kutsanması ile ilgili yorumlar. Bkz. Besalel, a.g.e., II, 326-327.

²⁵⁹ Gürkan, a.g.e., s. 57.

²⁶⁰ Alalu vdğr., a.g.e., s. 177; Arslantaş, a.g.e., s. 584;

http://www.sevivon.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1077&Itemid=56#Content

²⁶¹ Behar, a.g.e., s. 152, 154.

Yahudi geleneğinde şarap sadece bayramların özel kutlama aracı olarak nitelendirilmemekte, aynı zamanda günlük ibadetlerde de şarap kutsallık simgesi olarak görülmektedir. Şöyle ki, bir buçuk saat süren dua, hahamın duası eşliğinde mukaddes şaraptan içilmesiyle son bulur.²⁶²

5. Özel Günlerde Şarap

Şarabın tüketildiği diğer törenler de genellikle doğum, sünnet, düğün gibi özel günlerdir. Yeni doğan 8 günlük erkek çocuğun zorunlu olarak sünnet edilmesi gerekmektedir. Buna Yahudi geleneğinde *Brit-Milla*²⁶³ denilmektedir. Brit-Milla özel bir törenle yapılmaktadır. Brit-Milla operasyonu zamanı çocuğu büyükbabası tutar, sünnet *Moel*²⁶⁴ (sünnetçi) tarafından tamamlandıktan sonra büyükbaba, elindeki şarap kadehiyle önce şarap ve Kiduş duasını okur. Daha sonra Moel birkaç damla şaraptan parmağıyla çocuğa emdirir. Bununla Yahudi geleneğinde bebeğin biraz uyuşmasını sağlayıp fazla acı hissetmeyeceğine inanılır. Bazı yerlerde, örneğin, Selanik'te Brit-Milla töreninden sonra bazı yemek ve tatlılarla birlikte kahve de ikram edilir.²⁶⁵

13 yaşını tamamlamış her Yahudi erkeği "*Bar-Mitsva*", 12 yaşını tamamlamış her Yahudi kızı "*Bat-Mitsva*" çağına girmiş sayılır ve bu yaşta artık Yahudi erkeği (veya Yahudi kızı) Tevrat okumaya çağrılır. Bar-Mitsva (Bat-Mitsva) töreninden sonra çocuğun

²⁶² Kahraman, a.g.e., s. 139.

²⁶³ Brit-Milla, yeni doğan erkek çocukların sünnet edilmesidir. Bu olay çok eski çağlara uzanıp, eski zamanlara ait ilk ritüellik amaçlı ameliyat şekillerinden biridir. Önceleri sadece toplumsal töre niteliği taşıyan Brit-Milla'nın, daha sonraları tıbben de faydalı olduğu kanıtlanmıştır. Dünyanın birçok yerinde sünnet çeşitli amaçlara göre, değişik biçimlerde yapılmaktadır. Ancak bu işlemin Yahudilere özgü olan biçimi, anlamı ve adıyla Brit-Milla'ya ilk kez olarak Tevrat'ta rastlıyoruz. İbrahim 99 yaşındayken, Tanrı'nın buyruklarına uyarak beninin belli yerindeki bu deri fazlalığını kesmiştir. "*Tanrı İbrahim'e, 'Sen ve soyun kuşaklar boyu antlaşmamı bağlı kalacaksınız' dedi, 'Seninle ve soyunla yaptığım antlaşmanın koşulu şudur: Aranızdaki erkeklerin hepsi sünnet edilecek. Sünnet olmalısınız. Sünnet aramızdaki antlaşmanın belirtisi olacak. Evinizde doğmuş ya da soyunuzdan olmayan bir yabancidan satın alınmış köleler dâhil sekiz günlük her erkek çocuk sünnet edilecek. Gelecek kuşaklarınız boyu sürecek bu. Evinizde doğan ya da satın aldığımız her çocuk kesinlikle sünnet edilecek. Bedeninizdeki bu belirti sonsuza dek sürecek antlaşmamın simgesi olacak. Sünnet edilmemiş her erkek halkının arasından atılacak, çünkü antlaşmamı bozmuş demektir.*" (Yaratılış, 17/9-14) İbrahim; kendini, Agar'dan olan 13 yaşındaki Yişmael'i, evindeki bütün erkekleri, köleleri ve 8 günlük erkek bebekleri de aynı gün aynı şekilde ameliyat ettirmiştir. Bu olaydan bir yıl sora karısı Sara'dan doğan oğlu İshak'ın da 8 günlükken deri fazlalığını almıştır. İbrahim kendini Tişri ayının 10. günü sünnet etmiştir. Bkz. Alalu-Arditi-Asayas vd., a.g.e., s. 94.

²⁶⁴ Moel, dini kurallara uygun olarak, Brit Milla (sünnet) operasyonunu yerine getiren kimsedir. Bkz. Besaslel, a.g.e., II, 427.

²⁶⁵ Alalu vdğr., a.g.e., s. 100-101.

ailesi aynı günde bir ziyafet verir.²⁶⁶ Hatta Bar–Mitsva (Bat–Mitsva) gününde tıpkı bir düğünü andıracak şekilde bir ziyafet vermek mitsvadır.

Şarap eşliğinde Kiduş duasının okunduğu tören sadece Şabat yemeği veya Brit–Milla töreni değildir. Pidyon-Ha-Ben adını taşıyan, ilk doğan erkek çocuğun 5 Şekel karşılığında Kohen tarafından babasına satıldığı bir tören sonrası da, Kohen eline bir şarap kadehi alarak Kiduş duasını okur.²⁶⁷ Yahudilikte şarabın tüketildiği bir diğer tören evlilik törenidir. Evlilik töreni geleneklerinden en ilginç sayılanı gelinle damadın aynı bardaktan şarap içmesidir. Bu onların birbirlerine uymaları ve birleşmeleri yanında, hazzı ve neşeyi de paylaşmalarını simgeler. Tören sırasında bir kadeh şaraptan önce yedi dua okunur. Bu dualar bir kadeh şarap üzerine okunmalıdır. Okunan dualar, kadın ve erkeği birbirine yardımcı olarak yarattığı ve insanlığa evlilik saadetini bahşettiği için Tanrı’ya duyulan şükür, gelinle damadın mutluluğa yönelik temenni ve yeni evli çiftin sahip olduğu neşe ve ümidi Yahudi toplumunun Mesih’i bekleyişleriyle ilişkilendirme mahiyetinde okunur. Bu ise hem dinin yüceliğini hem de düğünün getirdiği mutluluğu ifade eder. Şarap içildikten sonra Kudüs’ün kaybının ve Mabed’in yıkılmasının üzüntüsünü unutmama anısına şarap bardağı damat tarafından üzerine basılmak suretiyle kırılır.²⁶⁸

Bütün bunlar –ister dini bayramlar olsun, ister diğer dini törenler olsun– Yahudi Anayasasında da belirtilmektedir. Zira Yahudi Anayasası gereği dini törenlerde içki içmek zorunludur. Hatta bu kanun nedeniyle ABD kanunlarının belirlediği yılda 10 *Galon*²⁶⁹ içki içme limiti Yahudilerin bu kanunundan dolayı geçersiz hale gelmiştir.²⁷⁰

²⁶⁶ Alalu vdğr., a.g.e., s. 88, 90.

²⁶⁷ Alalu vdğr., a.g.e., s. 168

²⁶⁸ Salime Leyla Gürkan, **Yahudilik**, İstanbul, 2008, s. 139-140.

²⁶⁹ Galon, Anglosaksonların tahıllar, sıvılar için kullandığı, yaklaşık 4,5 litrelik ölçü birimidir. Başta Birleşik Krallık ve Kuzey Amerika olmak üzere bazı ülkelerde kullanılmaktadır. İngiltere kökenli bir birim olan galonun birkaç farklı ölçüsü vardır. Başlıca galon dönüşümleri şu şekildedir: a) 1 İngiliz galonu = 1,20095 ABD (sıvı) galonu; b) 1 ABD (sıvı) galonu = 0,832674 İngiliz galonu. Bkz. Ali Püsküllüoğlu, **Türkçe Sözlük**, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2004, s. 514; “Galon”, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Galon>

²⁷⁰ Henry Ford, **Beynelmîl Yahudi**, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2000, s. 170.

İKİNCİ BÖLÜM

YAHUDİLİKTE HARAM KABUL EDİLEN YİYECEK VE İÇECEKLER

I. HARAM KABUL EDİLEN YİYECEKLER

Tevrat'ta ilk yasak: Yahudilikte yiyeceklerle ilgili ilk yasaklama, Âdem'in yaratılmasıyla başlamıştır. Tanrı, Âdem'i yarattığında ona Cennet'teki tüm ağaçların meyvelerinden yemesine izin vermiş, sadece *“Ama iyiyle kötüyü bilme ağacından yeme. Çünkü ondan yediğin gün kesinlikle ölürsün”*¹ diyerek bahçenin ortasındaki ağacın meyvesini yemesini yasaklamıştı.² Fakat Âdem, bu yasağa uymayarak, Cennet'teki yasak ağacın meyvesinden yemiştir. Bu yüzden de Tanrı Âdem'i Cennet'ten kovmuş ve ona hayvansal gıdaları yasaklamıştır.³ *“RAB Tanrı Âdem'e 'Karının sözünü dinlediğin ve sana, meyvesini yeme dediğim ağaçtan yediğin için toprak senin yüzünden lanetlendi' dedi, yaşam boyu emek vermeden yiyecek bulamayacaksın. Toprak sana diken ve çalı verecek, yaban otu yiyeceksin. Toprağa dönünceye dek ekmeğini alın teri dökerek kazanacaksın.’”*⁴ Âdem'in Cennet'ten kovulmasına sebep olan bu ağacın yenilmesiyle başlayan yasaklama Musa döneminde daha da belirgin hale gelmiştir. Nuh döneminde hayvansal gıdalardan

¹ Yaratılış, 2/17.

² Kur'an-ı Kerim'de bununla ilgili şöyle belirtilmektedir: *“Dedik ki: 'Ey Âdem! Sen ve eşin cennete yerleşin. Orada dilediğiniz gibi bol bol yiyin, ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz.’”* Tevrat'tan farklı olarak Kur'an-ı Kerim'de yasak ağaçtan yemenin sonucu olarak *“ölürsün”* diye değil, *“zalimlerden olursunuz”* diye ikazda bulunulmuştur. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de yasak ağacın isminden ve cisminden bahsedilmemektedir. Sadece ağaç kelimesi kullanılarak *“şu ağaca yaklaşmayın”* emri ile yasak kılınmıştır. Bkz. Bakara, 2/35; Kaya, a.g.e., s. 38.

³ Tevrat'ta, Hz. Âdem'in yaptığı bu hatanın karşılığı olarak toprağın lanetlendiği ve hatta hayvansal gıdaların yasaklandığını belirtmektedir. Fakat Kur'an-ı Kerim'den de anlaşıldığına göre aslında Hz. Âdem'in yaptığı bu hata, ilahi hikmetin neticesi olarak onun girdiği Cennet'ten çıkmasına sebep olmuştur. *“Allah dedi ki: 'Birbirinizin düşmanı olarak inin (oradan). Size yeryüzünde bir zamana kadar yerleşme ve yararlanma vardır.’”* Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, Hz. Âdem samimi pişmanlığı sonucunda Allah'a sığınmış ve bu özrü Allah tarafından affına sebep olmuştur. *“Derken, Âdem (vahiy yoluyla) Rabbinden birtakım kelimeler aldı, (onlara amel edip Rabbi'ne yalvardı. O da) bunun üzerine tövbelerini kabul etti. Şüphesiz O, tövbeleri çok kabul edendir, çok bağışlayandır.”* Bkz. Bakara, 2/37; A'raf, 7/24; Kaya, a.g.e., s. 44.

⁴ Yaratılış, 3/17-19.

yeme yasağı kalksa da zaman geçtikçe Yahudilerin beslenme kurallarında belirli yasaklar oluşmaya başlamıştır.

Tevrat'a göre yenmemesi gerekenler: Yahudilikte yenmemesi gerekenler Tevrat'ta ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Kaşer olan yiyecek veya içeceklere murdar kabul edilen maddelerden mercimek tanesinden büyük bir parça veya yiyeceğin 1/60'dan fazla parçası bulaştığında o yiyeceği murdar yapar. Bu her türlü yiyecek için geçerli olan bir kuraldır. Böyle yiyecek ve içeceklerin yenilmesi ve içilmesi yasaktır. Kaşer yiyeceğin murdar olması tame olarak isimlendirilir ve yiyeceğin tame olması, her türlü hayvan leşi ve tuma olan insanın yiyecek ya da içeceklere temas etmesiyle gerçekleşir. Üzerine veya içine hayvan leşi düşmüş olan ve dokunduğunda yiyecekleri tame yapan tuma kaynaklarından etkilenen kişinin dokunduğu yiyecekler yenilmez, kaplar da kullanılmaz. Ayrıca kirli sayılan bir insana dokunan bile yıkanmadığı sürece akşama kadar kirli sayılır. *“Sizi kirlitecek şeyler şunlardır: Aşağıdaki hayvanların leşine dokunan akşama kadar kirli sayılacaktır. Kim aşağıdaki hayvanların leşini taşırsa giysilerini yıkayacak ve akşama kadar kirli sayılacaktır.”* veya *“Bir cesede değdiği için kirli sayılan bir şeye dokunan, menisi akan, insanı kirli kılacak küçük kara hayvanlarından birine ya da herhangi bir nedenle kirli sayılan bir insana dokunan, akşama kadar kirli sayılacak, yıkanmadığı sürece kutsal sunulardan yemeyecektir.”*

Tame sayılacak diğer durumlar: İnsanlar sadece hayvan leşine dokunduğunda değil, aynı zamanda kendileri de bazı özel durumlarında tuma kaynağı olmaktadır. Bu daha çok kadınların adet dönemleri ve hamilelikten sonraki dönemleriyle bağlantılıdır. Kadın adet gördüğü günler içerisinde –en fazla yedi gün kirli sayılmaktadır. Dolayısıyla o günlerde kadının dokunduğu her şey kirlenmiş olup tuma durumuna düşecektir.⁵ Doğumdan sonra da kadın adet günlerinde olduğu gibi yedi gün kirli sayılmaktadır. Kadının paklanması için otuz günden yetmiş güne kadar bekleme süresi vardır. Eğer kadın erkek çocuk doğurmuşsa paklanması için otuz üç gün, kız çocuk doğurmuşsa altmış altı gün beklemesi gerekmektedir. *“RAB Musa'ya şöyle dedi: ‘İsrail halkına de ki, bir kadın hamile kalıp erkek çocuk doğurursa, adet gördüğü günlerde olduğu gibi yedi gün kirli*

⁵ Hz. Peygamber zamanında Yahudiler murdar olmasınlar diye, hayızlı halde iken hanımları ile bir arada bulunmuyorlardı. Hatta onlarla birlikte yemek bile yemiyorlardı. Bu durum, Hz. Peygamber'e sorulmuş ve “sana hayızdan sorarlar”(Bakara, 2/222) ayeti nazil olarak Yahudilerin bu adetleri reddedilmiştir. Bkz. Tirmizi, Sünen, V, 214-214'den naklen Ali Osman Ateş, **İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Adetleri**, Beyan Yayınları, İstanbul 1996, s. 459.

sayılacaktır. Çocuk sekizinci gün sünnet dilmeli. Kadın kanamasından paklanmak için otuz üç gün bekleyecek. Pak sayılması için geçmesi gereken bu günler doluncaya dek kutsal bir şeye dokunmayacak, tapınağa girmeyecek. Ancak, kız çocuk doğurursa, adet gördüğü günler gibi iki hafta kirli sayılacaktır. Kanamasından paklanmak için altmış altı gün bekleyecektir.”⁶ Kadının belirli süre geçtikten sonra paklanması için mikveye dalması gerekmektedir. Aynı zamanda bu günler süresince kadına dokunan da kirli sayılacak ve paklanması için yedi gün beklemek zorunda kalacaktır. Bu kirlilik durumu sadece kadınlar için değil, erkekler için de geçerlidir. Bedeninden herhangi bir akıntının gelmesi sonucunda erkek kirli sayılacaktır. Kirli sayılan erkeğin herhangi bir şeye dokunması veya herhangi bir şeyle teması sonucunda dokunduğu şeyler de kirli sayılacaktır. “RAB Musa’yla Harun’a şöyle dedi: ‘İsrail halkına deyin ki, adamın erkeklik organında akıntı varsa, akıntı kirlidir. Akıntı ister devam etsin, ister kesilsin adamı kirletir. Akıntının neden olduğu kirlilikler şunlardır: Üzerinde yattığı her yatak ve oturduğu her şey kirli sayılacaktır. Kim yatağına dokunursa, giysilerini yıkayacak, yıkanacak, akşama kadar kirli sayılacaktır...”⁷ Kadında olduğu gibi erkek de ancak mikveye daldıktan sonra temizlenecektir.

Diğer bir kirlilik durumu da kişi hasta olduğunda söz konusudur. Tevrat, bazı deri hastalıklarından ve başka hastalıklardan bahsetmekte, bu hastalığı taşıyan kişilerin de tuma kaynağı olduğunu ve paklanmadan temiz sayılamayacaklarını belirtmektedir. Hastalıktan paklanmak için kişinin karantina süresini geçmesi ve mikveye dalması gerekmektedir. “RAB Musa’ya ve Kâhin Harun’a şöyle dedi: ‘Bedeninde deri hastalığına dönüşebilecek şiş, kabuk ya da parlak leke bulunan kişi Harun’a ya da Harun’un kâhin oğullarından birine götürülecek. Kâhin derideki yaraya bakacak, yarada kıl ağarması varsa ve yara derine inmişse, kişi deri hastalığına yakalanmış demektir. Hastaya bakan kâhin onu kirli ilan edecektir’...”⁸ Tevrat, burada *Tsaraat*⁹ hastalığından bahsetmektedir. Hastalığa

⁶ Levililer, 12/1-5.

⁷ Levililer, 15/1-6.

⁸ Levililer, 13/1-59.

⁹ Tsaraat, İbranice *Tzaraath* sözünden gelmiştir. İnsan derisinin patolojik değişimi, onu ritüel olarak murdar eden ve ayrıca ona dokunan her şeyi de murdar hale sokan bir hastalıktır. Haham Hirsch, Tsaraat sözünün yanlış olarak İngilizce’ye cüzam olarak tercüme edildiğini ifade etmektedir. O Tevrat hakkındaki makalesinde buna açıklama getirerek, her iki hastalığın da belirtilerinin benzer olduğunu, fakat onun Tsaraat olduğunu belirlemek için kişinin tamamen hastalığa yakalanmasını gözlemlemek lazım olduğunu ifade etmektedir. Tsaraat, canlı ve cansız her nesneyi etkiler. Yeni Ahid’de bu hastalığın insanlar, kıyafetler ve hatta eve etkisi hakkında ayetler yer almaktadır. Bkz. “EEBE/Çaraat”, <http://ru.wikisource.org/wiki/%D0%95%D0%AD%D0%91%D0%95/%D0%A6%D0%B0%D1%80%D>

yakalandığından şüphe edilen birinin karantina altına alınması ve hasta olduğu kesinleşmiş birinin hastalığının yayılmasını önlemek için belirli zaman için insanlardan uzak tutulması istenmiştir.¹⁰ Belirlenen karantina süresi tamamlandıktan sonra kâhinin kontrolü sonucunda hasta mikveye dalmak suretiyle temizlenmiş olur. Kişi ancak kirlilikten temizlendikten sonra saf yemeği yiyebilir. O zamana kadar kirliliğin içindeki her insan saf yemekten alıkonulur. Çünkü hastalığın etkisindeyken “kirliyim, kirliyim” diye bağırıştır.¹¹

İster hastalıktan dolayı olsun, isterse diğer kirliliklerden (kadının adet dönemi, doğum sonrası dönem, erkeğin bedeninden herhangi bir akıntının gelme durumu gibi) dolayı olsun kişi bu durumda Mabed’e giremez, ibadet yapamaz, kutsal şeylere dokunamaz, kurban eti yiyemez.

Yahudi olmayan birinin hazırladığı yemek: Yahudilikte, kaşerut kurallarının fazla detaylı olmasından ve bazı durumlarda –hayvan kesimi gibi- birçok Yahudi’nin dahi yerine getirmekte zorlanacağı uygulamaları içerdiğinden, Yahudi olmayanların yaptıkları yiyecek ve içecekleri tüketmek genel manada yasaklanmıştır.¹² Bu anlamda özellikle Yahudi olmayanların hazırladıkları yemekler, bilhassa etlerin ve etli yemeklerin yenilmesi yasaklanmıştır. Çünkü Yahudilerin dışındakilerin hazırladığı yemekler kaşerut kurallarına uygun olmayabilir. Bu daha çok pişirilen kaplarla da ilgilidir. Mesela, kaşerut kurallarına göre, et ürünleri ile sütlü ürünlerin ayrı ayrı kaplarda pişirilmesi gerekir. Yahudi olmayanların bu kurallara uyup uymadığı da bilinmediğinden onların hazırladıkları yemeklerin yenmesi yasaklanmıştır.

[0%B0%D0%B0%D1%82](http://en.wikipedia.org/wiki/Tzaraath#Patches_of_the_skin); “Tzaraath”, http://en.wikipedia.org/wiki/Tzaraath#Patches_of_the_skin; Howard Cohen, “Tzara’at and Sefishness”, <http://www.jewishrecon.org/resource/tzaraat-and-selfishness> Vayikra, 213.

¹⁰ Geza Vermez, **Ölü Deniz Parşömenleri Kumran Yazıları**, Nokta Kitap Yayınları, İstanbul 2005, s. 244.

¹² Tevrat’ta belirtilenin tam tersine Kur’an-ı Kerim’de “*Bu gün size temiz ve hoş şeyler helal kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helal, sizin yiyecekleriniz de onlara helaldir.*” belirtilerek Müslümanların ve Hıristiyanların yediği yemekler Yahudilere helal kılınmıştır. Zira Kur’an-ı Kerim insanlığa Tevrat’ı ve İncil’i doğrulamak için gönderilen sonuncu kitaptır. Bu kitap vasıtası ile Ehl-i Kitap ayrılığa düştükleri şeylere açıklık getirme imkânı bulabilirler. “*Şüphesiz bu Kur’an, İsrailoğullarına üzerinde ayrılığa düştükleri şeylerin çoğunu açıklıyor.*” Zira Kur’an’ın, İsrailoğulları’nın ihtilaf ettiği meselelerin hepsini değil de çoğunu açıklamış olması, ihtilaf konusu bazı meselelerin ahrette açıklanacağına, bazılarının ise açıklanmasına ihtiyaç bulunmadığına işaret etmektedir. Ayrıca Yahudiliğe göre haram sayılan yiyeceklerden yemenin cezası ölüm olduğu halde, İslam’a göre, eğer mecbur kalmırsa Allah’ın haram kıldığı yiyecekleri yiyen kişi bağışlanacaktır. “*Kim şiddetli açlık durumunda zorda kalır, günaha meyletmeksizin (haram etlerden) yerse, şüphesiz ki, Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.*” Bkz. Maide, 5/3,5; Neml, 27/76; Karaman, Tefsir, IV, 205-206.

Yahudilikte kaşerut adı verilen bu kurallara uymak her Yahudi için zorunludur. Yahudi inancına göre Yahudiler Tanrı tarafından kutsal toplum olarak seçilmiştir. Bu anlamda kaşerut kurallarına uymaları onların seçilmiş toplum olarak devamını getirmelerini sağlayacaktır. Yahudiler, bu yasaklara uymalarını onların yüksek düzeylere ulaşip kutsallaşmalarına ve Tanrı'yla aralarında görünmez bir bağın oluşmasına bağlarlar. *“Rab Musa'ya şöyle dedi: ‘İsrail topluluğuna de ki, kutsal olun, çünkü ben Tanrınız RAB kutsalım.’ ”*¹³ Bu kutsiyetle kişinin sadece kanunların sırf sözlü anlamına ve asgari gerekliliklerine odaklanması kastedilmiyor. Zira kişi Tevrat'ın teknik gerekliliklerini yerine getirmesine rağmen, yine de düşük seviyeli biri olabilir. Fakat kutsiyetin temeli, kişinin ölçüsünü bilmesine dayanmaktadır. Çünkü Tanrı bir Yahudi'den sadece Tevrat'ın teknik gerekliliklerine uymasını beklememektedir. Tevrat'taki yasaklara zaten uyulmalıdır. Tevrat'ta konusu geçen kutsiyette amaç, kişinin kendini aşırılıklar ve çirkinliklerden uzak tutarak birçok insandan ayrı ve farklı –kutsal olmasıdır.¹⁴

A. HAYVANSAL YİYECEKLER

1. Etle Sütün Bir Arada Yenmesi

Yahudilikte yiyeceklerle ilgili yasakların en başta geleni etin sütle ve sütlü gıdalarla bir arada yenmemesi kuralıdır. Bu yasaklama, yiyeceklerle ilgili kaşerut kurallarının en önemlilerinden sayılmaktadır. Bu kural, Tevrat'ta *“Oğlağı anasının sütünde haşlamayın ”*¹⁵ pasuğu ile açıklanmıştır. Bu pasuk konumunu vurgulamak için Tevrat'ta üç kez tekrar edilmiştir. Ayrıca iki kişi bir masaya oturduğunda, biri etli, diğeri de sütlü yiyemezler. Yeseler bile aralarına belirli bir mesafe koymaları gerekir. Her birinin ayrı ekmeği, tuzluğu, bardağı ve peçetesi olmalıdır. Diğer taraftan etli yemek yenilen sofrada masa örtüsü, çatal, kaşık, bıçak ve tabaklar değiştirilmeden sütlü yemek yenmez.¹⁶

Fakat et yedikten sonra aradan en az dört beş saat geçtikten sonra süt ve süt ürünleri yenilebilir. Bunun tersi durum için de aynı şart geçerlidir.¹⁷

¹³ Levililer, 19/1-2.

¹⁴ Vayikra, 380-383.

¹⁵ Yasa'nın Tekrarı, 14/21.

¹⁶ Behar, a.g.e., s. 168.

¹⁷ Baki Adam, “Yahudilik”, **Yaşayan Dünya Dinleri** (ed. Şinasi Gündüz), Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2010, s. 242.

2. Etle Sütün Bir Arada Pişirilmesi

Etin sütünle yenme yasağı etin sütünle pişirilmesinde de geçerlidir. Örneğin, eti tereyağında pişirmek yasaktır.¹⁸ Bu aynı zamanda et ve sütlü maddelerin birlikte kızartılması ve ızgara yapılmasını da içermektedir. Bu kurala tavuk vb. kümes hayvanları da dâhildir. Sadece balık bunun dışında tutulmaktadır. Balık hem etli hem sütlü tencerelerde pişirilip kızartılabilir. Ancak balık tereyağı ve bu gibi şeylerle pişirildiği halde, etle veya etin yağı ile pişirilemez. Çünkü hahamlar bunda can tehlikesinin bulunduğunu ve can tehlikesine yol açabilecek durumların, dini yasaklamalardan bile daha önemli olduğunu belirtmişlerdir.

Ayrıca eskiden âlimlerin kuş etinin sütünle bir arada kullanılmasını yasaklamalarına rağmen, Tevrat'ta hiçbir yerde kuş eti ile süt yasağı geçmemektedir. Fakat Tevrat'ı iyi bilmeyenlerin kafasının karışmaması için kuş etinin de diğer hayvan eti gibi süt ürünleri ile bir arada yenmesi yasaklanmıştır. Tevrat'ta sadece keçi etinden bahsedilmektedir. Ayrıca tavuğun yumurtasını da süt ürünleri ile kullanmak yasak değildir. Fakat kesilmiş tavuk içindeki yumurtayı sütünle yemek yasak sayılmaktadır.¹⁹

3. Mutfakta Etli ve Sütlü Kaplar

Etle sütün aynı kapta pişirilmemesinin yanı sıra, hatta mutfakta etin pişirildiği kaplar, servis edildiği tabaklar, kaşık ve çatalar bile sütün pişirildiği kaplarla, süt ve süt ürünlerinin servis edildiği tabak, kaşık ve çatalar ayrı ayrı dolaplara konmalıdır. Yahudiler, genel olarak mutfakta iki türlü kap-kacak bulundurmaktadırlar. Yukarıda da belirtildiği üzere etli ve sütlü kap-kacaklar ayrı ayrı dolaplara konulduğundan dolayısıyla da etli kap-kacaklar sütlü kap-kacaklarla aynı yerde yıkanmamalıdır. Bunun için mutfakta sütlü ve etli tabaklar için ayrı ayrı lavabo bulundurulmalıdır. Eğer bu lavabolar birbirine mesafe açısından çok yakın yerleşmişse onlar arasına herhangi bir bölme koymak gerekmektedir. Ayrıca bütün yemekler için aynı buzdolabı kullanılabilir. Fakat her yemek için ayrı raf ve kaplar kullanılmalıdır. En aşağıdaki rafta bulunan yemeğe başka yemekler karışmaması için onu plastik bir kapla kapatmak gerekmektedir. Sıcak yemekleri buzdolabına koymak tercih edilmemektedir, çünkü böyle durumlarda Yahudi kanunları

¹⁸ Örs, a.g.e., s. 156.

¹⁹ Moşe Pantelyat, **Putevoditel Po Kaşrutu**, "Shvut Ami", Yerusolim 2001, s. 30.

bozulabilir.²⁰ Yeni kap-kacak satın alındığında da onlar mikveye daldırılıp yıkanmalı, kaşer hale getirilmelidir. Ayrıca ekmek bıçağı da özel olmalı, onunla etli veya sütlü ürünler kesilmemelidir. Bütün bunlar et ve süt konusunda hataya düşmemek içindir.²¹

Etle sütün bir arada yenmesi yasak olduğu gibi, onu hiçbir şekilde tüketmemek de gerekmektedir. Hatta et ve sütün karışımını evdeki hayvanlara bile vermek yasaktır. Eğer böyle bir gıda (karışım) varsa onu yakmak ya da boş bir alanda gömmek gerekmektedir.²²

4. Kara Hayvanları

a. Haram Sayılan Kara Hayvanlarının Özellikleri

Yahudilikte yenilmesi yasak olan hayvanlar Tevrat'ta açıklanmıştır. Bunların en önemli özellikleri, geviş getirmemeleri veya çatal ve yarık tırnaklı olmamalarıdır. Yani bazı hayvanlar geviş getirdiği halde çatal ve yarık tırnaklı olmadıklarından, bazı hayvanlar ise çatal ve yarık tırnaklı oldukları halde geviş getirmediklerinden etlerinin yenmesi yasaklanmıştır.²³ Dolayısıyla bu hayvanlar Tevrat'a göre kirli sayılmaktadır. Tevrat'ta adı geçen deve, tavşan, yaban faresi, kaya tavşanı veya kaya porsuğu ve domuz gibi hayvanların etlerinin yenmesi haram kabul edilmiştir. Ayrıca haram kabul edilme sebepleri de Tevrat'ta şöyle açıklanmıştır. "*Deve geviş getirir, ama çatal tırnaklı değildir. Kaya tavşanı geviş getirir, ama çatal tırnaklı değildir. Tavşan geviş getirir, ama çatal tırnaklı değildir. Domuz çatal ve yarık tırnaklıdır, ama geviş getirmez. Sizin için kirli sayılır.*"²⁴ Bu hayvanların yasaklanmasının bir diğer önemli sebebi ise onların tamamının etobur olmalarıdır. Çünkü etobur hayvanlar Yahudi şeraitinde riskli görülmektedir.²⁵

b. Domuz Eti

Domuz eti Yahudiler için özellikle iticidir. Domuz etinin yenmemesiyle ilgili Talmud'da geniş bilgiler bulunmaktadır. Talmud'da, domuz ("hazir") yetiştirilmemesi gerektiği, yetiştirenin de lanetli olacağı ifade edilmiştir. Özellikle belirtmek gerekir ki, Yahudilerin domuza karşı tepkileri onun hijyen bakımından murdar olmasından değildir. Domuz steril ortamda da beslenebilir ve hatta o ameliyat odasında kesilebilir. Fakat o

²⁰ Xaskeleviç, a.g.e., s. 25.

²¹ Behar, a.g.e., s. 170.

²² Gançfrid, a.g.e., s. 197.

²³ Kılıç, a.g.e., s. 88.

²⁴ Levililer, 11/4-7.

²⁵ Johnson, a.g.e., s. 50.

bununla kaşer hale gelemmez. Aynı zamanda Tevrat'ın deve, at ve tavşanı yasaklaması da onların hijyenik açıdan temiz olmamalarına bağlı değildir. At ve tavşan hiç de inek ve keçiden daha fazla murdar değildir veya evcil kuşlar da kendi temizlikleriyle övünemezler. Buna rağmen onların yenilmesine Tevrat'ta izin verilmektedir. Bu yüzden, bu hayvanların kirli olmalarını fiziksel değil, manevi açıdan değerlendirmek gerekmektedir.²⁶ Ayrıca Talmud'da domuz etinin yasaklanmasının bir başka sebebi daha açıklamaktadır. Yahudi âlimleri bu yasaklamayı M.Ö. 2'inci yüzyılda Antiokhus Epifanes'in Bet Amikdaş'ta Yahudileri domuz kurban etmeye ve onların etini yemeye zorlamasına bağlarlar.²⁷ Diğer taraftan Tevrat, kaşer olmayan hayvanların olumsuz bir nitelik taşıdıklarını, özellikle sadece bir özelliğe sahip olmaları yüzünden (mesela, çatal ve yarık tırnaklı olup geviş getirmeyen veya geviş getiren ama çatal ve yarık tırnaklı olmayan gibi) ikiyüzlülük gibi olumsuz bir niteliğe sahip olduklarını ifade eder. Bu ikiyüzlülük bakımından en olumsuz çağrışım yapan hayvanın da domuz olduğu kanaati Yahudiler arasında yaygındır. Bu sebeple domuz Yahudilere göre ikiyüzlülüğün en kuvvetli simgesidir.²⁸ Ayrıca domuz sağlık açısından da zararlıdır. Çünkü domuz her türlü pislik ve leş yemeye düşkün olmakla beraber aynı zamanda hayvanlar arasında vücut temizliği yapmayan tek hayvandır. Bu yüzden bu hayvanın birçok hastalık sebebinin bünyesinde taşıdığı ve insan sağlığına verdiği zararların öldürücü boyutlara ulaştığı bilinmektedir. Cinsine bağlı olmayarak bütün domuzlarda kolesterolün, yağ asitleri, kükürt, *histamin*²⁹ büyüme hormonları normalden fazla bulunduğundan dolayı, bu hayvanın etini yeme sonucunda trişin, domuz şeridi, domuz yılanlığı, domuz vebasası, domuz gribi, kuduz, şarbon³⁰, ruam³¹, şap³², tüberküloz gibi hastalıklar görülür.³³ Bu hayvanların etleri tame sayıldığı gibi, leşlerinin dokunduğu her şey de tame sayılmaktadır. Onların dokunduğu her şey ve tabii insanlar bile mikveye

²⁶ Donin, a.g.e., ss. 110-111.

²⁷ Besalel, a.g.e., II, 315.

²⁸ Kılıç, a.g.e., s. 90.

²⁹ Histamin, Mast hücrelerinde sentezlenen, alerjik belirtilere yol açan, merkezî sinir sisteminde nörotransmitter olarak görev yaptığı bilinen, kuvvetli bir damar genişletici maddedir. Bütün vücut dokularında özellikle mast hücreleri ve kan bazofilleri yüksek konsantrasyonda bulunur, kılcal damarlarda genişlemeye, venüllerde geçirgenlik artmasına ve endotel hücrelerinde kasılmaya, bağırsak ve bronşlar gibi organların düz kaslarında kasılmaya, mide salgısının artmasına, yangıda ve aşırı duyarlılık reaksiyonlarında rol oynayan histidin dekarboksilasyonu sonucunda oluşur. Bkz. <http://www.nedirnedemek.com/histamin-nedir-histamin-ne-demek>

³⁰ Şarbon, hayvanlarda ve özellikle koyularda görülen, insanlara da geçen, kara bir çıban şeklindeki tehlikeli salgın hastalık, karakabarcık, yanıkara. Bkz. Ayverdi, III, a.g.e., 2911.

³¹ Ruam, sakağı denen ölümcül hayvan hastalığıdır. Bkz. Ayverdi, III, a.g.e., 2597.

³² Şap, ağız ve tırnak aralarında görülen bir çeşit salgın sığır hastalığı. Bkz. Doğan, a.g.e., s. 726.

³³ Asaf Ataseven-Mehmet Şener, "Domuz", DİA, IX, 508.

dalmadığı sürece akşama kadar kirli sayılmaktadırlar. “*Bu hayvanların etini yemeyecek, leşine dokunmayacaksınız, sizin için kirlidir.*”³⁴ Bu durum özellikle Mabed döneminde “*Üç Bayram*” (Şaloş Regalim), yani Pesah, Şavuot ve Sukot zamanları için önem arz etmekteydi. Zira her Yahudi erkeği bu zamanlarda Bet-Amikdaş’a gelip Tanrı’nın huzurunda görünmekle yükümlüydü.³⁵ Dolayısıyla kişinin Bet-Amikdaş’a temiz olarak girmesi gerektiğinden her türlü tuma kaynağından da uzak durmak zorunda idi.³⁶

c. Deve Eti

Yahudi geleneği gereği deveyi, etini yiyecek olarak kullanmak amayıla kesmek yasaktır. Çünkü deve diğer hayvanlar içinde çöl hayatı için en elverişli ve sürülmek için kullanılan bir hayvandır.³⁷ Bu da deveyi Yahudiler için değerli kılmaktadır. Ayrıca Tevrat’ta, devenin geviş getirmesine rağmen çatal tırnaklı olmaması sebep gösterilerek yenmesi yasaklanmıştır.³⁸

d. Yırtıcı Hayvanlar

Tevrat’ta kirli kabul edilen hayvanlar arasında geviş getirme veya çatal ve yarık tırnaklı olma özelliklerinin yanı sıra, yırtıcı hayvanların da eti tame sayılmaktadır. Bunlar, “*pençeleri üzerinde yürüyenler*” diye tanımlanan kedi, köpek, ayı, aslan, kaplan, sırtlan, tilki gibi yırtıcı ve vahşi hayvanlardır. Ayrıca maymun da bunlara dâhildir. Çünkü onun da el ve ayakları pençelidir.³⁹ Bu hayvanların tame sayılmalarının sebebi, hem pençeleri üzerinde yürümeleri, hem de geviş getirmemeleri veya çatal ve yarık tırnaklı olmamalarıdır. Bu hayvanların etleri kirli sayılmakta ve haram kabul edilmektedir. “*Dört ayaklı hayvanlardan pençelerini yere basarak yürüyenler sizin için kirlidir...*”⁴⁰ Yine bu hayvanların leşine de dokunulmayacak, dokunanlar akşama kadar kirli sayılacaktır.

³⁴ Levililer, 11/8.

³⁵ Vayikra, 170.

³⁶ Domuz eti aynı zamanda Kur’an-ı Kerim’de de yemesi haram kılınan yiyecektir. Hatta domuz Kur’an-ı Kerim’de necis olarak vasıflandırılarak en iğrenç hayvan durumunda gösterilmektedir. “*De ki: ‘Bana vahyolunan Kur’an’da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan, domuz eti – ki o şüphesiz necistir – ya da Allah’tan başkası adına kesilmiş bir (murdar) hayvandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum’...*” Bkz. En’am, 6/145.

³⁷ Tokarev, a.g.e., s. 198.

³⁸ Ateş, a.g.e., s. 460.

³⁹ Vayikra, 185.

⁴⁰ Levililer, 11/27.

e. Küçük Kara Hayvanları

Tevrat'ta küçük kara hayvanlarının tame olmalarıyla ilgili de pasuklar vardır. Yerde sürünenlerle, ayaksız veya ayakları çok küçük olup sürünüyormuş görüntüsü veren hayvanlar⁴¹ murdar sayılmakta ve yenmesine izin verilmemektedir. Tevrat, gelincik, fare, bütün kertenkele türleri –geko, varan, duvar kertenkelesi, düz keler– bukalemun, kara kurbağası türleri, kirpi, yılan, salyangoz, köstebek gibi küçük kara hayvanlarını sıralayarak onları kirli saymaktadır. Bunların leşlerinin düştüğü her yer kirli sayılmaktadır. Hatta leşlerinin üzerine düştüğü fırın ya da ocak dahi parçalanmalıdır. *“Üzerine düştüğü ister fırın olsun, ister ocak, parçalanmalıdır. Çünkü onlar kirlidir ve sizin için kirli sayılacaktır.”*⁴²

f. Yırtıcı Kuşlar

Tevrat, kuşların kirli olanlarını da açıklamış ve isimlerini de belirtmiştir. Hatta Tevrat, onlardan *“tiksindirici kuşlar”* olarak bahsetmiştir. Tevrat'ın ismini açıkladığı kuşlar: kartal, kuzu kartalı, kara akbaba, çaylak, doğan türleri, bütün karga türleri, baykuş, puhu, martı, atmaca türleri, kukumav, karabatak, büyük baykuş, peçeli baykuş, ishakuşu, akbaba, leylek, balıkçıl türleri, ibibik ve yarasadır.⁴³ Yasak olan bazı kuşlar, av kuşları olup çengel gagaya ve yırtıcı pençelere sahiptir. Bunlar aynı zamanda leş ile beslenen etobur kuşlardır. Bu özellikleri sebebiyle yasaklanmış olduklarına dair açıklamalar söz konusudur. Fakat bunların da istisnaları göze çapmaktadır: Örneğin; kuğu, toy, yarasa ve hüthüt gibi yırtıcı olmayanlar bunlar arasında sayılmaktadır.⁴⁴ Yasak kuşlarla ilgili bir diğer özellik, avlarını pençeleri altına alarak yemeleridir. Bu özellik *Dores ve Ohel* olarak adlandırılır. Tevrat böyle kuşları genel olarak “deli” kanlı ve acımasız olmalarından dolayı yasaklamıştır. Ayrıca bir kuş avını havada kapabiliyorsa bu kuş kesinlikle kaşer değildir. Kaşer olmayan kuşların genel özellikleri onların fazladan bir parmaklarının olmaması (yani ortadaki parmakları diğer ikisinden uzun değildir), kursaklarının olmaması, katılarının kolayca soyulmamasıdır.⁴⁵

⁴¹ Armutak, a.g.m., s. 47.

⁴² Levililer, 11/35.

⁴³ Levililer, 11/13-19.

⁴⁴ Örs, a.g.e., s. 130'dan naklen Mustafa Özbaş, **Yahudilikte Yiyecek ve İçecek Yasakları**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001, s. 59.

⁴⁵ Vayikra, 172.

g. Kaşer Olmayan Hayvanların Yumurtaları

Kaşer sayılan hayvanların ürünleri, örneğin yumurtaları kaşer olduğu gibi, kirli hayvanların yumurtaları da kirli sayılmakta ve yenmesine izin verilmemektedir. Yani murdar kuşların yumurtaları da murdardır. Talmud'da murdar sayılan kuşların yumurtalarıyla ilgili bilgiler ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Buna göre murdar yumurtalar oval değil yuvarlak, sarısı dışarıda, beyazı içeride olanlardır. Bu yüzden bazı kuşların yumurtalarını almadan önce hangi hayvana ait olduğu sorulmalı, isimleri bilinmediği takdirde satın alınmamalıdır. Fakat tavuk iyi tanınan bir cins olduğu için onun yumurtası bunun dışında kalmaktadır. Temiz, dolayısıyla da kaşer kuşların yumurtaları döllendiği takdirde murdar sayılmaktadır. Bu durum genellikle yumurtanın beyazında bir koyu noktanın oluşmasıyla anlaşılır. Bu sebepten bazı hahamlar, horozsuz tavuktan da çıksa, yumurtada görülen herhangi bir kan pıhtısının onu kirli hale getireceğini belirtmişlerdir. Ayrıca eğer yumurta civcive dönmeye başlamışsa onu yemek uçan haşerat yemek gibidir. Bu ister temiz isterse de murdar hayvanın yumurtası olsun, fark etmez. Yumurtada kan izinin bulunması da onu yasak kılan özelliklerdendir. Eğer kan yumurtanın sarısında ise bütün yumurta murdar olur. Akında ise kan pıhtısı alınarak geri kalan kısmı yenebilir. Bu durum aynı zamanda balıkları da kapsamaktadır. Murdar balığın karnındaki yumurta o hayvanın bir parçası sayılmakta ve dolayısıyla murdar olduğu için yenmesine izin verilmemektedir.⁴⁶

h. Böcekler

Tevrat'ın iğrenç olarak kabul ettiği diğer canlı türleri ise dört ayaklı ve kanatlı böceklerdir. Sadece çekirgenin dört türü Yahudiler için helal kabul edilmiş olup diğer dört ayaklı ve kanatlı böceklerin hepsi haram kabul edilmiştir. Ayrıca Tevrat, küçük kara hayvanlarından karnı üzerinde sürünen canlıların da yenilmesini yasaklamıştır. Bunlar ister dört ayaklı, isterse çok ayaklı olsunlar durum aynıdır. Yani karınca, kırkayak, akrep, salyangoz, yılan, solucan gibi küçük hayvanlar Yahudilikte iğrenç sayılmakta ve yenilmesi haram kabul edilmektedir. Sadece karnı üzerinde sürünenler değil, kanatlı böcekler de Tevrat'a göre kirli sayılmaktadır. *“Bütün kanatlı böcekler sizin için kirli sayılır. Hiçbirini yemeyeceksiniz.”*⁴⁷ Balın yenmesine karşın, arı da Tevrat'ta yenmesi yasaklanmış böcekler

⁴⁶ Maimonides, The Code-Holiness, Forbidden Foods, 3:7-9, 3:10, 3:18-19, s. 165-166, 168 ve J.H.G., “Dietary Laws”, JE, s. 596'dan naklen Yüksel, a.g.e., s. 144-145.

⁴⁷ Yasa'nın Tekrarı, 14/19.

arasına girmektedir. Tevrat'ta, bu hayvanların yenilmelerinin yasaklanmasındaki amaç insanların manevi açıdan kirlenmelerini önlemektir. *“Bunların hiçbirleriyle kendinizi kirlletmeyin, iğrenç duruma sokmayın, kirli duruma düşmeyin.”*⁴⁸

ı. Dişileri İle Yavruların Aynı Günde Kesilmesi

*“Bir buzağı, kuzu ya da oğlak doğduğu zaman, yedi gün anasının yanında kalacaktır. Sekizinci günden itibaren yakılan sunu olarak RAB'be sunulabilir... İster inek, ister davar olsun, hayvanla yavrusunu aynı gün kesmeyeceksiniz.”*⁴⁹ Bu yasak gereği Yahudiler, hayvanların dişileriyle yavrularını aynı günde kesemezler. Aynı günde kesilen hayvanların dişileri ve yavruları kaşer sayılmayacaktır. Bu yasak sadece çiftlik hayvanlarını kapsamaktadır. Çünkü sadece çiftlik hayvanları Tanrı'ya kurban olarak sunulabilir. Dolayısıyla bu yasak kaşer olan yabani hayvanlar ve kuşlar için geçerli değildir.

i. Sakat Hayvanlar

Tevrat'ın yenilmesini yasakladığı hayvanlardan bir diğeri, kör, sakat, yaralı, yarası irinli, kabuklu ya da uyuz olanlarıdır. Bir hayvanın kaşer olması için hiçbir eksiğinin bulunmaması gerekmektedir. Hatta Tanrı'ya kurban olarak sunulan hayvanın kabul olunması için bile o hayvanın kusursuz olması gerekmektedir. Aksi takdirde kurban kabul edilmeyecektir.⁵⁰

j. Leş Yeme Yasağı

Ayrıca Tevrat, kendiliğinden ölmüş veya yırtıcı bir hayvan tarafından parçalanmış olan hayvanın etini yemeyi de yasaklamıştır. *“Ölü bulunmuş ya da yabani hayvanlar tarafından parçalanmış bir leşi yiyerek kendini kirlletmeyecektir.”*⁵¹ Fakat Tevrat'ta geçen leş yeme yasağı bütün insanlar için değil, sadece Yahudiler için geçerlidir.⁵² Tevrat,

⁴⁸ Levililer, 14/43.

⁴⁹ Levililer, 22/27-28.

⁵⁰ Levililer, 22/21-22.

⁵¹ Levililer, 22/8.

⁵² Yahudilikle İslam'ın en göze çarpan farklarından biri Yahudilerin kendileri için haram saydıklarının sadece kendilerini kapsadığını düşünmeleridir. Fakat Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de emrettiklerini bütün insanlar için geçerli kılmaktadır. Bunun bir örneği olarak leş yeme yasağı vardır ki, bu Kur'an-ı Kerim'de açıkça belirtilmektedir: *“Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilene haram kıldı...”* Bu yasağa yırtıcı hayvan tarafından öldürülen ve ayrıca boynuzlanarak öldürülen hayvanlar da dâhildir. *“... (henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç; boğulmuş, darbe sonucu ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar ile dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar, bir*

Yahudilere leş yememeyi ve hiçbir şekilde leşe dokunmamayı emretmiştir. “Benim kutsal halkım olacaksınız. Bunun içindir ki, kırdan parçalanmış hayvanların etini yemeyecek, köpeklerin önüne atacaksınız.”⁵³ “Kendiliğinden ölen hiçbir hayvanın etini yemeyeceksiniz. Ölü hayvanı yemesi için kentlerinizde yaşayan bir yabancıya verebilir ya da öteki yabancılara satabilirsiniz. Siz Tanrınız RAB için kursal bir halksınız.”⁵⁴ Yani Tevrat, İsrailoğulları’na hayvan leşi yemeyi yasakladığı halde, bunun başka din mensuplarına satılmasında bir sakınca görmemektedir. Hatta “köpeklerin önüne atacaksınız” ifadesi ile diğer pasuktaki “yemesi için kentlerinizde yaşayan bir yabancıya verebilir ya da öteki yabancılara satabilirsiniz” cümlesi Yahudilerin başka din mensuplarını kendilerinden ne kadar aşağı gördüklerinin bir göstergesidir. Yani leşin, yemesi için bir garibe verilebileceği veya dışarıdan gelip giden bir yabancıya satılabileceği müsaadesi vardır.⁵⁵ Yahudi düşüncesine göre onlar, İsrailoğulları’na emredilen mukaddes vazifelerle mükellef olmadıkları için kendiliğinden ölen hayvanın etini yiyebilirler.⁵⁶ Yahudiler bütün bunları kendilerinin Tanrı tarafından kutsandıklarına ve Tanrı’nın kutsal bir halkı olduklarına bağlamaktadırlar.

Zarurettten ya da herhangi bir başka sebepten dolayı kaşer olmayan (ölü bulunan ya da yabanıl bir hayvanın parçaladığı) hayvanın etini yiyen veya yutan insanın günahattan kurtulması için mikveye dalması gerekir ve akşama kadar tame kalır. “Yerli olsun, yabancı olsun ölü bulunduğu ya da yabanıl hayvanların parçaladığı bir hayvanın leşini yiyen herkes giysilerini yıkayacak, kendisi de yıkanacak, akşama kadar kirli sayılacaktır. Ancak bundan sonra temiz sayılacaktır.”⁵⁷ Hatta Hezekiel, RAB’ba bağlılığını ispatlamak için O’na

de fal oklarıyla kismet aramanız size haram kılındı. İşte bütün bunlar fisk (Allah’a itaatten kopmak)tır.” Fakat bir ayrıntıya dikkat çekmek gerekir. Şöyle ki, ayet el kerime’de dikkat edilirse Yüce Allah, bu önemli yasakları zikrederken, “henüz canı çıkmamış iken kestikleriniz hariç” kaydını da koymaktadır. Yani hayvanın yenilebilir olması için kesim esnasında canlı olması ve bu kesim sonrasında ise ölmüş olması gerekmektedir. Fakihlerin çoğunluğu bu canlılığın, kesim esnasında hayvanın hareket edip etmemesi veya kanın akıp akmamasıyla belli olacağını belirtmektedirler. Günümüzde Avrupa ülkelerinde hayvan kesiminden önce şok suretiyle hayvan önce bayıltılır, daha sonra da kesilir. Fakat İslam’a göre elektrik şokuna tutulan hayvanın yukarıda de belirtildiği üzere ölmemiş olması ve ayrıca kesildikten sonra kanın fişkırması gerekmektedir. Bkz. Bakara, 2/173; Maide, 5/3; Kaya, a.g.e., s. 107; Karaman vd., Tefsir, I, 258; Remzi Kaya, **Kur’an-ı Kerim’e Göre Ehl-i Kitap ve İslam (Ehl-i Kitap, Dinler ve İslam Dini)**, Altınkalem Yayınları, Ankara 1994, s. 272.

⁵³ Mısır’dan Çıkış, 22/31.

⁵⁴ Yasa’nın Tekrarı, 14/21.

⁵⁵ Baki Adam, Yahudiliğin Hıristiyanlığa ve İslam’a Bakışı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XXXVII, Sayı: 1, 1997, 339.

⁵⁶ Fatma Yüksel, **İslam Hukuku ve Yahudi Hukuku’nda Helal-Haram Kavramları Açısından Gıdalar**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003, s. 139.

⁵⁷ Levililer, 17/15.

“Hiçbir zaman kirli sayılan bir şeye dokunmadım. Gençliğimden bu yana kendiliğinden ölmüş ya da yabanıl bir hayvan tarafından öldürülmüş bir hayvanın etini yemedim, ağzıma kirli sayılan et koymadım”⁵⁸ demiş, bunun karşılığında RAB da ona bazı konularda taviz vermiştir. Kişinin tame olabilmesi için yenilmesi yasak olan hayvan etinden en az bir kayazit (27 gr.) büyüklüğünde yemesi gerekir.⁵⁹

k. Başkası Tarafından Kesilen Etin Yenme Yasağı

Bilindiği üzere, Musa'nın Sina dağına çıkıp indiği süre içinde İsrail halkı altın buzağı yapıp ona tapmış, bunun üzerine ceza olarak yaklaşık üç bin kişi yüksek bir yerden atılarak idam edilmiştir. Buradan yola çıkılarak Tevrat, İsrailoğulları'na başka milletlerin kendi tanrıları (putları) adına kestikleri kurbanları yemelerini yasaklamıştır. Hatta bu kurbanlar kaşer kurallarına uygun olarak kesilse ve pişirilseler bile, onların yenilmeleri kesin olarak yasaktır. Çünkü böyle bir hayvanın etini yemek Yahudilere göre putlara tapmak demektir. Bununla da Yahudiler putperestliğe ve başka milletlere karşı kesin tavır almakta ve aynı zamanda onlarla yaklaşım kültürlerini benimsememektedirler. “Başka ilahlara tapmayacaksınız. Çünkü ben adı Kıskanç bir RAB’im, kıskanç bir Tanrı’yım. Ülke halkıyla herhangi bir antlaşma yapmayın. Yoksa onlar başka ilahlara gönül verir, kurban keserken sizi de çağırırlar; siz de gider yersiniz.”⁶⁰ Diğer taraftan, Tevrat’a göre başka milletlerin ilah ve putlarına kurban kesmenin veya kesilen kurbanı yemenin cezası da ölümdür. “RAB’den başka bir ilaha kurban kesen ölüm cezasına çarptırılacaktır”⁶¹

l. İnsan Öldüren Hayvanın Yenme Yasağı

Tevrat'ta en ilgi çekici yasaklardan biri de bir hayvanın insan öldürmesi karşılığında etinin yenmemesi yoluyla o hayvanın Yahudiler tarafından dolaylı olarak cezalandırılmış olmasıdır. Mesela bir boğa bir insanı öldürdüğü takdirde eti kirli sayılacak, yenmesine kati surette izin verilmeyecektir. Boğa da taşlanmak suretiyle öldürülecektir. “Eğer bir boğa bir erkeği ya da kadını boynuzuyla vurup öldürürse, kesinlikle taşlanacak ve eti yenmeyecektir. Boğanın sahibi ise suçsuz sayılacaktır.”⁶² Ayrıca boğanın saldırganlığını bildiği ve sahip çıkmadığı takdirde boğayla birlikte sahibi de öldürülecektir.

⁵⁸ Hezekiel, 4/14.

⁵⁹ Kılıç, a.g.e., s. 96.

⁶⁰ Mısır'dan Çıkış, 34/14-15.

⁶¹ Mısır'dan Çıkış, 22/20.

⁶² Mısır'dan Çıkış, 21/28.

*“Ama saldırganlığı bilinen bir boğanın sahibi uyarılmasına karşın boğasına sahip çıkmazsa ve boğası bir erkeği ya da kadını öldürürse, hem boğa taşlanacak, hem de sahibi öldürülecektir.”*⁶³ Bu yasa Yahudilikte “Boynuzlarıyla Öldüren Öküz” yasası olarak bilinmektedir. Böyle bir yasanın mevcudiyeti Musa Yasaları’nın insan hayatına verdiği değeri vurgulamaktadır.⁶⁴

Yahudilerin kaşer olmayan etleri yemekle sadece fiziksel değil, ruhsal yönden de kirlenmelerini önlemek için Tevrat, onları kirli olanı temizden ayırt edebilmeleri konusunda uyarılmaktadır. *“Kirli olanı temizden, eti yeneni eti yenmeyenden ayırt edebilmemiz için hayvanlar, kuşlar, suda toplu halde yaşayan bütün canlılar ve küçük kara hayvanlarıyla ilgili yasa budur.”*⁶⁵ Yani Tevrat’ı ve kanunlarını sadece kurumsal olarak değil, aynı zamanda pratik uygulamada da ayrıntılarıyla bilmek gerekmektedir. Zira bu, her Yahudi’nin en kutsal görevidir. Fakat bazı hahamlara göre bahsi geçen ayırım, kuşlar ve küçük deniz hayvanları için geçerlidir. Çünkü Tevrat bu hayvanlar için açık işaretler vermemiştir.⁶⁶

5. Deniz Hayvanları

a. Balık ve Diğer Deniz Ürünleri

Tevrat, denizde ve akarsularda yaşayan balık ve diğer canlıların kaşer olma özelliklerini onların pullu ve yüzgeçli olmalarına bağlar. Dolayısıyla denizde ve suda yaşayan balık ve diğer hayvanlardan yüzgeçsiz ve pulsuz olanları Yahudiler için haram kabul edilmektedir. *“Denizde, akarsularda yaşayan pullu ve yüzgeçli canlıların etini yiyebilirsiniz. Denizdeki ve akarsulardaki bütün pulsuz ve yüzgeçsiz canlılar –suda toplu halde yaşayanlar ve ötekiler– sizin için iğrenç sayılır. Bunlar sizin için iğrenç sayılacak. Etlerini yemeyecek, leşlerinden tiksineceksiniz.”*⁶⁷ *“Ama pulsuz ve yüzgeçsiz canlıların hiçbirini yemeyeceksiniz. Bunlar sizin için kirli sayılır.”*⁶⁸ Tevrat pasuklarından da anlaşıldığı üzere, sadece yüzgeçli ve pullu balık ve su hayvanlarının yenilmesi helal kabul edilmiştir. Ayrıca deniz hayvanlarından yasak olanları omurgasız her türlü (kabuklular ve yumuşakçalar ile birlikte eklembacaklılar dâhil) amfibiler, sürüngenler ve deniz memelileri

⁶³ Mısır’dan Çıkış, 21/29.

⁶⁴ Johnson, a.g.e., s. 47.

⁶⁵ Levililer, 11/46-47.

⁶⁶ Vayikra, 203.

⁶⁷ Levililer, 11/9-11.

⁶⁸ Yasa’nın Tekrarı, 14/10.

içerir.⁶⁹ Dolayısıyla yılanbalığı, kedibalığı, köpekbalığı, yunus balığı ve balina gibi pulsuz ve yüzgeçsiz balıkların, midye, istiridye, ahtapot, karides, yengeç ve denizkestanesinin yenilmesi haram kabul edilmiştir. Bu yasakların içine kalamar, salyangoz, yılan, deniz kaplumbağası, kerevit, Fransız kurbağaları gibi hem denizde, hem de karada yaşayan hayvanlar da girmektedir.⁷⁰ Deniz hayvanlarına getirilen bir başka yasaklama ise Şabat günü yasağıdır.⁷¹ Normal şartlarda yenilmesi kaşer olan deniz hayvanları, Şabat günü avlandığında yasak kabul edilmiştir.⁷² Fakat İsrailoğulları tarihinde *Eyle Yahudileri Şabat*'ı ihlal ederek balık tutmuşlardır. Eyle Yahudilerinin bu tarihi mesleklerini İslami döneme kadar sürdürdükleri belirtilmektedir. Ayrıca balıkçılıkla uğraşan Eyle Yahudileri bunun ticaretini de yapmışlardır.⁷³

Diğer taraftan deniz ürünleri konusunda fikir ayrılığı yaşayan Yahudiler de vardır. Örneğin, Muhafazakâr ve Ortodoks Yahudiler arasında iki tür balıkla ilgili tartışmalar doğmuştur. Bu balıklar mersin balığı ve kılıçbalığıdır. Ortodoks Yahudiler bu balıkların pullara sahip olmadıklarını, Muhafazakâr Yahudiler ise onların pullu olduklarını savunmaktadırlar.⁷⁴

b. Balık Satın Alırken Dikkat Edilmesi Gerekenler

Yahudi geleneğinde deniz ürünlerinin yenmesi ile ilgili yasaklar, onları satın alırken de uygulanmaktadır. Bu konuda özellikle hassasiyet gösterilmektedir. Mesela bir

⁶⁹ Yaakov Tipograf, Kaşrut v Stranax SNG, s. 14; Şteynzalç, a.g.m. s. 26.

⁷⁰ Kılıç, a.g.e., s. 107.

⁷¹ Şabat günü yasağı ile ilgili Kur'an'da çok açık belirtilen ayetler bulunmaktadır. Allah İsrailoğullarına bir imtihana tabi tutmuş, fakat onlar bu yasağı ihlal etmişlerdi. Kur'an-ı Kerim'de Cumartesi yasağını çiğneyenlere azabın verildiği buyrulmaktadır. "*(Ey Muhammed!) Onlara, deniz kıyısında bulunan kent halkının durumunu sor. Hani onlar Cumartesi (yasağı) konusunda haddi aşıyorlardı. Zira tatil yaptıkları Cumartesi günü balıklar onlara akın akın geliyor, tatil yapmadıkları (diğer) günlerde ise gelmiyorlardı. İşte onları yoldan çıkmaları sebebiyle böyle imtihan ediyorduk.*" Fakat İsrailoğulları bu yasağa uymayarak Yüce Allah'ın azabına uğramışlardı. "*Şüphesiz siz, içinizden Cumartesi yasağını çiğneyenleri bilirsiniz. Biz onlara, 'Aşağılık maymunlar olun' demiştik.*" Bu cezanın mahiyeti konusunda farklı tefsirler bulunmaktadır. Aynı zamanda bu konuya bilimsel bir yaklaşımdan açıklama getirenler de olmuştur. Şöyle ki, British Columbia Üniversitesi profesörlerinden kan kimyacı Dr. David Dolphi, tarihin farklı dönemlerinde ender görülen bir bela ve müsibet olarak kan kimyasındaki bozulma sonucunda insan şeklinin olağanüstü şekilde deforme olarak tıpkı hayvanlara benzer hale geldiğini keşfetmiştir. Bu hastalığa tıpta "Progeria" deniliyor. Kanda meydana gelen bu hastalık sonucunda insanın organları şekil değiştiriyor, yüz ve beden tamamen hayvanlarda olduğu gibi kullanıyor. Dolayısıyla da bu hastalığa yakalanan biri her haliyle insandan çok, bilinen bir hayvana benziyor. Bkz. Bakara, 2/65; A'raf, 7/163; Mustafa İslamoğlu, İsrailoğulları'ndan Ümmet-i Muhammed'e Yahudileşme Temayülü, Denge Yayınları, İstanbul 2001, s. 58.

⁷² Şemot, 229, Behar, a.g.e., s. 141.

⁷³ Hamid Muhammed, Ehlü'z-Zimme fi Biladi's-Şam fi'l-Fetretü'l-Ümeviyye, Ürdün 1997, s. 127'den naklen Arslantaş, a.g.e., s. 120.

⁷⁴ Yosef Teluşkin, *Evreyskiy Mir*, "Geşarim", Nyu-York 1995, s. 330.

Yahudi herhangi bir deniz ürünü satın alırken alış verişini mutlaka başka bir Yahudi ile yapmalıdır. Zira kaşer olma alametleri açıkça görünmeyen ve kafası koparılmış olarak satılan balık, dürüstlüğüne ve gıda kurallarına riayette hassasiyetine güvenilmeyen bir satıcıdan alınmamalıdır. Ancak böyle bir balık, İsrail topraklarında Yahudilerin çoğunlukta yaşadığı bir yerde herhangi bir Yahudi'den alınabilir. Yahudi olmayan kişinin sattığı salamura balığın kafası yoksa ve hangi türe ait olduğu bilinmiyorsa onu yemek de yasaklanmıştır.⁷⁵ Ayrıca eğer balığın pulları ve yüzgeçleri kesilmişse ve balığın kaşer olmasında şüphe varsa, bu halde balık alınamaz. Balığı satanın balığın kaşer olduğunu söylemesine rağmen yine de alınmamalıdır.⁷⁶

B. BİTKİSEL YİYECEKLER

1. Zamana Bağlı Olmayan Yasaklar

Yahudilikte etin yanı sıra, meyve vb. ürünlerin yenilmesi konusunda da yasaklar konulmuştur. Bu yasakların birçoğu zamana bağlı yasaklardır. Zamana bağlı olmayan yasaklara Tevrat, şu şekilde açıklama getirmiştir: *“Ama suya konmuş tohumun içine düşerse, tohum sizin için kirlidir.”*⁷⁷ Yani su veya bazı sıvılar ile ıslatılan tohuma hayvan leşi dokunursa o tohum kirli sayılacaktır. Ama eğer o tohum tekrar toprak ile temasa geçerse (toprağa kök salmaya başlarsa) eski saflığını geri kazanmış olacaktır.⁷⁸ Ayrıca Tevrat dört ayaklı uçucu böcekleri tiksindirici olarak kabul ettiğinden, bu böceklerin bulunduğu meyvelerin temizlenmeden yenmesi yasaktır. Bir diğer husus da aynı tarla içinde iki ayrı ürünün ekilmesine getirilen yasaklamadır. *“Bağına iki çeşit tohum ekmeyeceksin. Yoksa ektiğin tohumun da bağın da ürününü kullanamazsın.”*⁷⁹ Örneğin, farklı sebze tohumu ile üzüm tohumunu birlikte ekmek yasaktır. Başka şekilde ifade edersek, bir sebze, bir tahıl ve bir üzüm tohumunu birlikte ekmek bu yasağın ihlali anlamına gelir. Ayrıca bir tarlada üzüm veya tahıl tohumu olmasa bile, iki farklı sebze

⁷⁵ Maimonides, The Code - Holiness, Forbidden Foods, 3:21, 23, ss. 168-169'dan naklen Fatma Yüksel, **İslam Hukuku ve Yahudi Hukuku'nda Helal-Haram Kavramları Açısından Gıdalar**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2003, s. 131.

⁷⁶ Eliezer Vulf, **Kak Soblyudat Kaşrut v Nekoşernom Mire**, Nyu-York, s. 34.

⁷⁷ Levililer, 11/38.

⁷⁸ Kılıç, a.g.e., s. 117.

⁷⁹ Yasa'nın Tekrarı, 22/9.

tohumunu da bir arada ekmek yasaktır. Bu yasakların ihlali durumunda ceza söz konusudur.⁸⁰

2. Farklı Cins Hayvanların Sürdükleri Tarla

Tevrat'taki bir diğer pasuk da tarlanın farklı cins hayvanlar ile sürülmesiyle ilgilidir: “Çift sürmek için eşeği öküzle birlikte koşmayacaksın.”⁸¹ Yani Tevrat, iki ayrı ürün ekilen tarlanın meyve ve sebzesini ve farklı cins hayvanların sürdükleri tarlanın ürünlerini yemeyi yasaklamıştır. Aynı zamanda herhangi bir yükün taşınması için de iki farklı cins hayvan kullanılmamalıdır. Bu yasakların başlıca sebebi hayvanların aynı güçte olmamalarıdır. Nitekim bir hayvan diğerine göre daha güçlü olacağı için, güçsüz olan güçlü olana ayak uyduramayacak, sonuç olarak acı çekecektir. Diğer taraftan tarlayı süren iki hayvandan birinin geviş getiren, diğerinin geviş getirmeyen olması da onlardan birine acı çektirme ihtimalini meydana getirecektir. Çünkü geviş getiren hayvan geviş getirdiği zaman diğer hayvan bundan eziyet çekecektir. Zira geviş getirmeyen hayvanın o sırada yiyecek bir şeyi olmayabilir.⁸²

3. Zamana Bağlı Yasaklar

Zamana bağlı yasaklamalar ise şunlardır:

1. Pesah Bayramı boyunca mayalı ekmek yeme yasağı. Pesah Bayramı boyunca Yahudiler için mayasız ekmek yemek dini bir vecibe sayılmaktadır.
2. Erest–Yisrael’de (İsrail Ülkesi) hasat zamanı tarla sahibine tarlanın köşelerindeki ürünü ve ekinden yere düşen başakları toplama yasağı. Bu yasağın en önemli sebebi bağdaki ürünlerin tamamından ve yere düşen meyvelerden fakir ve gariplerin de faydalanması içindir.
3. *Şemita* (feragat, serbest bırakma, halka açma) veya *Şabat Yılı*⁸³ denilen toprağın ekilmediği yedinci yıl yasağı. İsrail ülkesinde yaşayan çiftçiler, altı yıl ettikleri tarlanın yedinci yılda ürününü hasat edip yemeyeceklerdir. Çünkü İsrail

⁸⁰ Devarim, 483.

⁸¹ Yasa'nın Tekrarı, 22/10.

⁸² Devarim, 485.

⁸³ Şemita: Sabatik Yıl. Tatbikatta, Tevrat'ın bir emri olup; 7 yıllık bir dönencede toprağın 7. yıl işlenmeyip nadasa bırakılması. Burada borçların silinmesi de söz konusudur. Bkz. Yusuf Besalel, a.g.e., III, 674.

ülkesinde bir tarlada tarım altı yıl yapılır ve yedinci yıl hiçbir tarım ürünü ekilmeden toprak dinlendirilir.

4. Pesah'ın ikinci günü *Omer* (Demet)⁸⁴ Tanrı'ya *Minha*⁸⁵ Kurbanı olarak sunuluncaya kadar yeni hasat edilmiş ekinin ve ondan yapılmış ekmeğin yenilmesi yasağı.⁸⁶

Zamana bağlı yasaklamalardan en önemlisi Şabat Bayramı boyunca getirilen yasaklardır ki, bunlar sadece meyve, sebze vb. ürünleri değil her şeyi kapsamaktadır. Çünkü Şabat günü bir dinlenme günü olarak kabul edilir ve bu günde hiç kimse iş yapamaz. Dolayısıyla Şabat günü herhangi bir hayvanın avlanması, kesilmesi, meyve, çiçek veya otların koparılması, ağaçtan düşen meyvelerin veya bahçedeki sebzelerin yenmesi, hatta bunlara dokunulması dahi yasaktır. Ayrıca Şabat günü toprağa herhangi bir şey ekmek, herhangi bir aletle veya elle bir şey ayıklamak ya da bir yemeğin içinden, yabancı bir maddeyi çıkarmak da yasaktır. Yemeğin içinde herhangi bir yabancı madde varsa bu madde yemeğin bir kısmı ile beraber çıkartılır. Herhangi bir yemek, hatta çiy ekme bile pişirilmesi, yemek ısıtılması yasaktır, fakat soğuk yemekler çok ısınmayacak şekilde ateşe yakın konulabilir. Şabat günü yemek pişirmek yasağı, ateş yakma yasağından kaynaklanmaktadır.⁸⁷ Şabat günü ateş yakan bir kimse Tevrat'ın iki emrini ihlal etmiş olur: “*Şabat Günü konutlarınızda ateş yakmayacaksınız*”⁸⁸ ve “*Ama yedinci günü bana, Tanrın RAB'be Şabat Günü olarak adanmıştır. O gün sen, oğlun, kızın, erkek ve kadın kölen, hayvanların, aranızdaki yabancılar dâhil, hiçbir iş yapmayacaksınız.*”⁸⁹ Şabat günü iş yapan ölümle cezalandırılacaktır.

⁸⁴ Omer, Bet Amikdaş'a götürülen demetin ölçüsü. Pesah'ın ikinci gününde Bet Amikdaş'a bir “efa” (yaklaşık olarak 2,2 litre) tutarındaki bir miktar yeni mahsul arpa götürüldü. Tevrat'taki talimata göre bu hasat ürünü, “Şabat'tan sonraki gün” takdim edilmelidir. Bkz. Yusuf Besalel, a.g.e., II, 450.

⁸⁵ Kelime anlamı hediye, sunu olan Minha, unun zeytinyağı dökülerek çeşitli şekillerde pişirilmesiyle yapılan kurban türüdür. Minha Kurbanı, en kaliteli buğday unu, zeytinyağı ve günlükten oluşur. Çoğu zaman unun yoğrulması için ılık su da eklenir. Minha Kurbanı'nın beş farklı türü vardır. Minha, malzemesinin basitliği ve ucuzluğu nedeniyle, hayvan kurbanı yapmaya gücü yetmeyenler için alternatif kurban özelliği taşımaktadır. Günümüzde kurbanların kabulü Mabet'in varlığına bağlandığında, Minha Kurbanı da uygulanmamaktadır. Kılıç, a.g.e., s. 54.

⁸⁶ Kılıç, a.g.e., s. 108, 111, 112, 115.

⁸⁷ Behar, a.g.e., s. 140-145.

⁸⁸ Mısır'dan Çıkış, 35/3.

⁸⁹ Mısır'dan Çıkış, 20/10.

4. Yas Törenleri Yasakları

Yahudilikte matem ve yas törenlerinde de herhangi bir şey yemek yasaktır. Matemli kişilerin yedi gün boyunca bir iş yapmaları da yasaktır. Yedi gece boyunca arkadaş ve komşular yemek vermelidir. Arkadaş ve komşuların ölenin yakınlarına getirdiği yemekler yas ekmeği veya “teselli kâsesi” diye nitelendirilir. Zira ölenin evine bulaşan kirlilik orada yemek hazırlanmasına engel olur⁹⁰. Hatta kişi öldükten sonra cesedin bulunduğu yere yemek türü şeyler sokulmamalıdır.⁹¹

II. HARAM KABUL EDİLEN İÇECEKLER

Hayat kaynağı ve sadece insanların değil kâinattaki bütün canlıların yaşaması için hayati öneme sahip olan su, yerkürenin yapısını oluşturan en önemli unsur sayılmaktadır. Aynı zamanda su, yaşamın her dalında olduğu gibi özellikle canlıların beslenmelerinde de çok önemli yere sahiptir. Yahudiler günlük hayatta tüketilen içeceklerin bilhassa kaşerut kurallarına uymasına çok dikkat etmekte, bu konuda oldukça hassas bir tutum göstermektedirler.

Yahudilikte yiyecekler için geçerli olan genel yasaklama kuralları içecekler için de geçerlidir. Bu bağlamda, kaşer olmayan hayvan leşlerinin bulaştığı, tame durumdaki kişinin dokunduğu ve putperestlerin ibadetlerinde kullandıkları içeceklerin tüketilmesi, Yahudiler için yasak sayılmaktadır. Aynı zamanda yiyecek kaplarıyla ilgili kurallar, içecek kapları için de geçerlidir. Eti yenmeyen, kirli sayılan hayvanların –gelincik, fare, bütün kertenkele türleri –geko, varan, duvar kertenkelesi, düz keler –bukalemun –leşlerinin dokunduğu her sulu yiyecek ve içecek kirli sayılmaktadır. “*Bunlardan biri (gelincik, fare, bütün kertenkele türlerinin leşi) toprak kabın içine düşerse, kabın içindekiler kirli sayılacaktır. Toprak kap kırılmalıdır. Toprak kaptaki sulu yiyecek ve her içecek kirli sayılacaktır.*”⁹² Aynı zamanda eti yenen hayvanların leşlerinin dokunduğu sulu yiyecek ve içecekler de kirli sayılmaktadır.

⁹⁰ Vaux, a.g.e., s. 97.

⁹¹ Alalu vdğr., a.g.e., s. 145, 147.

⁹² Levililer, 11/34-35.

Tevrat'a göre leş, küçük göl sarnıcı veya mikveye düşerse bunlar içindeki su temiz kabul edilmektedir. *“Ancak kaynak ya da su sarnıcı temiz sayılacaktır”*⁹³ İçinde kurt ya da böcek bulunabilecek nehir veya ırmak suları, eğer içilebilecek temiz su bulunamazsa iyice filtrelendikten sonra kaynatılarak içilmelidir. Ancak kullanılan filtre en küçük böceği dahi süzebilecek nitelikte olmalıdır.⁹⁴ Fakat böceklenen bal ve sirkenin süzülerek kullanılması yasaktır. Bunları kullanmak için ilk önce yüksek ateşte böcekler ölünceye kadar kaynatılmalı ve sonra da süzülmalıdır.⁹⁵

A. HAYVANSAL İÇECEKLER

1. Süt Yasağı

Yahudilikte yenilmesi yasak olan hayvanların eti, yumurtası gibi gıdalarla ilgili kurallar, aynı hayvanların sütü ve sütünden üretilen içecekler için de geçerlidir. Tevrat'ta deve, kaya tavşanı, tavşan gibi geviş getiren ama çatal tırnaklı olmayan ve domuz gibi çatal ve yarık tırnakları olan fakat geviş getirmeyen hayvanların etinin yenmesi yasak olduğu gibi, onların sütünün ve sütünden üretilen içeceklerin içilmesi de yasaktır.

2. Tevrat'ta Yasak Olan Altı Sıvı

Yahudi dini kuralları gereği, içilmesinde ve kullanılmasında –kan hariç- bir sakınca bulunmayan çiy, zeytinyağı, şarap, süt, kan ve baldan oluşan altı sıvı bulaştığı yiyeceği tuma kapmaya elverişli hale getirir.⁹⁶ Bu altı sıvıyla ıslak hale gelen herhangi bir kaşer yiyecek tame sayılmaktadır. Ayrıca, bu sıvılar arasında kanın, kendisi bir tamedir. Aslında söz konusu olan bu sıvıların tuma kaynağı olup olmaması değil, su ile ıslanmış olan tohuma hayvan leşinin düşmesiyle tohumun tame olmasıdır. Hahamlar, Tevrat'taki ifadeden hareketle, sözü edilen altı sıvının da su gibi bulaştığı maddeyi ıslak hale getirme özelliğini belirtmişlerdir. Ayrıca, tohumla ilgili kural, hahamlar tarafından genelleme yapılarak her yiyecek maddesi için geçerli kılınmıştır. *“Eğer bu hayvanlardan birinin leşi ekin tohumunun üzerine düşerse, o tohum temiz sayılacaktır. Ama suya konmuş tohumun içine düşerse, tohum sizin için kirlidir”*⁹⁷

⁹³ Levililer, 11/37.

⁹⁴ Alalu vdğr., a.g.e., s. 122.

⁹⁵ Behar, a.g.e., s. 164.

⁹⁶ Kılıç, a.g.e., s. 120.

⁹⁷ Levililer, 11/37-38.

3. Kan Yeme Yasağı

Tevrat'ta belirtilen yasaklar içerisinde en çok bahsi geçen kan yeme yasağıdır.⁹⁸ Kan, İbranice'de "Dam" anlamına gelmektedir. Kutsal Kitap'taki öğretiye göre yaşamın kaynağı olan temel sıvı⁹⁹ olduğundan, Yahudilikte kan yemek kesin olarak yasaklanmıştır. Yahudilere göre, Tanrı'dan başka yaşam ve güç kaynağı olmadığından; öteki "yaşam", yani kan yenmemelidir. Zira Tevrat, "kan candır" der. Kan yaşamın sembolüdür ve yaşam ise Tanrı'ya aittir. Kan, su gibi yere dökülmelidir.¹⁰⁰ "*Ama kan yememeye dikkat edin. Çünkü ete can veren kandır. Etle birlikte canı yememelisiniz. Kan yememelisiniz; kanı su gibi toprağa akıtacaksınız.*"¹⁰¹ Bu pasuktan anlaşıldığı üzere, Tevrat'a göre hayvanın kanı "can" olarak değerlendirilmektedir. Zira can fiziksel temsilci olarak nitelendirilmektedir. Çünkü kan, canın bedendeki varlığını sürdürebilmesi için gereken fiziksel kuvveti sağlamaktadır. Ayrıca hayvan kanı yemek hayvanın manevi doğasını da onunla birlikte özümsemek demektir. Oysaki insan maneviyatı hedeflemelidir.¹⁰² Bu nedenle de kesilmiş etin kanlı şekilde yenmesi kesin olarak yasaklanmıştır. Fakat sözlü Tevrat'ın buna şöyle bir açıklaması vardır: sadece arteriyel ve ven yasaktır, ette olan kapiler (kılcal) kanlar yasak değildir. Eğer yemek yaparken kılcal damarlardan kan ete dağılıyorsa, o et artık kaşer sayılmaz. Dolayısıyla o etin yenilmesi yasak hale gelir.¹⁰³ Buna göre, kasaptan alınan etin, "kaşer" olsa bile evde tüm kanından arındırılması ve yenilebilir hale getirilmesi gerekmektedir. Ancak o zaman etin "Kaşer" olduğu kesinleşmiş olacaktır. Etin kandan arındırılması için gerekli olan işlem ise üç aşamalıdır: Et önce yarım saat suya batırılır, sonra tuzlanarak bir süre bırakılır ve daha sonra tekrar yıkanır.¹⁰⁴ Bir başka yöntem de ciğer, dalak vs. gibi iç organların bol kan içerdikleri için yıkanıp tuzlandıktan sonra doğrudan ateş üzerinde yakılarak kanlarının akıtılmasıdır. O yüzden de herhangi bir hayvan ya da kuş avlanırsa, kanı akıtılıp üstü toprakla örtülmelidir. Kesilen hayvan veya kuşların kanı kesim zamanı toprak veya kumla örtülmelidir, ancak kan gübre amacıyla

⁹⁸ Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de de kan yemeği bütün insanlık için haram kılmıştır. "*Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilene haram kıldı.*" Bu Kur'an-ı Kerim'de birkaç ayette tekrarlanmakta, bazı yerlerde "akıtılmış kan" olarak da ifade edilmektedir. "*De ki: 'Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan... 'dan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum.*" Bkz. Nahl, 16/115; En'am, 6/145.

⁹⁹ Besalel, a.g.e., II, 307.

¹⁰⁰ Özbaş, a.g.e., s. 26-27.

¹⁰¹ Yasa'nın Tekrarı, 12/23-24.

¹⁰² Devarim, 276.

¹⁰³ Pantelyat, a.g.e., s. 26.

¹⁰⁴ Alalu vdğr., a.g.e., s. 123.

kullanılırsa o zaman biriktirilmesine izin vardır. Diğer taraftan “kan candır” ifadesinden yola çıkılarak, ölmüş olsa bile bir hayvanın etini yemek sona ermiş bir can ile devam etmekte olan bir canın birbirine karışması anlamına gelir. Çünkü ölmüş hayvanın kanı onun canını oluşturmaktadır. Ayrıca Yahudilere göre hayvan kanı yemek insanı kaba ve acımasız yapar. Bu sebeple de Tanrı kan yemeyi yasaklamakla insanların daha şefkatli ve merhametli olmalarını sağlamaktadır.¹⁰⁵ Diğer taraftan Yahudi düşüncesindeki bir inanişaya göre kalp kanı vücuda yaydığından, kan yaşam gücünü simgelemektedir. Dolayısıyla kan kutsal sayılmaktadır.¹⁰⁶

4. Kan Sunusu

İnsanların kan yemekten men edilmesinin başka bir göstergesi ise, kurban edilirken hayvanın kanının akıtılmasıdır. Herhangi bir hayvan kurban edilirken mutlaka kanının mezbah üzerine akıtılması ve kurbanın sunum yerine serpilmesi gerekmektedir. Günah takdimesi olarak bir Kohen tarafından getirilen bir kurbanın kanı da sunu yerinin tutamaklarına veya dibine serpilirdi. *“İsrail halkından ya da aralarında yaşayan yabancılardan kim kan yerse, ona öfkeyle bakacağım ve halkımın arasından atacağım. Çünkü canlılara yaşam veren kandır. Ben onu size sunakta kendinizi günahattan bağışlatmanız için verdim. Kan yaşam karşılığı günah bağışlatır.”*¹⁰⁷ *“Ancak kan yemeyeceksiniz. Kanı su gibi toprağa akıtacaksınız.”*¹⁰⁸ Böylece kanın Mezbah üzerine serpilmesi ile insan günahlarından arınmış olur. Dolayısıyla insan yeniden doğmuş gibi saf, temiz ve günahsız hale gelir. Diğer taraftan putatapar Kenanlılar’da kan, tanrıların gıdası ve potansiyel bir gizem ögesi idi. Nitekim örneğin Eliya Peygamber’in hasımları olan Baal Tapınağı’nın “Peygamberleri” de kendilerini bıçaklar veya oklarla yaralar ve vücutlarını kanla örterlerdi. Böyle bir uygulama Tora tarafından yasaklanmıştır. Kutsal Kitap’ta kan sıkça “katletmenin” çağrıştırmacı kelimesi olarak kullanılmıştır.¹⁰⁹

Diğer taraftan kan yeme putperestlerin bir uygulaması olduğundan Yahudilikte kan özellikle yasaklanmıştır. *“Bu nedenle onlara de ki, ‘Egemen RAB şöyle diyor: Eti kanıyla yiyor, putlarınıza bel bağlıyor, kan döküyorsunuz. Yine de ülkeyi almayı mı umuyorsunuz?’*

¹⁰⁵ Sami Kılıç-Ali Selçuk, a.g.e., s. 966-967.

¹⁰⁶ Rouzen, a.g.e., s. 63.

¹⁰⁷ Levililer, 17/10-11.

¹⁰⁸ Yasa’nın Tekrarı, 12/16, 24; 15/23.

¹⁰⁹ Besalel, a.g.e., II, 307.

¹¹⁰ Tevrat birçok pasukta Yahudilere putperestler gibi kan içmeyi yasaklamıştır. Zira putperest falcılar ilham almak için kan içerlerdi. Sadece putperest falcılar değil, aynı zamanda Yunanlılar'da da Argos vs. yerlerde ilham almak için kan içilirdi.¹¹¹

Fakat Yahudi düşüncesinde şöyle bir istisna da söz konusudur. Kanın bütün insanlık için yasak olmasına rağmen, bu yasak sadece kara hayvanlarının kanını kapsamaktadır. Yani balık kanı kullanmak Yahudilikte haram sayılmamaktadır. Dolayısıyla yemekte balık kanı kullanmak yasak değildir, fakat kan bir kap içinde ve masada olursa onu yemek yasaktır, çünkü başkaları Yahudilerin kan yediklerini düşünmemelidirler. Eğer onun balık kanı olduğu bilinirse, mesela içinde ölçek varsa, onu yemek yasak sayılmamaktadır.¹¹²

5. Balık Kanı

Yahudi âlimleri kan yeme hususunda bir ayrıntıya daha dikkat çekmektedirler. Kan yeme insanlara yasak olduğu gibi aynı zamanda hayvanlara da (bu ister kaşer olsun, isterse de haram olsun) yasak kılınmıştır. Bunun en önemli sebebi kan yiyen hayvanın etinin insan tarafından yenilebileceği ihtimalidir. Kanın sağlıklı hale getirilmeden yem olarak kullanılması da onu yiyen hayvanları hasta yapabilmektedir. Bu durumda olan hayvanların insanlar tarafından yenilmesi uygun görülmemektedir.¹¹³ Dolayısıyla kanın yenilmesi bütün durumlarda ve bütün canlılar için yasaklanmıştır.

6. Kan Yeme Cezası

Kan yeme yasağı tüm insanlar için geçerli olup ihlali durumunda kişi “*Karet*” (*dışlanma*) cezası¹¹⁴ alır. Bu, Nuh Yasalarından¹¹⁵ biridir. “*Nerede yaşarsanız yaşayın,*

¹¹⁰ Hezekiel, 33/25.

¹¹¹ Budda, a.g.e., s. 32.

¹¹² Şer, a.g.e., s. 351.

¹¹³ Remzi Kaya, “Kuran, Tevrat ve İnciller Bağlamında Helal ve Haram Gıdalar”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007, s. 12..

¹¹⁴ Karet, “Yok etmek” anlamına gelir. Kutsal Kitap'ta çeşitli suçlarla ilgili olarak (örneğin Yom Kipur'un yasalarını ihlal etmek veya Pesah'ta ekme yemek gibi) tarif edilen bir ceza. Kutsal Kitap, bu tür bir suç için: “insanlardan yalıtılacak” demektir. Çeşitli izahatlar arasında bunun insanlar tarafından değil Tanrı tarafından uygulanacak bir ceza olduğu belirtilmiştir. Bu tür cezalar arasında kişinin zamanından önce veya çocuksuz olarak ölmesi zikredilmektedir. Bkz. Besalel, a.g.e., II, 312.

¹¹⁵ Nuh yasaları, Yahudi olmayanların uyması gereken bir takım temel manevi kaidelere denir. Bunlar 7'dir: 1. Tüm ilişkilerde eşitliği öngörmek ve adaleti tevzi edecek mahkemeler oluşturmak. 2. Tanrı'nın ismini küçültücü davranışlardan kaçınmak. 3. Putperest uygulamalardan kaçınmak. 4. Ahlaki olmayan uygulamalardan, özellikle ensestten kaçınmak. 5. İnsanın kanını dökmekten kaçınmak. 6. Kardeşinden bir şey çalmaktan kaçınmak. 7. Yaşayan bir hayvanın etinden yememek. Yahudi geleneğine göre, bu

hiçbir kuşun ya da hayvanın kanını yemeyeceksiniz. Kan yiyen herkes halkımın arasından atılacaktır”¹¹⁶ Kan yemenin karşılığı olarak karet cezasının uygulanması kan yemenin Tevrat’a göre en büyük günahlardan olduğunu göstermektedir.

Yahudilikte kaşerut kuralları gereği, içinde bir kandamlası bulunan bir yumurtanın bile yenilmemesi gerekir. Eğer yumurtanın içinde bulunan kanlı bölüm çıkartılabilecekse o zaman yumurta yenir hale gelebilir. Ancak kan yumurtanın içine yayılmışsa ve çıkartılamayacak şekilde ise o yumurta yenmez.

7. İç Yağı ve Siyatik Siyatik Siniri Yasağı

Tevrat, Yahudilere hayvan yağı yemeyi de yasaklamıştır. Hangi hayvanın olursa olsun, ister sığır, ister koyun, öküz ya da keçi olsun, hayvan yağı yemek yasaklanmıştır. Bu yasak etleri helal ve haram kabul edilen bütün hayvanlar için geçerlidir. Hatta Tanrı’ya kurban olarak sunulan hayvanların bile yağı yasak kılınmıştır. “...İster sığır, ister koyun ya da keçi yağı olsun, hayvan yağı yemeyeceksiniz.”¹¹⁷ “Kurbanlarınızın yağını yiyen, dökmelik sununuzu içen ilahlarınız hani nerede? Kalksınlar da size yardım esinler! Size barınak olsunlar!”¹¹⁸ Fakat diğer hayvanlara ait içyağının yenmesi bu yasağa dâhil değildir. Yani geyik vb. kaşer olan, fakat kurban olarak sunulmaya uygun olmayan yabancı hayvanların içyağlarının yenmesine izin verilmiştir. Yani kaşer olmayan hayvanların içyağını yemek, onların etini yemekle aynı yasağın kapsamındadır.¹¹⁹ Tevrat, ayrıca iç organları üzerinde bulunan iç yağı ve siyatik siniri, yani uyluk kemiğinin üzerindeki siniri de yasaklamıştır. Siyatik sinirinin yasaklanmasını Yakup’un uyluğu nedeniyle aksadığını gerekçe olarak sunmaktadır. Bu yüzden de bütün Yahudi halkı için siyatik sinirinin yenmesi yasaklanmıştır. “Yakup Peniel’den ayrılırken güneş doğdu. Uyluğundan ötürü aksıyordu. Bu nedenle İsraililer bugün bile uyluk kemiğinin üzerindeki siniri yemezler. Çünkü Yakup’un uyluk kemiğinin başındaki sinire çarpılmıştı.”¹²⁰ Bu nedenle de herhangi bir hayvanın budu yeneceği zaman sinirler ve tüm uzantıları dikkatli bir şekilde ve zedelenmeden çıkarılmalı ve siyatik sinirini kaplayan yağ tabakası da temizlenmelidir. Bu işleme *nikur* denir, bu işlem çok özel yetenek ve profesyonellik gerektirmektedir. Bu

yasalara uyan Yahudi olmayan kişiler; “hasiday umat zolam” (dünya milletleri arasındaki dürüstler) olarak nitelendirilirler. Bkz. Besalel, a.g.e., II, 448.

¹¹⁶ Levililer, 7/26-27.

¹¹⁷ Levililer, 7/23.

¹¹⁸ Yasa’nın Tekrarı, 32/38.

¹¹⁹ Vayikra, 115.

¹²⁰ Yaratılış, 32/31-32.

işlemi gerçekleştiren kişi ise *menaker*¹²¹ olarak adlandırılmaktadır. İşlem rabbinin kontrolü altında gerçekleşmelidir.¹²² Diğer taraftan Talmud, canlı bir hayvandan koparılmış veya ayrılmış her hangi bir organın yenmesinin yasak olduğunu belirtmektedir. Hatta Talmud'un ifade ettiğine göre bu yasak, Tanrı tarafından Tevrat gönderilmeden önce bütün insanlık için geçerliydi. Tevrat'ın gönderilmesiyle bu yasak Yahudiler için tekrarlanmış oldu.¹²³

8. Yağ Sunusu

Aslında Tevrat'ta yağ yasağı çoğu kez kan yasağı ile birlikte zikredilir. II. Mabad döneminde kurban edilen hayvanın kanı gibi yağı da Mabad'deki sunağın üzerinde sunulurdu. Daha sonra sunulan yağ yakılırdı.¹²⁴ *“Onu sunağın kuzeyinde, RAB’bın önünde kesmeli. Harun soyundan gelen kâhinler kanı sunağın her yanına dökcekler. Kişi başını, iç yağını kesip hayvanı parçalara ayırmalı. Kâhin bunları sunakta yanan odunların üzerine yerleştirecek.”*¹²⁵ Kurban edilen hayvanın mide ve bağırsaklarına yapışık yağlı kısımların kullanılması da yasaktı. Yapışık organlar ise kesilerek etten ayrılırdı. Bu oldukça zor, ustalık gerektiren ve çok pahalı bir işlem olduğundan dolayı Yahudiler hayvanın but kısmını yemezlerdi.¹²⁶ Yağ yasağı ile ilgili başka bir kural ise, hayvan yağının başka şeyler için kullanılmasına izin verilmesidir. Örneğin, Şabat kandili zeytinyağı olmadığı takdirde hayvani yağla da yakılabilir. Fakat bu kuralın en ilginç yanı, İsrailoğulları için yasaklanmış hayvan yağının başka din mensubu insanlara satılmasında bir sakınca görülmemesidir. *“Kendiliğinden ölen ya da yabanıl hayvanların parçaladığı bir hayvanın yağı başka şeyler için kullanılabilir, ama hiçbir zaman yenmemeli.”*¹²⁷ Yani kişi yemek amacıyla herhangi bir hayvan alıp kaşer kuralları doğrultusunda kestirmiş, fakat sonra hayvanın kaşer olmasını engelleyecek bir kusuru olmuşsa, kişi o hayvanı Yahudi olmayan birine satabilir.¹²⁸ Kan yasağını ihlal etme durumundaki ceza yağ yasağında da

¹²¹ Menaker, dini kurallara uygun olarak kesilmiş kaşer hayvanların but kısmından bulunan siyatik sinirinin temizlenmesi işlemini yaparak bu bölümü kaşer hale sokan kişidir. Tevrat'a göre; Yaakov Kenan topraklarında bir meleklerle karşılaşır. Yaakov'un bu arada incinen uyluk kemiği, O'nun Tevrat'a karşı olan bağlılığını simgesel bir şekilde ifade eder. Bu nedenle, uyluk başı üzerindeki kalça adalesi özel bir işlemle geçirilmeden yenmez. Bkz. Besalel, a.g.e., II, 393-394.

¹²² Grinvald, a.g.e., s. 223.

¹²³ Şteynzalç, a.g.e., Galaxa, Princiipi i Termini, s. 191.

¹²⁴ Özbaş, a.g.e., s. 77.

¹²⁵ Levililer, 1/11-12.

¹²⁶ Bereşit, 257.

¹²⁷ Levililer, 7/24.

¹²⁸ **Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara**, III. Kitap, Vayikra, İstanbul 2006, 114.

geçerli olmaktadır. Yahve'ye adanmış hayvanın yağından kim yerse karet cezası uygulanacaktır. *“Kim yakılan ve RAB'be sunulan hayvanlardan birinin yağını yerse, halkımın arasından atılacaktır.”*¹²⁹ Tevrat'ın İsrail halkına koyduğu bu yasaklar (kan ve yağ yeme yasağı) bütün kuşaklar için emredilmiştir. Günümüzde bu kurallar hala geçerliliğini korumakta, dindar Yahudiler bu yasağa büyük bir hassasiyetle uymaktadırlar. *“Hayvan yağı ve kanı yemeyeceksiniz. Yaşadığınız her yerde kuşaklar boyunca bu kural hep geçerli olacak.”*¹³⁰

Daha önceki bölümde de belirtildiği gibi, süt ve süt ürünlerinin etle birlikte yenmesi Yahudi geleneğine göre yasaktır. Etin tüketilmesinden sadece 6 saat sonra süt ve süt ürünleri tüketilebilir. Hatta bu kural yemek pişirme kurallarını da kapsar. Ama sütlü yiyeceklerin diğer gıdalarla alınabileceğini açıklayan yasalar oldukça kapsamlıdır. Fakat bu kural balığı kapsamamaktadır.

9. Şabat Günü Yasağı

Ayrıca Şabat günü iş yapmanın yasak olduğu göz önünde bulundurulursa, süt sağlamak da üretime yönelik bir iş olduğundan ve özellikle ekinler için belirtilen üçüncü maddedeki ekin biçmenin yani hasat yapmanın türevi olarak değerlendirildiğinden, bu günde sağılan sütün ve ürünlerinin tüketilmesi kaşer kurallarına aykırı sayılmaktadır. Bu günde toplanan meyvelerin sularını içmek¹³¹ yasak olduğu gibi, bu gün dışında toplanan meyvelerin sularını sıkmak da yasaklanmıştır. Bu yasak sadece limonu kapsamamaktadır. Şabat gününde limon yemeğin içine ve hatta içmek için bile sıkılabilir. Diğer bir husus da meyvelerin su ile yıkanmadan yenilmesi yasak olduğundan, su ile yıkanmamış meyvenin suyu da kaşer sayılmamaktadır.

B. BİTKİSEL İÇECEKLER

Antik dinlerde bir vecd aracı olarak dini bir içeriğe sahip olan içki, Yahudilikte ya haram kılınmış, ya da sınırlandırılmıştır. Pek çok Yahudi ritüelinde içkinin yer alması göz önünde bulundurulursa, pratikte içki içmenin sınırlandırıldığı, fakat yasaklanmadığı kanaatine varmak mümkündür. Fakat her halükarda Ahd-i Atik'in bütün kitaplarında sarhoşluk (şikkaron) olumsuz karşılanmaktadır. Bununla birlikte içki tamamıyla kötü

¹²⁹ Levililer, 7/25.

¹³⁰ Levililer, 3/17.

¹³¹ Kılıç, a.g.e., s. 122.

görülp yasaklanmamıştır. Sadece sarhoşluk derecesine vardırarak kadar içki içmek hoş görülmemiştir.¹³² *Nebiiim*¹³³ döneminde peygamberlere ait kitapların hemen hepsi, düşkünlük ve sarhoşluk derecesinde içki içmeye karşı katı bir tavır takınmıştır.¹³⁴ Tevrat'ın Yeşaya kitabında bununla ilgili çok örnek vardır. Onlardan bir kaçını belirtmek faydalı olacaktır: *“Sabah erkenden kalkıp içki peşinden koşanların, gece geç vakte kadar şarap içip kızışanların vay haline! Onların şölenlerinde lir, çenk, tef ve kaval çalınır, şarap içilir. Ama RAB'bin yaptıklarına dikkat etmez, ellerinin yaptına aldırılmazlar.”*¹³⁵ *“Şarap içmekte sınır tanımayanların, içkileri karıştırıp içmekten çekinmeyenlerin, rüşvet uğruna kötüyü haklı çıkarınların, haklıların hakkını elinden alanların vay haline!”*¹³⁶

1. İçki Yasağı

Kaşer kuralları gereği, bizzat Yahudiler tarafından üretilmeyen ve üzerinde kaşer damgası bulunmayan şarap, şampanya, martini, vermut gibi içeceklerin içilmesi yasaktır. Aynı yasaklama, içeceklerin şişelere doldurulması ve dolu şişenin kapağının açılmasında da geçerlidir. Bu nedenle, Yahudi gözetiminde şişelenmeyen ve bizzat Yahudi tarafından kapağı açılmayan şarabın içilmesi uygun görülmemiştir.¹³⁷ Rabbiler bu konuyla ilgili kendi makale ve açıklamalarında da ayrıntılı bilgiler vermektedirler. Hatta Rabbiler, dünyada hangi marka içkilerin içilip içilmemesi gerektiği konusunda da ayrıntılı bilgiler vermişlerdir. Ayrıca Yahudilikte, 'eğer Yahudi tarafından açılmış şarap şişesine, Yahudi

¹³² Tevrat'ta sarhoşluk derecesine vardırarak içki içmek yasaklandığı halde, Allah Kur'an-ı Kerim'de her türlü içki içmeyi yasaklamıştır. Zira içki, bütün kötülüklerin başlangıcı sayılmakta, insanı kötü amellere sürüklemektedir. *“Sana içkiyi ve kumarı ve sorarlar. De ki: ‘Onlara hem büyük günah, hem de insanlar için (bazı zahiri) yararlar vardır. Ama günahları yararlarından büyüktür.’”* *“Ey iman edenler! (Akli örten) içki (ve benzeri şeyler)... ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçın ki kurtuluşa eresiniz.”* *“Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister.”* Kur'an-ı Kerim bu ayette içkinin bazı faydaları bulunsa da zararının daha fazla olduğuna dikkat çekmektedir. Zira içki insanlar arasına düşmanlık ve kin sokmak, onları Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak için bir araç olarak nitelendirilmektedir. Bkz. Bakara, 2/219; Maide, 5/90-91; Karaman, Tefsir, I, 345-346.

¹³³ Nebiiim, peygamberler demektir. İki bölümde incelenir. 1. Nebiiim Rişonim (İlk Peygamberler): Bu kitap, Moşe Rabenu'nun ölümünden sonra Museviler'in Tanrı tarafından vaat edilmiş olan topraklara yerleşmelerini, krallığın kuruluşunu, kralların idaresi ile davranışlarını, Museviler'in putperest kavimlerle yaptığı mücadeleleri ve Bet Amikdaş'ın kuruluşu ve yıkılışını anlatır. İlk peygamberler; Yeşua, Şofetim (Hakimler), Şemuel ve Melahim (Krallar)'dır. 2. Nebiiim Aharonim (Son Peygamberler): Bu kitap, putperestliğe karşı devamlı mücadeleleri ile tek Tanrı fikrini bütün insanlara yaymak için gösterdikleri gayreti, halka öğütlerini ve dini telkinlerini anlatır. Son peygamberler: Yeşayau, Yirmiyau, Yehezkel, Oşea, Yoel, Amos, Ovadya, Yona, Miha, Nahum, Habakuk, Tsefanya, Hagay, Zaharya ve Malahi'dir. Bkz. Besalel, a.g.e., II, 444.

¹³⁴ Özbaş, a.g.e., s. 121.

¹³⁵ Yeşaya, 5/11-12.

¹³⁶ Yeşaya, 5/23.

¹³⁷ Kılıç, a.g.e., s. 120.

olmayan bir kişi dokunursa şişe içindeki şarap özelliğini kaybetmiş olacaktır' şeklinde bir inanış da vardır. Tevrat'ta bununla ilgili bir pasukta Daniel'in dinsel açıdan kendini kirletmemek için kralın kendisi için ayırdığı şaraptan içmeyi reddettiği belirtilmektedir. *"Daniel dinsel açıdan kendini kirletmemek için kralın onlara ayırdığı yemeklerden yemeyi de şaraptan içmeyi de istemedi. Bu yoldan kendini kirletmemek için saray görevlilerinin yöneticisine ricada bulundu"*¹³⁸ Şarabın içine Yahudi olmayanın eli değdiğinde nasıl içilemez hale gelirse, elinin değdiği şaraptan diğer kaptaki şaraba damladığı zaman o da içilemez hale gelir. Yahudiler şarapla ilgili yasakları ayrıntılarına varıncaya kadar yerine getirmektedirler. Nitekim üzüm şarap için sıkılmaya başlandığı andan itibaren, Yahudi olmayan kişi ona doğrudan temas ederse hazırlanmış şarap haram kabul edilir ve içilmesi yasak olur. Buna ilaveten aşamaların herhangi birinde temas etmeden bile olsa işleme müdahale edilirse yasak hale gelir. Eğer üzümleri dokunmadan sıkıyorsa şarap sadece gıda olarak faydalanmak için yasaktır. Fakat yediği üzüm salkımının arta kalanını şarap sıkılan aletin içine attıysa bir zararı yoktur.¹³⁹ Yahudi şarabı, 1/6 miktarda suyla karıştırıldığında artık şarap sayılmaz. Ayrıca böyle bir karışım Yahudi olmayan biri dokunduğu için yasaklanmaz. Fakat üzüm şarabına su katılmasına rağmen gerçek şarap sayılmaktadır. Alkol, votka, brendi vb. içkiler Yahudi şarabından yapılmadığı için Yahudiler için yasaktır. Bu içeceklerin üzümünden yapılması bile onların kaşer olmalarını sağlamaz. Şayet bu içecekler Yahudi şarabından yapılsa bile Yahudi olmayan biri dokunduğu için Yahudilere yasaklanır. Eğer Yahudi olmayan biri elleriyle değil de bir eşyayla Yahudi şarabına dokunursa o şarabın içilip içilmeyeceği Rabbi'ye sorulmalıdır. Yahudi'nin yaptığı şarabın baş kısmında iki tane mühür varsa, Yahudi olmayan birinin elinden geçse bile kaşer sayılır.¹⁴⁰ Ayrıca sık sık salatalara ilave edilen üzüm suyu, eğer Yahudi olmayan birisi tarafından salataya dökülürse o yemek için yararsız hale gelir. Hatta bu ciddi denetim altında hazırlanmış olsa bile yine de kaşer sayılmaz. Fakat eğer her hangi bir içki, örneğin sirke veya şarap Ortodoks Yahudi rabbi tarafından ciddi denetim altında hazırlanmışsa Yahudi olmayan biri tarafından döküldüğü halde bile kaşer sayılır.¹⁴¹ Bu sebeple ziyafetlerde veya herhangi bir restoranda genellikle Yahudi garsonlar çalıştırılır.¹⁴²

¹³⁸ Daniel, 1/8.

¹³⁹ Fatma Yüksel, a.g.e., s. 128.

¹⁴⁰ Gançfrid, a.g.e., s. 211, 213.

¹⁴¹ Vulf, a.g.e., s. 37.

¹⁴² Örs, a.g.e., s. 389.

İçkiyle sarhoş olmak putperest kültürün bir parçası sayıldığı için, Tevrat'ta aşırı derecede içki içmek hiç bir zaman hoş karşılanmamıştır. Hatta Tevrat'ta ata emri gereği bir soyun tamamına şarap içmenin yasaklandığından bahsedilmektedir.¹⁴³ Nitekim Yeremya RAB'bin emri gereği Rekavlılar'ın evinde onlara şarap içirmek istemiş, fakat onlar şarap içmek istemeyerek şu cevabı vermişlerdir: “...Biz şarap içmeyiz... Çünkü atamız Rekav oğlu Yehonadav bize şu buyruğu verdi: ‘Siz de soyunuzdan gelenler de asla şarap içmeyeceksiniz!’”¹⁴⁴ bir diğer örnek ise, Peygamber Habakkuk'da içki içmenin rezilliğinden, izzet değil, tam tersi utanç verici olduğundan bahsedilmekte ve içkinin hiç tasvip edilmediği görülmektedir.¹⁴⁵ “Çıplak bedenlerini seyretmek için komşularına içki içirip sarhoş eden, içkiye zehir bile katan sizlerin vay haline! Onur yerine utanca boğulacaksınız. Şimdi sıra sizde, için de çıplaklığınız görünsün. RAB size sağ elinizdeki ceza dolu kâseden içirecek. Onurunuz kırılacak, rezil olacaksınız.”¹⁴⁶ Bütün bunların yanı sıra şarabın insan hayatına da büyük oranda etkisi vardır. Örneğin, şarap sabahları insanı gevşetir ve iş gücünü azaltır. Aynı şekilde günün ortasında kişinin en faal ve en aktif olduğu zamanlarda kişiyi uyuşturur ve tembelleştirir. Bütün alanlardaki meşguliyetini gerektiği gibi yapmasına engel olur.¹⁴⁷

Şarabın içilmemesi gereken başka durumlar da vardır. Örnek olarak, Dan oymağından Saralı bir adam vardı ve karısı kısırdı. Rab'bin meleği ona, kısır olduğu ve çocuk doğurmadığı halde gebe kalıp bir oğul doğuracağını haber vermiş ve şöyle demiştir: “Bundan böyle şarap ya da içki içmemeye dikkat et, murdar bir şey yeme. Çünkü gebe kalıp bir oğul doğuracaksın.”¹⁴⁸

2. İçkinin İçilmemesi Gereken Özel Durumlar

Tevrat'ta insanların (kadın veya erkek) kendilerini Tanrı'ya adak olarak adanmaları durumu da vardır ki, bu içki içmenin yasak olduğu zamanlardan birisi sayılmaktadır. İnsanların kendilerini adak olarak Tanrı'ya adadığı süre içinde şaraptan ya da herhangi bir içkiden kaçınmalı, şaraptan ya da başka içkilerden yapılmış sirkeyi de içmemelidir: “Eğer bir erkek ya da kadın RAB'be adanmış kişi olarak RAB'be özel bir adak adamak, kendini

¹⁴³ Kılıç, a.g.e., s. 120.

¹⁴⁴ Yeremya, 35/6.

¹⁴⁵ Erdoğan Baş,-Salih İnci, **Ana Hatlarıyla Yahudilik**, Hıristiyanlık ve İslam, Erkan Yayınları, İstanbul 2003, s. 241.

¹⁴⁶ Habakkuk, 2/15-16.

¹⁴⁷ Haleva, s. 74.

¹⁴⁸ Hâkimler, 13/4-5.

RAB'be adamak isterse, şaraptan ya da herhangi bir içkiden kaçınacak, şaraptan ya da başka içkilerden yapılmış sirke içmeyecek"¹⁴⁹ Bu gelenek özellikle *Naziriler* mezhebinde daha sert şekilde uygulanmaktadır. Şöyle ki, onlar belirli bir süre için veya bütün hayatları boyunca kendilerini Tanrı'ya adanmışlardır. Onlara şarap içmek, hatta üzüm yemek bile yasaktır.¹⁵⁰ Çünkü Tevrat'a göre bu günler Tanrı için kutsaldır. İnsanın kendini Tanrı'sına adama simgesi başı üzerinedir. Bu günlerde kişi Tanrı uğruna, Tanrı'ya ibadet amacıyla, her şeyiyle Tanrı'ya ait olacak, sadece Tevrat ile meşgul olacak, kısaca daha üst düzeyde bir maneviyata ulaşmayı amaçlayarak günahı terk edip Tanrı'ya yaklaşacaktır.¹⁵¹

İçkinin şer'i hükümleri Talmud'da ortaya konulmuştur. Talmud'da, sarhoş olma noktasına kadar götürmemek kaydıyla içki içmenin sakıncalı olmadığı belirtilmiştir. Talmud'a göre sarhoşluğun ölçüsü, kişinin kendisini bir krala uygun şekilde takdim edecek kadar kendinde olup olmamasıdır.¹⁵² Yahudilikte şarabın çok fazla içilip sarhoş olunması tasvip edilen bir durum değildir. Tevrat'ta bu, Nuh'un şaraptan fazla içip sarhoş olması nedeniyle çıplak kalması olayında¹⁵³ ve Lut'un kızları tarafından şarap içirilip onunla zina yapmaları olayında açıkça belirtilmiştir. *"O gece babalarına şarap içirdiler. Büyük kız gidip babasıyla yattı. Ancak Lut yatıp kalktığıнын farkında değildi. Ertesi gün büyük kız küçüğüne, 'Dün gece babamla yattım' dedi, 'Bu gece de ona şarap içirelim. Soyumuzu yaşatmak için sen de onunla yat.' O gece de babalarına şarap içirdiler ve küçük kız babasıyla yattı. Ama Lut yatıp kalktığıнын farkında değildi."*¹⁵⁴

Tevrat'ta aynı zamanda Kâhinlerin sarhoş olarak ibadet yönetmeleri ve cemaatin de sarhoş olarak dua etmeleri yasaklanmıştır. Bu yasak özellikle Musa döneminden itibaren uygulamaya konulmuştur. Talmud'da da, "Eğer herhangi bir kâhin içkiliyse Mabed'e yaklaşamaz ve hizmette bulunamaz. Aksi halde ölür"¹⁵⁵ ifadesi ile bu konuya açıklık getirilmektedir. Mabed döneminde Kohen ailesine mensup kişiler 24 gruba ayrılıyorlardı. Bet-Amikdaş'ta da her hafta bir grup görev yapardı. O hafta içinde görev yapan gruba mensup kişilerin şarap içmesi yasaktı.¹⁵⁶ *"RAB Harun'a şöyle söyledi: 'Sen ve oğulların*

¹⁴⁹ Çölde Sayım, 6/2-3.

¹⁵⁰ Bettany, a.g.e., s. 628.

¹⁵¹ Bamidbar, 100.

¹⁵² Demirci, "İçki", DİA, İstanbul 2000, XXI, 457.

¹⁵³ Kılıç, a.g.e., s. 121.

¹⁵⁴ Yaratılış, 19/33-35.

¹⁵⁵ Kodaşım, Zevahim, 4.

¹⁵⁶ Vayikra, 155.

Buluşma Çadırı'na şarap ya da herhangi bir içki içip girmeyin, yoksa ölürsünüz'.¹⁵⁷ Bu pasuktan da açıkça anlaşılıyor ki, ister Mabet döneminde Kutsal Mabet'te hafta boyunca yapılan ibadetler esnasında, isterse günümüzde sinagoglarda yapılan ibadetler esnasında din adamlarının ibadeti yönetirken ve dua okurken uygun olmayan düşüncelere kapılmalarını önlemek için şarap içmeleri yasaklanmıştır. Yasağa uymayanların cezası ise ölümdür. Zira sözlü geleneğe, sarhoşun yaptığı duanın Tanrı katında tiksinti verici olduğuna inanılır.¹⁵⁸

Din adamlarına getirilen içki yasağı, aynı zamanda hâkimler için de geçerlidir. Sarhoşluğun beraberinde fakirlik, hüzün, kavga ve hayal görmeyi getirdiği savunulduğundan, Talmud'da *Sanhedrin*¹⁵⁹ hâkimlerinin önemli bir davanın izlenmesi süresince şaraptan tamamen imtina ettikleri belirtilir.¹⁶⁰ Talmud, hâkimlerin mahkeme kararlarını vermeden önce içki içmelerini, hatta sarhoş edici etki yapabileceği için karardan önce hurma dahi yemelerini yasaklamıştır. Hatta 100 ml'e kadar içkinin zehirlenme başlangıcı olabileceği belirtilmektedir. Sarhoşken ibadete yaklaşılmaması istenir.¹⁶¹

İsrailoğulları, İsrail topraklarını tamamıyla kendilerine ait olarak belirledikten sonra herhangi bir Yahudi'den şarap satın almaya izin verilirdi. Hâlbuki İsrail dışındaki memleketlerde sadece Yahudi gıda kurallarına riayet ettiği kesin olarak bilinen kişiden başkasından şarap alınamaz. Ayrıca gıda kurallarına riayet eden herhangi bir Yahudi'nin evine misafir olan kişi, ev sahibinin ikram ettiği her tür gıdayı endişe etmeden yiyebilir. Fakat gıda kurallarına riayet etmediği bilinen bir kişiye misafir olunmamalıdır. Eğer mecbur kalınmışsa yiyeceklerle birlikte ikram ettiği şarap, ancak güvenilir bir kimsenin lehinde şahitlik etmesi ile içilebilir.¹⁶²

İlk bölümde belirtildiği gibi, içki Yahudi geleneğinde kutlama ve kutsama aracı olarak da tüketilmektedir. Her Yahudi Pesah Bayramı'nda Seder kutlaması zamanı dört

¹⁵⁷ Levililer, 10/8-9.

¹⁵⁸ Kılıç, a.g.e., s. 122.

¹⁵⁹ Sanhedrin, İbrance Yüksek Mahkeme demektir. O, Mişna'nın dördüncü bölümü olan Nezekim'i (zararlar) teşkil eder. Lâfzî manasına göre Sanhedrin, yüksek Yahudi mahkemesinin konuları, kaideleri ve prensipleri ile meşgul olur. Bu bölüm on bir kısma ayrılmıştır. Her kısım, yüksek Yahudi mahkemesinin hüküm vermesi veya müdahalede bulunması mümkün olan hallerden biriyle ilgilenir. Bkz. Zaferü'l-İslam Han, **Yahudilik'te Talmud'un Mevkii ve Prensipleri (Çev. Mehmet Aydın)**, İhya Yayınları, İstanbul 1981, s. 18-19.

¹⁶⁰ Besalel, a.g.e., I, 232.

¹⁶¹ Demirci, "Haram", DİA, XVI, 457.

¹⁶² Yüksel, a.g.e., s. 129-130.

kadeh şarap içmelidir. Sadece Pesah'ta değil, aynı zamanda Şabat'ı kutsamak için de Şabat Bayramı zamanı iki kere şarap içilmelidir. Fakat alkol bağımlılığından tedavi olanlar bu bayramlar süresince içkiden mahrum bırakılırlar. Bu ise onların Pesah ve Şabat gibi kutsal bayramlarında belirli duaları okumalarına engel olmaktadır. Yahudi yasaları bu iki çıkmaz arasında orta yolu bulmuştur. Alkol bağımlılığından tedavi gören Yahudiler şarap yerine üzüm suyu ile de Şabat'ta Kiduş duasını okuyabilirler. Yani bütün durumlarda Yahudiler bayram zamanı belirlenmiş duaları içki eşliğinde okumak zorundadır. Eğer şarap içemiyorsa, bunu şarabın hazırlandığı üzüm suyuyla da yapabilir. Görüldüğü gibi Yahudi gıda yasaları bütün durumlar için uygun çözümler ve yöntemler bulmuştur. Aynı zamanda kitap yazarı ve doktor olan Rabbi Avraam Twersky “Başkaları İçin” isimli kitabında Yahudi yasalarının Katolik Mezhebi mensupları üzerindeki faydalı etkileri yazmıştır. 34 yaşındaki alkol bağımlısı rahibi tedavi etmesi, Yahudiler için uygulanan yöntemin rahip üzerinde nasıl uygulandığından bahsetmiştir.¹⁶³

3. Yas Törenlerinde İçki Yasağı

İçkinin, hatta su gibi başka sıvıların da içilmemesi gereken en önemli yerlerden biri de ölünün bulunduğu odadır. Ölünün bulunduğu odada yemek yenmesi hoş karşılanmadığı gibi, su veya benzeri içeceklerin içilmesi de hoş karşılanmamıştır. Özellikle şarap, dinsel bayram sofralarında neşe sağlayacak, kederi azaltacak¹⁶⁴ bir vasıta sayıldığından matemli olan kişinin matem süresi boyunca şarap ve hatta üzüm suyu dahi içmesi yasaktır.

4. Oruç Zamanı İçki Yasağı

Yahudilikte yerine getirilmesi gerekli kaidelerden biri de oruçtur. Yahudi geleneğinde oruç genellikle ya kutsal bayramlar veya Yahudi tarihinde yaşanmış herhangi bir acı olayın anısına tutulur. Örneğin, I. ve II. Mabel'in tahrip edilmesi sebebiyle oruç tutulur. Bu günün yas günü olarak geçirilmesi sebebiyle, oruçtan önceki dokuz gün et ve özellikle şaraptan kaçınılır. Ayrıca Pesah ve Sukot'tan sonraki pazartesi tutulan oruç, bu bayramlarda sarhoşluk ve oburluk halindeyken işlenen günahlara bir kefarete olarak yorumlanmaktadır.¹⁶⁵

¹⁶³ Murat Baykal (Aleksandr Şekistan), *Evreyskiy Mir Kavkaza (Tradiçii i Çennosti)*, Qanun-Baku 2005, s. 74.

¹⁶⁴ Besalel, a.g.e., I, 232.

¹⁶⁵ Âdem Özen, *Yahudilikte İbadet*, Ayışığıkitapları Kitabevi, İstanbul 2001, s. 178-179.

Yahudi geleneğinde Yahudi Tarihi'nin ve Yahudi Takvimi'nin en acılı günü olarak kabul edilen “*Teşa-Beav*” (Av ayının dokuzu) yas ve oruç günü ilan edilmiştir. “*Teşa-Beav*”da tutulan orucun başlangıç yemeğinde et yenmediği gibi, aynı zamanda şarap içilmesi de yasaktır.¹⁶⁶ “*Teşa-Beav*”da olduğu gibi, Yahudi geleneğinin Tanrı'yla hesaplaşıp temize çıkma, kefarete ödeme¹⁶⁷ anlamına gelen Yahudi Takvimi'nin en kutsal günü sayılan “*Yom Kipur*”da da oruç zamanı yenilip içilmediği gibi, “*Beraha*” duası okunurken de şarap içilmesi yasaktır. Hatta “*Yom Kipur*” süresi boyunca yıkanmak dahi yasaktır. Sadece sabah yataktan kalkınca eller ve gözler hafifçe yıkanabilir ama ağza hiçbir şekilde su alınmaz.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Alalu vdğr., a.g.e., s. 36-37.

¹⁶⁷ Alalu vdğr., a.g.e., s. 46.

¹⁶⁸ Alalu vdğr., a.g.e., s. 47.

SONUÇ

Her toplumun kendine özgü yiyecek ve içecek kuralları vardır. Bu ister kültürel kurallar, isterse dini kurallar olsun, ilkel toplumlardan günümüze kadar insanlar bu kurallar doğrultusunda hayatlarını devam ettire gelmişlerdir. Mensup oldukları din gereği uydukları yiyecek ve içecek kuralları insanların hayatlarını şekillendirmiş, onlara neyin doğru neyin yanlış olduğunu daha anlaşılır şekilde izah etmiştir. Söz konusu yiyecek ve içecek kuralları daha çok ilahi dinlerde kendini göstermektedir. Özellikle de günümüzde mensubu bulunan ilahi dinlerin ilki olan Yahudilikte bu kurallar daha detaylı olup bu durum Yahudilerin kendilerini kutsal (seçilmiş) bir halk olarak nitelendirmeleri noktasına kadar getirmiştir.

Yahudilikte yiyecek ve içecek kuralları ile ilgili yaptığımız bu çalışmada vardığımız en önemli sonuçlardan biri, bu dinin başka dinlerden farklı olarak kurallarının çok detaylı ve kısıtlamalarının da oldukça aşırı olduğudur. Şöyle ki, Yahudilikte mutfakta etli ve sütü yiyecek kaplarının yıkanması için ayrı yerlerin olmasından, bu yiyeceklerin aynı sofrada yenmemesine dikkat edilmesine kadar bütün ayrıntılar gözetilmiştir. Çalışma süresince Yahudi beslenme kuralları ile ilgili birçok dikkat çekici ayrıntıya da rastlanmıştır. Bu ayrıntılara, insan öldüren hayvanın kaşer sayılmaması ve cezalandırılması, arının yenmemesine karşın onun ürettiği balın yenmesi gibi örnekler gösterebiliriz.

Yahudilikte, öncelikle Hz. Âdem ile Havva'nın cennetten kovulmasına sebep olan yasak meyvenin yenilmesi ile ilgili yasağa dikkat çekilmiştir. Tevrat'ta, Hz. Âdem ve Havva'nın yediği meyvenin iyiyle kötüyü bilme ağacı olduğu belirtmiştir. Zira bundan sonra Tanrı toprağı lanetlemiş ve insanlara sadece topraktan elde ettikleri yiyeceklerin yenmesine izin vermiştir. Bu yasak Nuh Tufanı'na kadar sürmüştür. Ancak Nuh Tufanı'ndan sonra Tanrı insanların hayvansal gıdalarla beslenmelerine izin vermiştir. Yani Tevrat'ta yiyeceklerle ilgili ilk yasak Âdem'in yasak meyveyi yemesiyle başlamış, daha sonraki dönemlerde bu daha da belirgin hale gelerek şimdiki şeklini almıştır.

Yahudilikte bu yasakların sayısı sonsuz denilecek kadar çoktur. Bunlara örnek olarak, Yahudilik kara hayvanlarından sadece geviş getiren ve çatal tırnaklı olan hayvanların yenmesine izin vermektedir. Deniz hayvanlarının yenilebilir olması için pullara ve yüzgeçlere sahip olmaları gerekmektedir.

Çalışmamızda vardığımız sonuçlardan biri de, Yahudilerin kendilerini bütün milletlerden üstün görmüş olmalarıdır. Bilindiği üzere Yahudilik ilahi bir din olarak ortaya çıkmış, fakat daha sonra millileştirilmiştir. Bu da Yahudilerin başka din mensubu insanlar tarafından asimile olmalarına, dolayısıyla da onlarla kaynaşmalarına engel olmuştur. Asırlar boyunca devam eden bu ayrımcılığın temeli Yahudilerin kendilerini seçilmiş bir halk olarak görmelerine dayanmaktadır. Kendilerini ayrıcalıklı bir toplum olarak nitelendiren Yahudiler, başka din mensupları ile aynı yemeklerden yemezler, aynı sofrada yemek yemezler, başka din mensuplarının hazırladıkları yemeği yemezler, hatta kendi hazırladıkları yemeğe başka din mensubu biri dokunduğu zaman bile o yemek Yahudiler için haram kabul edilir. Yiyecek ve içecek kurallarına bu kadar sıkı sıkıya bağlı olmaları onların bu kurallara uyarak Tanrı'yla daha yakın ilişkide olmalarını sağlayacağı düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Zira kaşer yiyeceklerde olduğu düşünülen olumlu özelliklerin bunları yiyerek Yahudilere geçeceği, bununla da kendilerinin kutsal olacakları ve kutsallığa erişecekleri, bunun sonucu olarak da onların Tanrı ile devamlı ve yakın irtibatlarının sağlanacağına inanmaktadırlar. Aksi durumda ise, yani haram yiyeceklerden yedikleri takdirde Yahudilerin Tanrı ile irtibatlarının kesileceğine ve Tanrı katında günahkâr biri olarak nitelendirileceklerine inanılmaktadır. Samuel Dreuner'in, "Yahudi Gıda Yasaları" (1966) adlı kitabında da ifade ettiği gibi: "*Kaşerut, Yahudi davranışının en sağlam kalelerinden biridir ve güçlü bir özveri, öz disiplin ve kararlılık gerektirmektedir. Kaşerut'un amacı kutsallıktır; kutsal bir kişi ve kutsal bir millet oluşturmaktır. Kaşerut insanın hayvansal tabiatının basit bir gereksinimi olan yemek olayını Tanrı katına çıkararak kutsallaştırdığı gibi Yahudiliği diğer milletlerden farklı kılmaktadır.*"

Diğer taraftan, Yahudilikte haram sayılan yiyecek ve içecekleri birbirlerine satmaları veya vermeleri yasak olduğu halde, bu yiyecek ve içecekleri başka din mensuplarına satmalarında veya vermelerinde bir sakınca görülmemektedir. Bu da Yahudilerin kendilerini başka din mensuplarında daha üstün gördüklerinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Çalışmada vardığımız bir diğer sonuç da, Yahudilikte Tanrı'ya sunulan kurbanların kâhinler ve kurban sahipleri tarafından birlikte yenme geleneğidir. Bu gelenek Hz. Musa döneminden başlayarak Mabed dönemine kadar devam ettirilmiştir. Fakat günümüzde Mabed olmadığı için kurban kesimi de yapılmamaktadır. Ayrıca Yahudilikte bazı yiyecek ve içeceklerin kutlama aracı olarak tüketilmesi de dikkati çeken geleneklerdendir. Hatta Yahudiler bazı hububat ve meyveleri kutsallaştırarak geçmişten günümüze kadar dini bayramlarda bu yiyecekleri tüketmişlerdir.

Yahudilerin kendi belirledikleri kanunlara hala uyuyor olmaları onların dinleri konusunda ne kadar titiz olduklarını göstermektedir. Mesela, asırlar boyu Yahudiler hiçbir zaman Yahudi olmayan kasap veya fırıncıdan alış veriş yapmamışlardır. Yahudiler Yahudilere ait olmayan bir lokantada yemek yemezler. Yahudi olmayan birinin evine gittikleri zaman yemek yememeye dikkat ederler. Hatta tatile çıktıkları zaman bile gidecekleri otelin aşçısının Yahudi olmasını araştırırlar.

Yahudiler günümüzde dünyanın pek çok ülkesinde, büyük çoğunluğu ABD, Fransa ve Rusya'da yaşamaktadırlar. Yaşadıkları her yerde kendi yaşamlarını sağlayabilecek imkânları oluşturma yeteneğine sahiptirler. Gittikleri her yerde kendi okulları, kendi kasapları, kendi fırıncıları bulunmaktadır ve çocuklarını sadece kendi okullarında okutmaktadırlar. Sadece kendi kasaplarından, kendi fırıncılarından alış veriş etmektedirler. Bütün bunlar Yahudileri daha çok içine kapanık bir millet haline getirmiş; onların diğer milletlerle karışmalarını asimile edilmelerini engellemiştir. Zira Yahudi düşüncesine göre kutsallık, sadece Yahudi'ye has bir niteliktir.

EKLER

Kaşer Sertifikası

Kaşer Damgası Olan Yiyecek

Kaşer Damgası Olan İçki

Şehita Kurallarına Uygun Kesim

Halef

Gıdanın Kaşerut Kurallarına Uygunluğunun Denetlenmesi

Şabat Sofrası

Yahudilerin Şabat Bayramına Özel Hazırladıkları Gefilte Fiş Yemeği

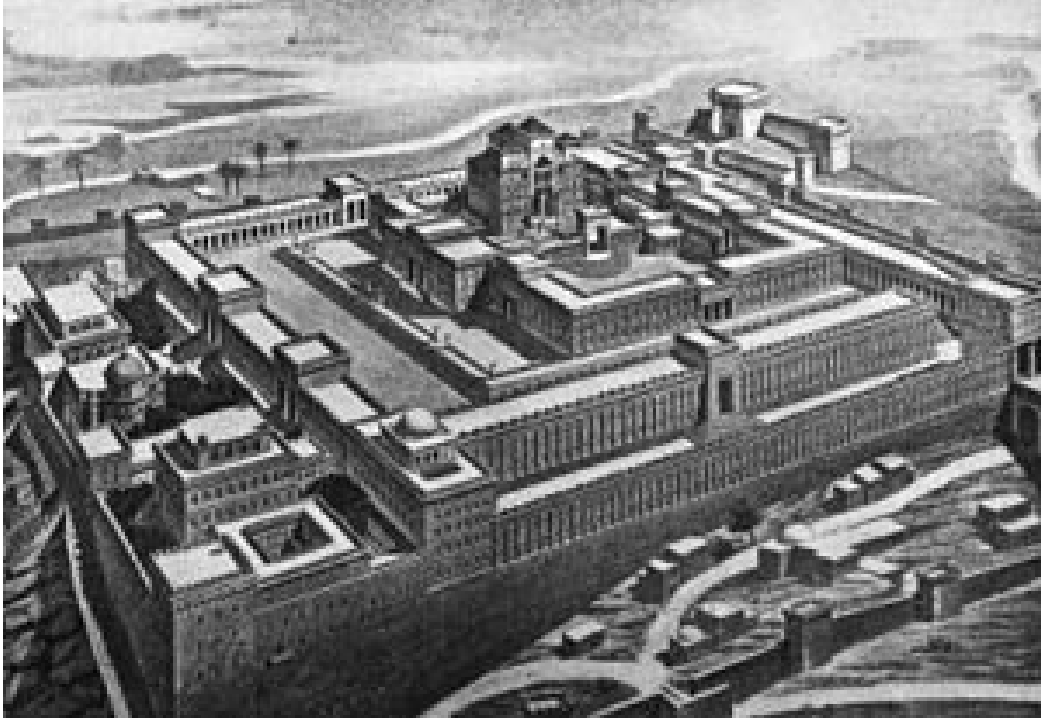
Pesah Bayramı- Mayasız Ekmek Yeme Geleneği

Purim Bayramına Özel Olarak Hazırlanan Üçgen Şekilli Ekmekler (Hamantashen)

Bet Amikdaş

KAYNAKLAR

KİTAPLAR

- Adam, Baki, **“Yahudilik”, Yaşayan Dünya Dinleri**, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2010.
- Alalu Suzan vdğr., **Yahudilikte Kavram ve Değerler**, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2001.
- Arslantaş, Nuh, **Emeviler Döneminde Yahudiler**, Bilimevi Basın Yayın, İstanbul 2005.
- Arslantaş, Nuh, **İslam Toplumunda Yahudiler, Abbasi vs Fatımi Dönemi Yahudilerinde Hukuki, Dini ve Sosyal Hayat**, İz Yayıncılık, İstanbul 2008.
- Ateş, Ali Osman, **İslam’a Göre Cahiliye ve Ehl – i Kitap Örf ve Adetleri**, Beyan Yayınları, İstanbul 1996.
- Aydın, Mehmet, **Ansiklopedik Dinler Sözlüğü**, Din Bilimleri Yayınları, Konya 2005.
- Ayverdi, İlhan, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Neşriyatı, II, İstanbul 2005.
- Ayverdi, İlhan, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Neşriyatı, III, İstanbul 2005.
- Bahar, Beki L., **Efsaneden Tarihe Ankara Yahudileri**, Pan Yayıncılık, İstanbul 2003.
- Baykal, Murat (Aleksandr Şekistan), **Evreyskiy mir Kavkaza (Tradiçii i çennosti)**, Ganun-Baku 2005.
- Baş, Erdoğan, İnci, Salih, **Ana Hatlarıyla Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam**, Erkan Yayınları, İstanbul 2003.
- Behar, Nisim, **Dini Uygulama Rehberi El Gid Para El Pratikante**, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2004.
- Blech, Benjamin, **Geçmişten Günümüze Yahudi Tarihi ve Kültürü**, Çeviren: Estreya Seval Vali, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş. İstanbul 2004.
- Blech, Benjamin, **Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik**, Çeviren: Estreya Seval Vali, Gözlem Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2003.
- Brauer, Erich, Patai, Raphael, **Kürdistanlı Yahudiler**, Çeviren: Fahriye Adsay, Avesta Basın Yayın, İstanbul 2005.

- Budda, Hilmi Ömer, **Kurban ve Tufan Üzerine Makaleler**, İnsan Yayınları, İstanbul 2003.
- Candan, Ergun, **Nuh'un Gemileri**, Sınır Ötesi Yayınları, İstanbul 2008.
- Cilacı, Osman, **Dinler ve İnsanlar**, Damla Matbaacılık ve Ticaret, Konya 1990.
- Çelebi, Ahmet, **Mukayeseli Dinler Açısından Yahudilik**, Çevirenler: Ahmet M. Büyükçınar, Ömer F. Harman, Kalem Yayınevi, İstanbul 1978.
- Çelik, Cafer, **Dinlerde İman ve İbadet**, Çıra Yayınları, İstanbul 2005.
- Dımsıça, V., **Gorskie Yevrei. İstoriya, Etnografiya, Kultura**, DAAT/Znanie, Yerusolim-Moskva 1999.
- Doğan, Mehmet, **Temel Büyük Türkçe Sözlük**, Bahar Yayınları, İstanbul 1994.
- Doğrul, Ömer Rıza, **Yer Yüzündeki Dinlerin Tarihi**, Yedigün Neşriyatı, İstanbul 1952.
- Donin, Haim, **Bit Yevreem**, Jerusalem 1991.
- Eliade, Mircea, **Dinler Tarihi (İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi)**, Çeviren: Mustafa Ünal, Serhat Kitabevi, Konya 2005.
- Ford, Henry, **Beynelmilel Yahudi**, Tercüme: Hocasan Yüncü, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2000.
- Gançfrid, Şlomo, **Kıçur Şulhan Aruh, ŞAMİR**, Yerusolim 1994.
- Güç, Ahmet, **Çeşitli Dinlerde ve İslam'da Kurban**, İstanbul 2003.
- Gündüz, Şinasi, **Din ve İnanç Sözlüğü**, Vadi Yayınları, Ankara 1998.
- Gürkan, Salime Leyla, **Yahudilik**, İSAM yayınları, İstanbul 2008.
- Haleva, Naftali, **Pikve Avot**, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.S., İstanbul 2004.
- Han, Zaferü'l – İslam, **Yahudilik'te Talmud'un mevkii ve Prensipleri**, Çeviren: Mehmet Aydın, İhya Yayınları, İstanbul 1981.
- Hançerlioğlu, Orhan, **İnanç Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1983.
- İslamoğlu, Mustafa, **İsrailoğulları'ndan Ümmet – i Muhammed'e Yahudileşme Temayülü**, Denge Yayınları, İstanbul 2001.
- Johnson, Paul, **Yahudi Tarihi**, Çeviren: Filiz Orman, Pozitif Yayınları, İstanbul 2001.
- Kahraman, Ahmet, **Dinler Tarihi**, Sumer Matbaası, İstanbul 1965.
- Kahraman, Ahmet, **Mukayeseli Dinler Tarihi**, Marifet Yayınları, İstanbul 1999.
- Karaman, Hayreddin; Çağrı, Mustafa; Dönmez, İbrahim Kâfi; Gümüş, Sadrettin, **Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, Diyanet İşleri Başkanlığı, I-IV, Ankara 2012.

- Kaya, Remzi, **Kur'an – ı Kerim ve Kitab – ı Mukaddes'te Helal ve Haram Gıdalar**, Kaya Matbaası, İstanbul 2000.
- Kaya, Remzi, **Kur'an – ı Kerim'e Göre Ehl – i Kitap ve İslam (Ehl – i Kitap, Dinler ve İslam Dini)**, Altinkalem Yayınları, Ankara 1994.
- Kılıç, Sami, **İlahi Dinlerde Yiyecek ve İçecekler**, Sarkaç Yayınları, Ankara 2011.
- Kur'an – ı Kerim Meali**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009.
- Kutluay, Yaşar, **İslam ve Yahudi Mezhepleri**, Anka Yayınları, İstanbul 2001.
- Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil)**, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2009.
- Levin, Michael, **Yahudi Ruhaniliği ve Mistisizmi**, Çeviren: Estreya Gözlem Gazetecilik Seval Vali, Basın ve Yayın, İstanbul 2006.
- Manuylova, Y., **Yevreyskie Prazdniki, Obıçay, Obryadı**, Rostov–na–Donu, “Feniks” 2001.
- Marschalko, Louis, **Cihanı Yutmaya Hazırlanan Sinsi Canavar Yahudi**, Çeviren: Cüneyd Emiroğlu, Sebil Yayınevi, İstanbul 1971.
- Montet, E., Lods, A., Rappoport, A.S., Garaudy, R., **Tarihte ve Günümüzde Siyonizm ve Yahudilik**, Örgün Yayınevi, İstanbul 2006.
- Onur, Oral, **1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati**, Dinç Ofset Matbaacılık, İstanbul 2005.
- Örs, Hayrullah, **Musa ve Yahudilik**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1966.
- Özen, Âdem, **Yahudilikte İbadet**, Ayışığı kitapları Kitabevi, İstanbul 2001.
- Pantelyat, Moşe, **Putevoditel Po Kaşrutu**, “Shvut Ami”, Yerusolim 2001.
- Püsküllüoğlu, Ali, **Türkçe Sözlük**, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2004.
- Rouzen, Stiven, **Vegetarianstvo v Mirovix Religiyax (Transcendentnaya Diyeta)**, “Filosofskaya Kniga”, Moskva 2008.
- Sand, Şlomo, **Yahudi Halkı Nasıl İcat Edildi? Kitabı Mukkades'ten Siyonizme**, Çeviren: Işık Ergüden, Doğan Kitap Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Fakülte Kitabevi, İsparta 2002.
- Sezen, Yünmi, **Antropolojiden Psikanalize Kurban ve Din**, İZ Yayınları, İstanbul 2004.
- Steynberg, Milton, **Osnovı İudaizma**, Biblioteka-Aliya 1991.
- Şteynzalç, Adin, **Yevreyskie İstoçniki i Kommentarii Vedenie v Talmud**, Pervod: Zeeva Meşkova, İzrailskiy İnstitut Talmudiçeskix Publikaçii, Yerusalem 1993.

- Talmud, Mişna i Tosefta**, Perevod: N. Pereferkoviç, Otdel Vtoroy, Moed (Prazdniki), İzdanie P.P. Soykina, S.-Peterburg 1903.
- Talmud, Mişna i Tosefta, Perevod:** N. Pereferkoviç, Otdel Pyatıy, Kodaşim (Svyatını), Knigoizdatelstvo P.P. Soykina, S.-Peterburg 1902-1905.
- Tümer, Günay, Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Ocak Yayınları, Ankara 1997.
- Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara, I. Kitap, Bereşit**, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2002.
- Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara, II. Kitap, Şemot**, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2004.
- Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara, III. Kitap, Vayikra**, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2006.
- Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara, IV. Kitap, Bamidbar**, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2007.
- Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara, V. Kitap, Devarim**, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2009.
- Ünal, Asife, **Yahudilik'te, Hıristiyanlık'ta ve İslam'da Evlilik**, Ankara: Kültür Bakanlığı 1998.
- Vaux, Ronald de, **Yahudilikte Aile**, Arasta Yayınları, Bursa 2003.
- Vermez, Geza, **Ölü Deniz Paşömenleri Kumran Yazıları**, Çeviren: Nurfer Çelebioğlu, Nokta Kitap Yayınları, İstanbul 2005.
- Yahya, Harun, **Yahudilik ve Masonluk**, Araştırma Yayınları, İstanbul 1987.

ANSİKLOPEDİLER

- Ataseven, Asaf - Şener, Mehmet, "Domuz", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), IX, İstanbul 1994, 507-509.
- Besalel, Yusuf, Yahudilik Ansiklopedisi, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., I-III, İstanbul 2001.
- Bettany, G.T., Dünya Dinleri Ansiklopedisi, Çeviren: Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, İstanbul 2005.
- Bozkurt, Nebi, "Hurma", DİA, XVIII, İstanbul 1998, 391-393.
- Demirci, Kürşat, "Haram", DİA, XVI, İstanbul 1997, 97-100.
- Demirci, Kürşat, "Hayvan", DİA, XVII, İstanbul 1998, 81-85.

Demirci, Kürşat, “Helal”, DİA, XVII, İstanbul 1998, 173-175.

Demirci, Kürşat, “İçki”, DİA, XXI, İstanbul 2000, 455-458.

Dinler Tarihi Ansiklopedisi: İslamiyet, Hıristiyanlık, Musevilik ve İlkel Dinler, II,
Gelişim Yayınları, İstanbul 1976.

Duman, M. Zeki, “Habis”, DİA, XIV, İstanbul 1996, 379.

Güç, Ahmet, “Kurban”, DİA, XXVI, Ankara 2002, 433-435.

Gürkan, Salime, Leyla, “Su”, DİA, XXXVII, İstanbul 2009, 440-442.

Önkal, Ahmet -Nebi Bozkurt, “Deve”, DİA, IX, İstanbul 1994, 222-226.

Yerinde, Âdem, “Tayyib”, DİA, XXXX, İstanbul 2011, 196-197.

MAKALELER

Adam, Baki, “Yahudiliğin Hıristiyanlığa ve İslam’a Bakışı”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XXXVII, Sayı: 1, 1997.

Armutak, Altan, “Yahudi ve Hıristiyan Dini Kutsal Kitaplarında Hayvan Hakları”, İstanbul Üniversitesi, Veterinerlik Fakültesi Dergisi, XXXIV, (1), 2008.

Cerrah, Fatma, “İlahi Dinlerde Yiyecek ve İçecekler”, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, II, Rize 2012.

Çiğdem, Recep, “Yahudi ve İslam Hukukunda Su Ürünlerinin Tüketilmesi”, Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, I, 2009.

Erdem, Mustafa, “İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XXXVII, I, 1997

Kaufmann, Francine – Eisenberg, Josy, çeviren: Mehmet Aydın, “Yahudi Kaynaklarına göre Yahudilik”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XXIX, sayı 1, 1987.

Kaya, Remzi, “Kuran, Tevrat ve İnciller bağlamında Helal ve Haram gıdalar”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007.

Kılıç, Sami - Selçuk, Ali, “Turizm ve Kültürler Arası İletişim Bağlamında Yahudilikte Yiyecek ve İçecek Kuralları”, I. Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi, Detay Yayıncılık, Ankara 2010.

Kurt, Ali, Osman, “Yahudilikte Kaşer ve Kaşer Ekonomisi”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XIV, 2010.

Küçük, Abdurrahman, “Yahudilikte Arz-ı Mev’ud Anlayışının Boyutları”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XXXIII, Sayı: 1, 1994.

TEZLER

Aydın, Asiye, Yahudilikte Kurban Fenomeni, T.C. Erciyes Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2005.

Gürkan, Saime Leyla, Yahudilikte Şabbat (Sebt) kökeni, ilgili inanç ve uygulamalar, T.C. Marmara Üniversitesi, Y/L tezi, İstanbul 1994.

Özbaş, Mustafa, Yahudilikte Yiyecek ve İçecek Yasakları, T.C. Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, İstanbul 2001.

Öztürk, Nermin, İlahi Dinlerde (Yahudilik, Hıristiyanlık, İslamiyet) Yemin, Kefaret ve Kurban, T.C. Selçuk Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 1996.

Yüksel, Fatma, İslam Hukuku ve Yahudi Hukuku’nda Helal-Haram Kavramları Açısından Gıdalar, T.C. Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003

DİĞER KAYNAKLAR

EEBE/Çaraat,

<http://ru.wikisource.org/wiki/%D0%95%D0%AD%D0%91%D0%95/%D0%A6%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B0%D1%82>.

Eliezer Vulf, Kak Soblyudat Kaşrut v Nekoşernom Mire, Pervodçik: Tamara Kvaslikova, Nyu-York 2007.

Galon, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Galon>.

Gevirç, Eliezer, Ştobı Ponyat i Postiç, Voprosı i Otvetı Po İudaizma, İzdatelstva Şvut Ami Grinvald, Zeyev, Subbota Prazdniki Budni, Zakonı i Obıçai Yevreyskoy Jizni, 1989.

Haskeleviç, Dob-Ber, Pervoe Posobie po Kaşrutu, “ŞAMİR”, Yerusolim 1993.

Howard Cohen, Tzara’at and Sefishness, <http://www.jewishrecon.org/resource/tzaraat-and-selfishness>.

<http://www.nedirnedemek.com/histamin-nedir-histamin-ne-demek>.

Jewish Dietary Law, <http://www.zoklet.net/totse/en/religion/judaism/kashrut.html>.

Jivotme Produktı v Kaşrute, <http://elyon.ru/info/articles/65/> , 18.07.2011.

<http://www.kosher.ru/Obshee/index.html> .

Kaşrut, <http://ravvinat.ru/ru/departments/kashrus/>.

Obitateli Morya i Zakoni Kaşruta , <http://elyon.ru/info/articles/68/>, 26.08.2011.

Süleymaniye Vakfı, Adak Olarak Tavuk v Horoz Kesmek Doğru mudur?,

<http://www.fetva.net/yazili-fetvalar/adak-olarak-tavuk-ve-horoz-kesmek-dogru-mudur.html> ,01 Aralık 2009.

Şabat Sofrası

http://www.sevivon.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1077&Itemid=56#Content.

Şer, A.A., Zakoni Yevreyskoy Jizni, “GEULİM-İSRAEL”, Yerusolim 1991.

Şteynzalç, Adin, Ribiy Kaşrut – ot Cinayskovo Otkroveniya do Naşix Dney,

<http://rybafish.umclidet.com/rybij-kashrut-%E2%80%93-ot-sinajskogo-otkroveniya-do-nashix-dnej.htm>.

Teluşkin, Yosef, Evreyskiy Mir, “Geşarim”, Nyu-York 1995.

Tipograf, Yaakov, kaşrut v stranax SNG.

Tokarev, Sergey Aleksandroviç, Religiya v İstorii Narodov Mira, Politizdat, Moskva 1963.

Tzaraath, http://en.wikipedia.org/wiki/Tzaraath#Patches_of_the_skin.

Zlotnik, Leyb-Naxman, Ne Vari Kozlenka v Moloke Evo Materi”, “Toldot Yeşurun” 2011.

ÖZGEÇMİŞ

Bahar Mammadli 1986 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti'nde doğmuştur. İlk, orta ve lise tahsilini Bakü'de, Rūfet Memmedov ortaokulunda tamamlamıştır. Lisans eğitimini N. Tusi Azerbaycan Devlet Pedogoji Üniversitesi Tarih Fakültesinde almıştır. 2011 yılında Türkiye'de Yüksek Lisans yapmak üzere Ales sınavına ve mülakata girerek Uludağ Üniversitesini kazanmıştır. 2011-2013 yıllarında Türkiye'ye gelerek Uludağ Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans eğitimi almıştır. Yüksek Lisans tez konusu "Yahudilikte Beslenme Kuralları (Kaşerut)"tur. Azerbaycanca, Türkçe, İngilizce ve Rusça bilmektedir.